

**Kielitohtori.fi:n oikeinkirjoitusta ja muoto-oppia
koskevat kielenhuoltokysymykset**

Eeva-Maria Öörni
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2014

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuutieteiden yksikkö

ÖÖRNI, EEVA-MARIA: Kielitohtori.fi:n oikeinkirjoitusta ja muoto-oppia koskevat kielenhuoltokysymykset

Pro gradu -tutkielma, 71 sivua + liite 3 sivua
Syyskuu 2014

Tässä pro gradu -tutkielmassa lähestytään kielenhuollon ongelmakohtia Kielitohtori.fi-verkkopalveluun lähetettyjen kysymysten kautta. Tutkielman tarkoituksena on tehdä näkyväksi sitä, millaiset kirjoitettuun kieleen liittyvät asiat suomenpuhujat kokevat hankaliksi ja miten toimivia kirjoitetun yleiskielen normit käytännössä ovat. Tarkastelu keskittyy oikeinkirjoitusta ja muoto-oppia koskeviin kysymyksiin. Pohdinnan lähtökohtana on ns. maallikkotason tietämys kielestä.

Aineisto koostuu käännöstoimisto Translatumin Kielitohtori-verkkopalveluun v. 2006–2013 lähetetyistä kielenhuoltoaiheisista kysymyksistä. Kysymyksiä on tänä aikana kertynyt 1 124, joista oikeinkirjoitusaiheisia on 449 ja muoto-oppia koskevia 186. Aineiston luokittelun lähtökohtana on jaottelu, jota on käytetty kartoitettaessa, millaisia kysymyksiä Kielitoimiston puhelinneuvontaan esitetään.

Yleiskieltä normittavilla ohjeilla ja suosituksilla on tärkeä rooli tässä tutkielmassa. Työn alussa esitelläänkin, mistä suomen kirjakielen normit ovat lähtöisin ja millainen suhde kielenhuollon, normien ja kieliyhteisön välillä vallitsee. Pääpaino on näkemyksellä, jonka mukaan kielenhuollon suositukset rakentuvat vuorovaikutuksessa kieliyhteisön kanssa.

Analyysiosuudessa aineistoa käsitellään kielenhuoltokysymysten teemojen mukaan jaoteltuna. Käsittely rakentuu siten, että ensin esitellään kysymykset, sitten tarkastellaan asiaan liittyvää kielenhuollon ohjeistusta ja lopuksi tarvittaessa arvioidaan näiden suositusten ja saatavilla olevien ohjeiden toimivuutta. Työssä nojataan suosituksiin ja ohjeaineistoihin, joista vastaa Suomen virallinen kielenhuoltoelin Kotimaisten kielten keskus. Suositusten lähteinä on käytetty ensisijaisesti virallisen kielenhuollon julkaisuja eli *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopasta*, *Kielitoimiston nimiopasta*, *Kielitoimiston sanakirjaa*, kielenhuollon tiedotuslehti *Kielikelloa* sekä Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivuja.

Päätösluku nostaa esiin niitä oikeinkirjoitukseen ja muoto-oppiin liittyviä kielenhuoltoseikkoja, jotka tarkastelun perusteella tuottavat Kielitohtori.fi:n kysyjille eniten ongelmia. Luovassa pohditaan, miten hyvin virallinen kielenhuolto on tunnistanut näitä pulmakohtia ja mitä on jo tehty ja mitä vielä voitaisiin tehdä, jotta kielenhuollon käytäntöjä olisi entistä helpompi oppia ja omaksua. Myös joihinkin yksittäisiin suosituksiin otetaan kantaa.

Asiasanat: kielenhuolto, yleiskielen normit, Kielitoimisto, ortografia, kieliohjeet, kieliyhteisö

SISÄLLYS

1	Tutkimusaihe sekä aineisto ja sen käsittely	1
2	Kirjoitetun kielen normeista	4
2.1	Suomen kielenhuollon normit ja niiden alkuperä.....	4
2.2	Kielenhuollon, normien ja kieliyhteisön suhde	5
3	Mitä Kielitohtori.fi:stä kysytään?	9
3.1	Oikeinkirjoitus.....	9
3.1.1	Yhteen vai erilleen	9
3.1.1.1	Alkuosana nominatiivimuotoinen substantiivi	11
3.1.1.2	Alkuosana adjektiivi	11
3.1.1.3	Alkuosana genetiivimuotoinen substantiivi.....	14
3.1.1.4	Genetiivi + <i>-inen</i>	15
3.1.1.5	Loppuosana verbikantainen substantiivijohdos	16
3.1.1.6	Loppuosana verbin nominaalimuoto	18
3.1.1.7	Sopimuksen mukaan erilleen kirjoitettavat.....	19
3.1.2	Välimerkit	20
3.1.3	Vierassanat	26
3.1.4	Alkukirjain	30
3.1.5	Lyhenteet.....	35
3.1.6	Numerot ja ajanilmaukset	39
3.2	Muotorakenne.....	41
3.2.1	Taivutus.....	42
3.2.1.1	Vapaa vaihtelu	42
3.2.1.2	<i>i</i> -loppuiset sanat	44
3.2.1.3	<i>Askel</i> -tyyppiset sanat.....	46

3.2.1.4	Astevaihtelu	46
3.2.1.5	Suomenkieliset nimet.....	47
3.2.1.6	Vierasperäiset nimet	52
3.2.2	Sananmuodostus.....	56
3.2.2.1	Vertailumuodot	56
3.2.2.2	Johdokset	57
4	Lopuksi	61
	Lähteet.....	67
	Liitteet	72

1 TUTKIMUSAIHE SEKÄ AINEISTO JA SEN KÄSITTELY

Kielitohtori on työnantajani käännöstoimisto Translatumin verkkopalvelu, jonka tarkoituksena on tarjota ihmisille vastauksia suomen kieltä koskeviin kielenhuoltoaiheisiin kysymyksiin. Palvelu toimii osoitteessa www.kielitohtori.fi, ja se on maksuton. Kysymykset lähetetään sivuilla olevan verkkolomakkeen kautta, ja vastaukset julkaistaan verkkosivuilla.

Kielitohtori-palvelu on toiminut loppuvuodesta 2006 lähtien. Aluksi palvelussa annettiin vastauksia myös suomi–englanti- ja englanti–suomi-käännöksiin liittyviin kysymyksiin, mutta vuodesta 2011 alkaen se on keskittynyt yksinomaan suomen kieleen. Sivustolla on kysymysten ja vastausten ohella myös muutamia kielenhuoltoaiheisia ohjeartikkeleita. Palvelun liiketoiminnallisena tarkoituksena on lisätä yrityksen tunnettuutta ja näkyvyyttä verkossa.

Olen toiminut käännöstoimisto Translatumissa suomen kielen huoltajana vuodesta 2004 saakka, ja olen siten ollut Kielitohtori-palvelussa mukana sen kehittämisestä lähtien. Viime vuodet olen toiminut sivuston ylläpitäjänä. Tutkielman kirjoitushetkellä vastuullani on muun muassa kielenhuoltokysymyksiin vastaaminen ja tekstien julkaisu.

Valitsin palveluun lähetetyt kysymykset pro gradu -tutkielmani aiheeksi, jotta voisin tehdä näkyväksi sitä, millaiset kirjoitettuun kieleen liittyvät asiat suomenpuhujat kokevat hankaliksi. Tarkoitukseni on samalla luoda katsaus siihen, millaiset eväät virallinen kielenhuolto näiden pulmien ratkaisuun tarjoaa: millaista tietoa on tarjolla ja miten selkeitä ohjeet ovat. Paikoin pohdin myös voimassa olevien kielenhuoltonormien tarkoituksenmukaisuutta. Pyrin nostamaan esiin asioita, jotka voivat olla relevantteja kielenhuollon ohjeistuksia, materiaaleja ja koulutuksia laadittaessa. Koska aineisto ei sisällä systemaattisesti kerättyä tietoa kysyjien taustoista ja kysyjien joukko on rajaamaton, pohdintani lähtökohtana on ns. maallikotason tietämys kielestä.

Aineistoni koostuu kielenhuoltoaiheisista kysymyksistä, joita ihmiset ovat lähettäneet verkkolomakkeella työnantajani käännöstoimisto Translatumin Kielitohtori-verkkopalveluun. Kysymykset ovat ajanjaksolta, joka alkaa Kielitohtori-palvelun käyttöönotosta vuoden 2006 lopussa ja päättyy vuoden 2013 loppuun. Kysymyksiä on tänä aikana kertynyt 1 124, joista oikeinkirjoitusaiheisia on 449 ja muoto-oppia koskevia 186. Olen kerännyt kysymykset yrityksen tietojärjestelmästä ja koonnut ne luokittelua varten Excel-tiedostoihin.

Aineistoni luokittelun pohjaksi otin jaottelun, jota on käytetty kartoitettaessa, millaisia kysymyksiä Kielitoimiston puhelinneuvontaan esitetään. Tarkastelu on esitelty *Kielikellon* numerossa 3/2001. Tämä oli lähtökohtana mielekäs, koska uskon kielenhuoltokysymysten olevan samantyyppisiä riippumatta siitä, minkä viestimen välityksellä ne esitetään. *Kielikellon*

aiheen mukaiset pääluokat ovat oikeinkirjoitus, merkitys, tyyli, muotorakenne, lauserakenne, äännerakenne ja ääntäminen, muut kysymykset sekä Kielitoimistolle kuulumattomat kysymykset. (Räsänen 2001.) Omassa luokittelussani käytin edellä mainituista kuutta ensimmäistä ja lisäsin sananvalintaa koskevan luokan sekä luokan, jonka nimeksi annoin ”Pohdintaa” – kattamaan muun muassa miksi-kysymykset, joihin on vaikea vastata täsmällisesti.

On huomattava, että minulla ei ollut käytössäni Kielitoimistossa käytettyjä luokittelukriteereitä. Lisäksi erisnimiin liittyviä kysymyksiä varten Kielitoimistolla on erikseen nimistönhuollon neuvontapuhelin, joten Kielitoimiston aineisto ei sisällä esimerkiksi nimien taivutukseen liittyviä kysymyksiä, kun taas omassa aineistossani ne ovat mukana. Luokitteluni ei näin ole vertailukelpoinen Kielitoimiston luokittelun kanssa.

Aineistoni kysymykset jakautuvat eri luokkien välillä seuraavasti:

- oikeinkirjoitus 40 %
- merkitys 17 %
- muotorakenne 17 %
- lauserakenne 11 %
- tyyli 8 %
- äännerakenne 3 %
- pohdinta 3 %
- sananvalinta 1 %.

Aiheen tarkempi rajausta osoittautui kuitenkin tarpeelliseksi, joten näistä pääluokista valitsin edelleen käsittelyyni oikeinkirjoitusta ja muotorakennetta koskevat kysymykset. Ortografia on kielenhuollon ydintä siinä mielessä, että siihen liittyviä normeja on eniten ja niitä on vaikein oppia hallitsemaan (siitä yksinkertaisesta syystä, että puhuttu kieli ei anna mallia kirjoitukseen). Oikeinkirjoitukseen liittyviä kysymyksiä myös on aineistossa ylivoimaisesti eniten. Muoto-oppiakin koskevia kysymyksiä on runsaasti, kolmanneksi eniten. Muoto-opin alaan kuuluvista kysymyksistä jotkin limittyvät ortografian kanssa, kuten vierasnimien oikeaoppinen taivutus kirjoitettaessa, joka sekin perustuu täysin tehtyihin normeihin. Toisaalta mielenkiintoista on tarkastella myös sitä, mitä kysymyksissä *oletetaan* normitettavan – ja tämä tulee erityisen hyvin näkyviin taivutukseen liittyvissä kysymyksissä.

Myös tarkastelun ulkopuolelle jääneet kysymykset ovat sinällään huomionarvoisia. Lauseopin kysymyksistä nousevat esiin muun muassa kongruenssiin liittyvät ilmiöt, esimerkiksi eksistentiaalilauseen ja ns. normaalilauseen erottamisen vaikeus. Samoin rektio ja muu lauseyhteyden vaatima sijanvalinta ovat hyvin edustettuna. Merkitykseen liittyvissä kysymyk-

sissä epävarmuutta herättävät usein jonkin tietyn ilmauksen täsmällinen (”oikea”) merkitys ja esimerkiksi oikean sanan valitseminen lähimerkityksistä sanoista. Myös ilmausten etymologia kiinnostaa. Tyyliaiheissa kysymyksissä on runsaasti tiedusteluja ilmausten sopivuudesta, kuten siitä, onko jokin tietty ilmaus ”hyvää suomea” tai yleiskieleen hyväksyttyä. Äännerakenteen osalta runsaasti kysytään tavutuksesta. Esimerkkejä myös tarkastelun ulkopuolisista kysymyksistä on liitteessä 1.

Kielenhuoltokysymyksiä voi käsitellä ainoastaan suhteessa vallitsevaan kirjoitetun kielen normistoon. Kirjakieltä normittavat ohjeet ja suositukset ovat siis tutkielmani kannalta keskeinen käsite. Työni aluksi esittelenkin, mistä suomen kirjakielen normit ovat lähtöisin ja millainen suhde kielenhuollon, normien ja kieliyhteisön välillä nykyään vallitsee. Tämä tarkastelu toimii osaltaan myös tutkimukseni perusteluna, koska tuon siinä esiin sen vuorovaikutteisuuden, johon kielenhuollon ohjeiden ja suositusten kehittäminen ja ylläpitäminen perustuu.

Johdantolukuja seuraa varsinainen analyysiosuus, joka on omistettu aineiston käsittelylle. Osio jakautuu lukuihin kielenhuoltokysymysten teemojen mukaisesti. Kunkin teeman sisällä etenen niin, että esittelen ensin aineiston kielenhuoltokysymykset, tarkastelen sitten asiaan liittyvää kielenhuollon ohjeistusta ja lopuksi kommentoin mahdollisesti ohjeistuksen ja ohjemateriaalien olemassaoloa ja toimivuutta.

Kielenhuollon ohjeisiin viitatessani käytän lähteinä ensisijaisesti virallisen kielenhuollon julkaisuja eli *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopasta* (KO), *Kielitoimiston nimiopasta* (KN), *Kielitoimiston sanakirjaa* (KS), kielenhuollon tiedotuslehti *Kielikelloa* sekä Kotimaisten kielten keskuksen (Kotuksen) verkkosivuja. Jos näissä ei ole otettu kantaa kyseessä olevaan ongelmaan, käytän tarvittaessa myös *Uutta kieliopasta* (Itkonen–Maamies 2007) ja *Kielenhuollon käsikirjaa* (Iisa–Oittinen–Piehl 2006). Vaikka ne eivät suoraan edusta virallista kielenhuoltoa, niihin viitataan ja niitä suositellaan muun muassa *Kielikellon* kirjoittajan käsikirjastoa käsittelevässä artikkelissa (Kankaanpää 2005).

Päätösluvussa nostan esiin niitä oikeinkirjoitukseen ja muotooppiin liittyviä kielenhuoltoseikkoja, jotka tutkimukseni perusteella tuottavat Kielitohtori.fi:n kysyjille eniten ongelmia. Pohdin, miten hyvin nämä pulmakohdat on kielenhuollossa tunnistettu – mitä esimerkiksi on jo tehty niiden käsittelyn helpottamiseksi – ja mitä voitaisiin vielä tehdä kielenkäyttäjien auttamiseksi heidän kohdatessaan näitä ongelmia.

2 KIRJOITETUN KIELEN NORMEISTA

2.1 Suomen kielenhuollon normit ja niiden alkuperä

Yleiskielen normittamisen tavoitteena – samoin kuin kirjakielen vakiinnuttamisen aikoinaan – on se, että kaikilla olisi käytettävinsä yksi yhteinen kielimuoto erilaisten puhekielen varianttien rinnalla (Grönros 2013: 39).

Päivi Rintala luokittelee kirjakielen normit kolmeen luokkaan. Ensinnä ovat kirjakielen otetut normit, jotka on valittu kirjakielen normeiksi vakiintuneen käytännön perusteella. Ne ovat normeja, joita on noudatettu jossakin kielimuodossa jo ennen kuin niistä on tullut kirjakielen normeja. Toisen ryhmän muodostavat kirjakielelle tehdyt normit. Ne ovat sääntöjä, jotka on luotu esimerkiksi sellaisia kirjoitetun kielen lauserakenteita varten, joita ei puhekielessä esiinny. Nämä normit myös määrittelevät sanojen merkityksiä ja ohjailevat oikeinkirjoitusta. Kolmas ryhmä ovat korrektiiviset normit, joiden takana on jokin kielen parantamiseen tähtäävä motiivi, kuten kotoperäisyyden tavoittelu. Näissä normeissa kyse ei ole kielen toimintakyvystä, ja niiden noudattaminen on ainakin osin makuasia. (Rintala 1992: 55.)

Normien luominen kirjakieltä varten tapahtuu yleensä kielenhuoltoelimissä. Suomessa keskeinen asema ollut kollektiivisella harkinnalla, jota on harjoitettu ensin yksityisten seurojen, sitten virallisen kielenhuolto-organisaation piirissä. Vuodesta 1976 suomen kielen virallinen kielenhuolto (Kielitoimisto ja kielilautakunta) on toiminut osana silloin perustetun Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotuksen) organisaatiota. (Rintala 1992: 55, 58.)

Nykyään Kotimaisten kielten keskuksen nimellä toimivan organisaation kielenhuolto-osasto tunnetaan laajalti Kielitoimistona. Osaksi Kielitoimistoa voidaan katsoa myös Kielitoimiston sanakirjan toimitus, jonka rooli erityisesti sanoja koskevissa suosituksissa on olennainen. Tiiviissä yhteistyössä Kielitoimiston kanssa toimii myös kielenhuollon asiantuntijaelin suomen kielen lautakunta. Lautakunnan suositukset ovat periaatteellisia ja yleisluonteisia, kun taas Kielitoimisto antaa suositusten lisäksi soveltavia ohjeita ja neuvoa erityistapauksissa. (Kankaanpää 2013.)

Suomen kielen lautakunnan ja Kielitoimiston suositukset julkaistaan Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivuilla (www.kotus.fi) sekä kielenhuollon tiedotuslehdessä *Kielikellossa*. Ne otetaan huomioon myös Kielitoimiston sanakirjassa ja Kielitoimiston julkaisemissa oppaissa, joita ovat muun muassa *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* ja *Kielitoimiston nimitysohje*. Ohjeita saa myös henkilökohtaisesti kieli- ja nimineuvontapuhelinpalveluista. (Kankaanpää 2013.) Nämä kanavat voidaan siis katsoa virallista kielenhuoltoa edustavan tiedon lähteiksi.

Myös näiden lähteiden sisällön normatiivisuus kuitenkin vaihtelee. Suomessa suurilla yleiskielen sanakirjoilla on aina ollut yhteys viralliseen kielenhuoltoon. *Kielitoimiston sanakirja* ja sen edeltäjä *Suomen kielen perussanakirja* ovat aina edustaneet kielenhuollon ja suomen kielen lautakunnan suosituksia, ja niille on annettu normatiivinen tehtävä. Tämä todetaan myös Kotimaisten kielten keskukselta annetussa laissa. (Grönros 2013: 37–38.) Sanakirjan käyttäjä saattaa kuitenkin tulkita normatiiviseksi kannanotoksi myös asioita, joita sanakirjan laatija ei sellaiseksi ole tarkoittanut. Esimerkiksi ilmauksen suositettavuuteen liittyvää merkintää *paremmin* voidaan tulkita tiukemmin kuin on tarkoitettukaan, samoin tyyllilajimerkintöjä (*arkikielinen, murteellinen, vanhahtava* jne.). Toisaalta jo pelkkä sanan mukaanotto tai poisjätto voidaan tulkita kannanotoksi, vaikka poisjäännissä kyse voi olla yksinkertaisesti unohduksesta tai sanan uutuudesta. Lisäksi sanakirjan päivitysten yhteydessä käyttäjä voi olettaa kaiken tiedon olevan tarkistettua ja vastaavan nykyhetken käsityksiä, mutta todellisuudessa tällaiseen systemaattiseen tarkistukseen ei versioiden välillä ole mahdollisuutta. (Grönros 2013: 41–43, 51.)

Toisaalta *Kielikellossa* ohjeita ja sovellusesimerkkejä antavat muutkin kuin Kielitoimiston tutkijat tai suomen kielen lautakunnan jäsenet. Vaikka nämäkin kirjoittajat ovat kielen asiantuntijoita ja heidän tekstinsä perustuvat yleensä vakiintuneisiin suosituksiin, sovellusohjeet ja havainnollistavat esimerkit ovat kirjoittajan vastuulla. (Kankaanpää 2013.)

2.2 Kielenhuollon, normien ja kieliyhteisön suhde

Se, millaisin periaattein ja painotuksin kielen normittamista kulloinkin on tehty, on vaihdellut: kielen ja yhteiskunnan kehittyessä myös kielen ohjailun painopisteet muuttuvat (Rintala 2000).

1800-luvun kielenuudistajien edustamasta puristisesta oikeakielisyysajattelusta on sittemmin, 1950-luvulta lähtien, siirrytty vähittäin ajatukseen funktionaalisesta, viestinnällisestä kielenhuollosta. Siinä missä oikeakielisyysaate keskittyi kansalliskielen ominaislaadun ylläpitämiseen ja kehittämiseen sekä vieraan vaikutteen torjumiseen, funktionaalisen kielenhuollon lähtökohtina ovat olleet vallitseva käytäntö ja kieliyhteisön tarpeet. (Rintala 2000.)

Suomen kielen lautakunnan puheenjohtajana 2000-luvun alussa toiminut Harri Mantila on tarkastellut, millaiset kielikäsitukset uudempaa suomalaista kielenhuoltoa ohjaavat ja millaiset periaatteet näistä käsityksistä voidaan johtaa:

1. Kieli elää ja syntyy vuorovaikutuksesta. Siihen syntyy koko ajan uutta ainesta, joka vastaa kulloisiakin viestinnällisiä tarpeita. Siksi kielenhuolto ei voi loputtomiin vastustaa kie-

liiyhteisön hyväksymää ilmausta, vaikka se sotisi kielioppia tai muita kielenhuollon määrittelemiä kriteerejä vastaan.

2. Suomi on elävä ja joustava kansalliskieli, joka pystyy ottamaan vastaan uusia vaikutteita koko ajan. Tästä johtuu, että lainasanoja ei voida kaavamaisesti torjua. Suomalaisia vaihtoehtoja kyllä suositaan edelleen, mutta tämä periaate ei voi koskaan ylittää vakiintuneisuutta, käyttökelpoisuutta ja viestinnällisyyttä.

3. Kielen tehtävä on välittää tietoa, rakentaa sosiaalisia suhteita ja ilmaista tunteita. Sanoja tai lauserakenteita valittaessa kielenhuollon tehtävänä ei ole antaa oikein–väärin-neuvoja vaan ainoastaan kuvailla, mikä ilmaus missäkin tilanteessa on mahdollinen. Tällainen ajatus monen standardin kirjakielestä ei kuitenkaan päde äänne- ja muoto-opillisiin seikkoihin ja oikeinkirjoitukseen – on kaikkien etu, että käytetään esimerkiksi vakiintuneita lyhenteitä ja yhteen kirjoittamisen tapoja.

4. Suomi äidinkielenä merkitsee yksilön vapautta käyttää sitä kaikilla elämänaloilla. Niinpä äidinkielen käyttö ei voi perustua liian vaikeisiin normeihin, jotka mittaavat lähinnä kielenkäyttäjien opillista tasoa. Jos jokin normi on tai siitä tulee liian vaikea noudatettavaksi, sitä on voitava muuttaa.

5. Yhteinen yleiskieli on osa demokratiaa ja kuuluu kaikille. Tästä seuraa, että kielenhuollon suositukset ovat – edellä sanotusta huolimatta – luonteeltaan säilyttäviä. Suositusten antamisessa on kompromissin omaisesti huomioitava kaikki kielenkäyttäjien ryhmät, eikä sitä voida tehdä vain esimerkiksi nopeimmin uusia ilmauksia omaksuvien ehdoilla. (Mantila 2005.)

Virallisen kielenhuollon kielenohjailua määrittävät periaatteet vaikuttavat siis nykyisellään varsin joustavilta. Kuten *Kielitoimiston sanakirjan* päätoimittaja Eija-Riitta Grönros kuitenkin toteaa, kielenhuollon ja kirjakielen muutosten on oltava jokseenkin hitaita, jotta ajatus yhteisestä kielestä säilyisi. (Grönros 2013: 40.) Suositusten muuttaminen vaatiikin tarkkaa harkintaa. Todellisen kielenkäytön lisäksi mietitään muun muassa sitä, miten uusi suositus vaikuttaisi muihin suosituksiin ja koko yleiskielen järjestelmään ja olisiko se helposti opittavissa ja sovellettavissa. Yleensä vanhaa suositusta ei kokonaan hylätä, vaan vanha jää elämään uuden rinnalla. (Kankaanpää 2013.)

Kielyhteisö kokonaisuutena on myös konservatiivisempaa kuin kielentutkijat. Normien muutokset ja variaation hyväksyminen kirjoitettuun yleiskieleen aiheuttavat usein vastarintaa. (Grönros 2013: 40.) Osmo Ikola on todennut, että jokainen kielen normien muuttamisyritys aiheuttaa kieleen tilapäisen häiriötilan ja on tarkkaan harkittava, korvaako muutoksesta koituva etu häiriön tuottaman haitan (Ikola 1951: 287–288).

Tuorein kokemus tällaisesta häiriötilasta on alkuvuodelta 2014, kun Kotimaisten kielten keskus tiedotti suomen kielen lautakunnan hyväksyneen *alkaa tekemään* -rakenteen *alkaa tehdä* -rakenteen rinnalle. Tämän kyseisen normin muuttamiseen on suhtauduttu hyvin tunnepitoisesti, koska pitkän tradition ja tiukan kouluopetuksen vuoksi se on irronnut laajemmasta yhteydestään ja alkanut jopa edustaa käsitystä hyvästä kielestä. (Kotimaisten kielten keskus 2014a.) Uutinen levisi nopeasti ja kirvoitti kieliyhteisössä tyrmistyneitä kommentteja. Niissä muun muassa todettiin kielen olevan rappiolla ja arveltiin kielenhuollon luopuvan muistakin vakiintuneista periaatteistaan. Asiaa käsiteltiin myös sanomalehdissä ja jopa televisiouutisissa. (Korhonen 2014.)

Kieliyhteisössä yleisesti vaikuttaakin vallitsevan mustavalkoisempi käsitys kielestä kuin kielenhuoltajilla ja etenkin kielentutkijoilla. Kielitoimiston johtajana toiminut Pirjo Hiidenmaa kertoo kirjassaan kokemuksistaan, joiden mukaan ns. maallikoiden keskuudessa kieli jaetaan helposti kahteen ryhmään: hyvään ja oikeaan, huonoon ja väärään. Näiden kahden ryhmän välillä ei nähdä olevan mitään, eikä toisaalta ”hyvää” ja ”huonoa” tunnisteta kontekstisidonnaiseksi. Tyypillistä on myös puhua ”oikeasta” suomen kielestä, millä yleensä viitataan kirjoitettuun kieleen. Hänen mukaansa kielenhuollolta myös odotetaan tarkkaan määriteltyjä ohjeita siitä, miten kieltä tulisi käyttää: Kielitoimistolla uskotaan olevan kanta lähes kaikkiin kieliasioihin. (Hiidenmaa 2004: 28, 31, 44.) Samansuuntaisesti on kommentoinut myös Hiidenmaan edeltäjä Esko Koivusalo puhuessaan siitä, miten maallikkokielenpuhujat sietävät tyypillisesti variaatiota huonommin kuin kielen ammattilaiset:

”Kielen normeja tulkitaan yleensä pikemminkin liian ahtaasti kuin liian väljästi. Maallikoilla on yleensä se käsitys, että vaihtoehdoille ei ole normikielessä jätetty tilaa. Tämän takia kysymykset ovat tavallisesti muotoa ’kumpi on oikein’.” (Koivusalo 1985.)

Kotimaisten kielten keskuksen vuonna 2013 tekemässä kielenkäyttöä koskevassa verkkokyselyssä valtaosa vastanneista (n = 1 517) kuitenkin *ei* kannattanut yleiskieleen pelkkiä oikein–väärin-sääntöjä. Toisaalta yli puolet kertoi pitävänsä hämmäntävänä sitä, että tietyissä tapauksissa sanat voi kirjoittaa sekä yhteen että erikseen (esim. *vedenkulutus* ja *veden kulutus*). Eräs vastanneista kommentoi: ”Juuri tällaisten esimerkkien kanssa joudun usein päähkäilemään töissä, joten helpottaisi jos näistä olisi selvät säännöt.” Myös normirikkomuksiin suhtauduttiin melkoisen torjuvasti. (Korhonen–Lappalainen 2013.) Vaikka siis vastaajat eivät suoraan kysyttäessä myöntäneet kannattavansa tiukkaa normittamista ja selkeitä sääntöjä, vastaukset käytännön esimerkkejä sisältäviin kysymyksiin kertovat toista kieltä.

Virallinen kielenhuolto tarvitsee kieliyhteisön palautetta, jotta se voi arvioida, toimivatko normit käytännössä vai pitäisikö niitä ehkä tarkistaa. Edellä mainittu kysely edustaa

yhtä niistä tavoista, joilla tätä palautetta voidaan hankkia. Muita kontaktikanavia kieliyhteisöön ovat esimerkiksi Kielitoimiston neuvontapuhelimet ja Kotus.fi-verkkosivujen palautelomake (Maamies 2002). Lisäksi huhtikuusta 2014 alkaen Kotimaisten kielten keskus on viestinyt myös verkkoyhteisöpalvelu Twitterissä. Tämän tavoitteena on yleisen kielitiedon ja tietoisuuden lisäämisen ohella parantaa mahdollisuuksia kansalaisten ja valtionhallinnon kieliasiantuntijoiden rakentavaan vuorovaikutukseen. (Kotimaisten kielten keskus 2014d.)

Normien toimivuuden selvittelyssä voidaan hyödyntää myös kentällä toimivien kielenhuoltajien kokemusta sekä opiskelijoiden työpanosta, kuten Päivi Rintala (1992: 64) on huomauttanut:

”Tässä on kenttää opinnäytetöidenkin tekijöille. Normijärjestelmän heikkojen kohtien paljastamiseksi on syytä kuunnella käytännön kielenhuoltajia: äidinkielen opettajia ja kielitoimiston tutkijoita.”

Rintalan mukaan ensimmäisenä epäilyn alaiseksi joutavat ne normit, joita on vaikea opettaa, oppia ja muistaa. Tämän tutkielman yhtenä tarkoituksena onkin tarkastella sitä, mitä Kieli-tohtori.fi:hin esitetyt kielenhuoltokysymykset osaltaan tästä kertovat.

3 MITÄ KIELITOHTORI.FI:STÄ KYSYTÄÄN?

3.1 Oikeinkirjoitus

Oikeinkirjoituksella tarkoitetaan vakiintunutta, yleisesti hyväksyttyä tapaa esittää kieltä kirjoitettuna käyttäen kirjaimia ja merkkejä ja näiden yhdistelmiä. Niille asioille, joita puheessa voidaan ilmaista esimerkiksi painotuksilla ja tauoilla, on kirjoituksessa omat merkintätapansa, kuten sanavälien ja välimerkkien käyttö. (KO 2009: 11–12.) Syntyperäisellekin kielenpuhujalle voi olla epäselvää, kirjoitetaanko jokin sanajono yhdyssanaksi vai ei, kirjoitetaanko ilmaus isolla vai pienellä alkukirjaimella ja käytetäänkö tietyssä lauseen kohdassa pilkkua vai ei. Esimerkiksi ilmauksen *tietokone* kirjoittaminen sanaliitoksi (*tieto kone*) on kirjoitetun yleiskielen normien mukaan oikeinkirjoitusvirhe, samoin erisnimen kuten *Lego* kirjoittaminen pienellä alkukirjaimella (*lego*). Oikeinkirjoitusvirheitä ovat myös välimerkkien ohjeista poikkeava käyttö, kuten pilkuttamatta jättäminen (*Älä luule etten nähnyt tuota*) tai vääränlainen kysymysmerkin käyttö (*Haluaisin tietää, tuletko huomenna?*).

Oikeinkirjoitusaiheisten kysymysten määrä on aineistossani suurin – niitä on 449, kun koko aineistossa on 1 124 kysymystä. Myös Kielitoimiston puhelinneuvontaan esitettyjen kysymysten aiheenmukaisessa luokittelussa oikeinkirjoituskysymyksiä oli eniten. Kyseistä kartoitusta *Kielikellossa* esitelleen Matti Räsäsen mukaan tämä on ymmärrettävää: oikeinkirjoituksen normit on opeteltava opettelemalla toisin kuin monet muut kielen käytänteet. (Räsänen 2001.)

3.1.1 Yhteen vai erilleen

Oikeinkirjoitusaiheisista kysymyksistä yleisimpiä aineistossani ovat yhdyssanoihin liittyvät kysymykset. Myös Kotimaisten kielten keskuksen vuonna 2013 teettämän verkkokyselyn mukaan yhdyssanat ovat pilkuttamisen ohella eniten askarruttavia oikeinkirjoitus- ja kielioppikysymyksiä (Lappalainen–Korhonen 2013).

Kielikellon yhdyssanoja käsittelevässä artikkelissa kirjoittajat esittävät, että vaikka yhteen ja erilleen kirjoittamista käsitellään kielenoppaissa oikeinkirjoituskysymyksenä, kyseessä on itse asiassa syvälle kielen olemukseen kuuluva sanarakennekysymys. Heidän mukaansa kyse on pohjimmiltaan käsitteenmuodostuksesta. Sanojen – myös yhdyssanojen – avulla hahmotamme maailmaa, jäsennämme ympäristöä, luokittelemme sitä kielen keinoin. (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996.)

Koska yhdyssana voidaan – näin haluttaessa – nähdä syvällisempänä kielen ilmiönä kuin vain kielenhuollon normittamana kirjoituksen tapana, mielestäni on perusteltua tarkastella aineiston yhdyssana-aiheisia kysymyksiä kielenoppaiden ja muiden normittavien kielenhuollon julkaisujen ohella myös deskriptiivisen kieliopin valossa. Suomen kielen tuorein ja laajin deskriptiivinen kielioppikuvaus on *Iso suomen kielioppi*. Vaikka teos ei sinänsä sisälläkään oikeinkirjoitusohjeita eikä kielenhuollollisia kannanottoja, se voi tarjota relevanttia tietoa, jonka varaan tekstinhuollon argumentointia voi perustaa (VISK, johdanto).

Aineistoa ja lähteitä tutkiessani tunnistin ainakin neljä tekijää, jotka näkemykseni mukaan ohjaavat yhteen ja erilleen kirjoittamisen hahmottamista. Ensimmäinen näistä on sanataju, toisin sanoen sanan tai ilmauksen rakenteen vaikutuksen hahmottaminen. Tarkoitan tällä muun muassa sen seikan mieltämistä ja muistamista, että suomen kielen ortografisten käytäntöjen mukaan nominatiivimuotoisella substantiivilla alkavat sanajonot kirjoitetaan poikkeuksetta yhdyssanaksi (ts. *kivitalo*, ei *kivi talo*). Rakenteen vaikutus näkyy myös siten, että kun yhdyssanan alkuosana toimiva sana saa oman määritteen, koko ilmaus hajoaa sanaliitoksi: *kananmuna* mutta *vapaan kanan muna*.

Toinen on kiteytyneisyyden tunnistaminen, millä viitataan tietoisuuteen siitä, että vaikiintuneet käsitteet kirjoitetaan tyypillisesti yhdyssanaksi (lajin nimenä *harmaakarhu*, ei *harmaa karhu*). Kolmas on määräisyyden tai referentiaalisuuden erottaminen: kun ilmauksen alkuosa viittaa johonkin määräiseen tarkoitteeseen, ilmaus kirjoitetaan todennäköisemmin erilleen kuin silloin, kun merkitys on yleisluontoinen (vrt. *naapurin tyttö* ja *naapurintyttö*). Neljäs tekijä on sopimuksen tunteminen. Suuri osa oikeinkirjoituksesta perustuu sovittuihin sääntöihin: on vain tiedettävä, että esimerkiksi kielten nimet kirjoitetaan sanaliitoksi (*englannin kieli*) ja viikonpäivät ovat pienellä kirjoitettavia yleisnimiä (*maanantai*).

Etenkin toinen ja neljäs vaikuttavat olevan joskus ristiriidassa keskenään, mikä häiritsee kokonaisuuden hallintaa.

Ison suomen kieliopin mukaan yhdyssana on kokonaisuus, joka koostuu kahdesta tai useammasta sanasta mutta on kielen yksikkönä yksi sana. Yhdyssanoja on kahta päätyyppiä. Määritysyhdyssanat koostuvat määriteosasta ja edusosasta, joiden suhde on semanttisesti epäsymmetrinen, esimerkiksi *autotie*, *kädensija*, *maastamuutto*, *lainmuutosesitys*, *hyvännäköinen*, *hermojaraastava*, *aikaansaada*. Summayhdyssanoissa taas on kaksi tai useampia yhdysosia, joilla on semanttisesti symmetrinen suhde toisiinsa, esimerkiksi *parturi-kampaamo*, *musta-puna-valkoinen*, *jotenkuten*. Näiden kahden päätyypin lisäksi on yhdysnumeraaleja (*yksitoista*, *viisisataa*, *kaksisataaviisikymmentäviisi*) ja niin kutsuttuja johdosyhdyssanoja, jotka on muodostettu yhdyssanasta tai kaksisanaisesta lausekkeesta johtamalla (*kansaneläke*-

läinen, pitkätukkainen, ajanmukaistaa, turhantärkeys). (VISK § 398.) Suurin osa aineistoni tapauksista kuuluu määritysyhdyssanojen ryhmään.

3.1.1.1 Alkuosana nominatiivimuotoinen substantiivi

Ison suomen kieliopin mukaan joidenkin sanayhtymien sisäinen rakenne tekee niistä luontaisesti yhdyssanoja. Tällaisia ovat esimerkiksi tapaukset, joissa määriteosana on substantiivin nominatiivimuoto tai yhdysosamuoto. (VISK § 400.) Kaikkien kielitajussa tämä luontaisuus ei kuitenkaan ole ilmeistä – tämän päätelmän voi tehdä siitäkin, että aineistossa esiintyy kohdallaisen runsaasti myös tällaisia yhdyssanoja koskevia kysymyksiä:

- (1) *Kirjoitetaanko kumppanuussuhde yhteen vai erikseen - kumppanuus suhde?*
- (2) *Kumpi oikein Kiinteistöhuolto insinööri vai Kiinteistöhuoltoinsinööri*
- (3) *Onko oikein kirjoittaa "maanantaiterveisin" vai "maanantai terveisin"?*
- (4) *Yhteen vai erikseen? Työmuisti moduuli & Suunnittelu moduuli.*
- (5) *Olemme perustamassa yhdistystä jonka nimeksi tulee Itämeri klubi. Nyt sanat on kirjoitettuina erikseen voiko näin olla vai onko se väärin.*

Nominatiivialkuisten yhdyssanojen virheiden on todettu keskittyvän tiettyntyyppisiin sanoihin (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996). Virheille alttiita ovat muun muassa

- 1) sanat, joiden määriteosa päättyy konsonanttiin, kuten ensimmäisessä kysymyksessä esiintyvä sana *kumppanuussuhde*
- 2) useampi- kuin kaksiosaiset sanat, esimerkkinä *kiinteistöhuoltoinsinööri*
- 3) sanat, joiden määriteosa on luonteeltaan lähellä adjektiivia, kuten *maanantaiterveisin*
- 4) sanat, joissa jompikumpi osa on vierassana (*työmuistimoduuli, suunnittelumoduuli*)
- 5) sanat, joissa on yhdysmerkki: *Itämeri-klubi*.

Nominatiivialkuiset kokonaisuudet voidaan rakenteensa takia tulkita yksinomaan yhdyssanoiksi, toisin kuin jotkin genetiivialkuiset kokonaisuudet, jotka voidaan hahmottaa ja kirjoittaa sanaliitoiksi. Tällaisten sanojen erilleen kirjoittamista pidetään pahana virheenä, ja se nähdään jopa oireena sanatajun puutteesta. (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996; Ylikulju 2004.)

3.1.1.2 Alkuosana adjektiivi

Kun sanayhtymän ensimmäinen sana on adjektiivi tai jossakin muussa sijassa kuin nominatiivissa oleva substantiivi, kokonaisuuden hahmottaminen yhdyssanaksi tai erilleen kirjoitettavaksi sanojen liitoksi vaihtelee. Jos kokonaisuus on vakiintunut ilmaisemaan tiettyä merkitystä tai jos se muuten hahmottuu terminäiseksi, kyseessä on yhdyssana; muulloin kyseessä on sanaliitto. (KO 2009: 252.) Tätä yhdyssanojen syntymistä termiksi vakiintumisen kautta

kutsutaan *Isossa suomen kielioipissa* kiteytymiseksi: kun kaksi sanaa esiintyy taajaan yhdessä, ne voivat ajan mittaan kiteytyä yhdeksi sanaksi tarkoittamaan jotakin muuta kuin vastaava kaksisanainen ilmaus. Kiteytymistä tapahtuu muun muassa tapauksissa, joissa alkuosana on kongruoiva adjektiivi tai alkuosan sijana on muu kuin nominatiivi. (VISK § 399.) Toisaalta silloin, kun adjektiivi ei kongruoi, adjektiivin ja substantiivin yhtymä on jo lähtökohtaisesti yhdyssana (VISK § 400).

Ilmauksen kiteytyneisyyden tai kiteytymättömyyden vaikutus kirjoitustapaan vaikuttaa olevan osalle aineiston kysymysten esittäjistä epäselvää, kuten käy ilmi seuraavista adjektiivialkuisia ilmauksia koskevista kysymyksistä.

(6) *Kirjoitetaanko tuore kurkku vai tuorekurkku?*

(7) *Vapaa ilta vai vapaailta?*

(8) – *jos mistä Tampere tunnetaan, niin siitä "mustasta". Mutta pitäisikö tuota makkaraa kutsua mustamakkaraksi vai ko mustaksi makkaraksi? Tamperelaiset ainakin itse kutsukielessä sanovat syövänsä "mustaa makkaraa", mutta esim. Tapolan myyntipaketissa lukee "mustamakkara". Elikäs syönkö minä mustamakkaraa vai ko mustaa makkaraa?*

Kahdessa ensimmäisessä kysymyksessä sekä yhdyssanaksi että sanaliitoksi kirjoittaminen on mahdollista; ero on siinä, hahmotetaanko ilmaukset käsitteiksi vai ei. Jos hahmotetaan, alkuosana oleva adjektiivi ei kongruoi, mikä on selkeä osoitus yhteen kirjoittamisen tarpeesta. Siis *vapaata iltaa*, mutta *vapaailtaa*; *tuoretta kurkkua*, mutta *tuorekurkkua* (KS s.v. *vapaailta*; *tuorekurkun* osalta vrt. s.v. *tuoremehu*). Kolmannessa tapauksessa kyse on yksiselitteisesti käsitteestä eli tamperelaisesta verimakkarasta. Ilmaus kirjoitetaan yhteen riippumatta siitä, käytetäänkö kongruoivaa vai kongruoimatonta alkuosaa (KS s.v. *mustamakkara*).

Toisaalta yhdyssanaksi kiteytymistä epäillään joskus sellaisissakin tapauksissa, joissa kyse on selvästi adjektiiviattribuutista:

(9) *Kirjoitetaanko tuore leipä, tuore pulla yhteen vai erikseen?*

(10) *Kumpi on oikein: tekninen johtaja, vai tekninenjohtaja*

Edellä mainittiin, että nominatiivimuotoisella substantiivilla alkavien sanayhtymien kirjoittamista erikseen pidetään merkinä sanatajun puutteesta (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996; Ylikulju 2004). Sikäli kuin tällaista arvotusta on ylipäättään tarpeen tehdä, mielestäni vähintäänkin samantasoisesta kielikorvan kouliintumattomuudesta kertoo yhteen kirjoittaminen silloin, kun kyse on yllä olevien kaltaisista adjektiiviattribuutin ja pääsanan yhtymistä.

Toisaalta kiteytyneisyyden ja yhteen kirjoittamisen suhteen ymmärtämistä voi hämärtää se, että kaikkia sanoja ei kirjoiteta yhteen siitä huolimatta, että vakiintuneisuuden tai termimäisyyden kriteeri täyttyy.

(11) *Yhdyssanakysymys: Kumpi on oikeaa suomen kieltä: raskasliikenne vai raskas liikenne?*

(12) *Helsingin yliopisto mainostaa itseään seuraavanlaisella otsikolla: "Ota nyt ensi askel uudella urallasi." Onko tuo "ensi askel" tosiaankin oikein kirjoitettu tässä tarkoituksessa? Jotenkin se tuntuu yhdyssanalta. Ensi vuoden ja ensi kesän kyllä ymmärrän.*

Ensimmäisen kysymyksen ilmaus vaikuttaa termiltä, mutta *Kielitoimiston sanakirja* ei tarjoa yhteen kirjoittamisen vaihtoehtoa (s.v. *raskas*, *liikenne*). *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa* todetaankin, että jotkin tapaukset, esimerkkinä juuri *raskas liikenne*, vain ovat vakiintuneet erilleen kirjoitettaviksi, vaikka kyseessä olisikin yksi termimäinen kokonaisuus (2009: 255). Tällaisessa tapauksessa oikea kirjoitustapa siis perustuu sopimukseen, joka on vain tiedettävä.

Ilmaus *ensi askel* on vielä hämmentävämpi tapaus. *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan* mukaan taipumattomana adjektiivina *ensi* kirjoitetaan substantiivin määritteenä pääasiassa erikseen, paitsi jos kyseessä on kiteymä. Tarkennuksena kerrotaan vielä, että merkityksessä 'ensimmäinen' sana kirjoitetaan yleensä yhteen, merkityksessä 'seuraava' erikseen. (KO 2009: 256.) Sama jako tehdään *Kielikellon* yhdyssanoja käsittelevässä artikkelissa: *ensiesitys* 'ensimmäinen esitys', *ensi esitys* 'seuraava esitys' (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996). Ohjeet ovat kuitenkin ristiriidassa *Kielitoimiston sanakirjan* kanssa. Kysymyksessä esiintyvää ilmausta *ensi askel* ei esiinny sanakirjassa omana sana-artikkelinaan, mutta hakanan *askel* seliteosassa on esimerkki *pienokaisen horjuvat ensi askeleet* (KS s.v. *askel*). Ilmaus vaikuttaa kiteymältä ja merkitys on selvästi 'ensimmäinen' eikä 'seuraava', mutta kirjoitustapana esitetään kuitenkin sanaliitto. Toisaalta esimerkiksi ilmauksen *ensivaikutelma* voi sanakirjan mukaan kirjoittaa joko yhteen tai erilleen, eikä mainintaa kirjoitustavan tuottamasta merkityserosta ole (KS s.v. *ensivaikutelma*).

Edellä kuvatut ristiriidat oikeinkirjoitusoppaan ja sanakirjan välillä voivat tuntua vähäisiltä tai merkityksettömiltä, mutta mielestäni ne eivät ainakaan edistä oikein kirjoittamisen tavoitetta. Kieltä työkseen tarkistavan tehtävää ne eivät myöskään helpota, kun yhtäällä esitellään periaatteet, jotka toisaalla käytännössä kumotaan.

3.1.1.3 Alkuosana genetiivimuotoinen substantiivi

Kun sanayhtymän alkuosana on genetiivimuotoinen substantiivi, yhteen tai erilleen kirjoittamista määrittää sanaparin kiteytyneisyyden ohella tarkoitteen määräisyys. Yhdyssana on epäreferentiaalinen eikä viittaa mihinkään tiettyyn tarkoitteeseen, kun taas vastaava sanaliitto voi viitata tiettyyn tarkoitteeseen ja olla määräinenkin. (VISK § 402.) Myös *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* ohjeistaa lähestymään yhteen tai erilleen kirjoittamista siitä näkökulmasta, että genetiivialkuinen sanayhtymä on yhdyssana silloin, kun kokonaisuudella on kiteytynyt tai erikoistunut merkitys; erilleen kirjoittamisella taas voidaan korostaa sitä, että alkuosa viittaa johonkin tiettyyn yksilöön tai asiaan (2009: 257).

Kirjoitusasu siis riippuu tarkoitetusta merkityksestä, mistä osa kysyjistäkin lienee ollut tietoinen liittäessään kysymykseen myös käyttöesimerkin.

- (13) *Kirjoitetaanko lääkärintyö yhteen vai erikseen? Esim. lause: Mehiläisessä on erinomaiset puitteet lääkärintyön harjoittamiseen.*
- (14) *Kuinka [k]irjoitetaan oikeaoppisesti sana NAAPURINTÄDIN.*
- (15) *Mitä eroa on kalan pyrstöllä ja kalanpyrstöllä? Esim. onko Vantaan vaakunassa kuvattu kalan pyrstö vai kalanpyrstö?*

Lääkärintyö on kysymyksen kontekstissa (siis yleiskäsitteenä) on yhdyssana; *naapurintädin* ja *kalanpyrstön* kirjoitustapa riippunee niin ikään käyttöyhteydestä: yleiskäsitteenä yhteen, johonkin tiettyyn tarkoitteeseen viitattaessa erikseen.

Toisaalta erikseen kirjoittaminenkaan ei automaattisesti tuota erityistä referentiaalisuutta:

- (16) *Myrskyn silmä vai myrskynsilmä? Kun puhutaan tyynestä hetkestä hirmumyrskyn keskellä, kir[j]oitetaanko sana yhteen vai erikseen?*
- (17) *Onko oikein kirjoittaa "työniloa" vai "työn iloa"?*

Erilleen kirjoitettunakaan substantiivimäärite ei aina viittaa tiettyyn tarkoitteeseen, eikä merkityseroa yhdyssanaan tällöin ole (VISK § 402). Myös *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* toteaa, että joskus yhdyssanan ja sanojen liiton välillä ei ole eroa (2009: 257). Esimerkkisanat *myrskyn silmä* ja *työn ilo* voidaan nähdäkseni kirjoittaa kummin vain merkityksen muuttumatta.

Kiteytyneisyyden ja tarkoitteen määräisyyden lisäksi genetiivimuotoisella substantiivilla alkavien ilmausten yhteen ja erilleen kirjoittamista määrittävät myös rakenteelliset seikat, mikä havainnollistuu seuraavissa:

- (18) *Minkä takia 'paineilman kulutus' ei ole yhdyssana, kun taas ilmankulutus on?*
- (19) *— kumpi muoto on oikein päiväkodinjohtaja vai päiväkodin johtaja*
- (20) *1. Pietari Lyötintie 2. Pietari Lyötin tie Tien nimi, [] kirjoitetaanko "Lyötintie" yhteen vai erikseen?*
- (21) *Kirjoitetaanko "standardin mukainen" yhteen vai erikseen? Entäpä, kun standardeja on useita: "standardien mukaisia"? Ja vielä yksi: kun standardi on mainittu nimeltä: "ISO-standardin mukaisesti"?*

Yhdyssanalle luonteenomaista on määriteosan keveys. Sanayhtymän todennäköisyys kiteytyä yhdyssanaksi vähenee tai häviää, jos määritteenä on yhdyssana, monisanainen lauseke tai monikkomuotoinen sana tai jos määrite sisältää liitepartikkelin tai possessiivisuffiksin. (VISK § 402.) Yhdyssanassa *ilmankulutus* toteutuu määriteosan keveyden kriteeri, kun taas *paineilman kulutus* on yhdyssanamuotoisen määritteensä vuoksi luontevaa kirjoittaa sanaliitoksi, samaten *päiväkodin johtaja*. Kadunnimessä *Pietari Lyötin tie* määritteenä on monisanainen lauseke, joten nimi kirjoitetaan sanaliitoksi. (*Kielitoimiston nimioppaan* mukaan kaikki paikannimen osat kirjoitetaan erilleen, jos määriteosana on henkilönnimi, joka koostuu kahdesta tai sitä useammasta osasta [2008: 98].) *Standardinmukainen* yleiskäsitteenä on yhdyssana, mutta kun alkuosa vaihtuu monikkomuotoon, kirjoitustapakin muuttuu sanaliitoksi: *standardien mukainen*.

3.1.1.4 Genetiivi + -inen

Runsaasti kysymyksiä ovat tuottaneet myös genetiivialkuisen sanan ja -inen-loppuisen adjektiivin yhtymät.

- (22) *Neliön muotoinen vai neliönmuotoinen?*
- (23) *Kumpi seuraavista on oikea kieliasu: "Haluatko itsellesi omannäköisen elämän?" vai "Haluatko itsellesi oman näköisen elämän?"*
- (24) *Kumpi on oikea minkä ikäinen vai minkäikäinen; minkä värinen / minkävärinen?*
- (25) *Kirjoitetaanko adjektiivit yhteen: esim. kauniin näköinen, kahden kolikon kokoinen, hassun oloinen. Pelkästään näköin[]en, kokoinen ja oloinenhan eivät tarkoita yksin mitään?*

Yhteen ja erilleen kirjoittamisen kannalta nämä ilmaukset muodostavatkin huomattavan heterogeenisen ryhmän. Niiden luokittelussa yhdyssanoihin ja sanaliittoihin on pyritty käyttämään kolmea edellä kuvattua kriteeriä: leksikaalistuneisuutta, referentiaalisuutta ja sanayhtymän rakennetta. Esimerkiksi *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* listaa piirteitä, joiden perusteella genetiivialkuisen sanan ja -inen-loppuisen adjektiivin yhtymiä voi tyypitellä yhdyssanoiksi tai sanaliitoiksi. Kiteytyneet ilmaukset kirjoitetaan jälleen kerran yhteen, ja erilleen kirjoitetaan

ilmaukset, joiden alkuosa on pitkä tai viittaa johonkin konkreettiseen. Merkitystä on myös sillä, onko alkuosa substantiivi, adjektiivi vai pronomini. Usein todetaan, että sanajonot voidaan kirjoittaa joko yhteen tai erilleen. Ohjeet ovatkin enemmänkin tendenssien kuvauksia: ”kirjoitetaan – – yleisemmin yhteen”, ”on tavallisempaa kirjoittaa erilleen”, ”kirjoitetaan yleensä yhteen”. (KO 2009: 258–260.) Oppaan ohjeiden perusteella niin *neliönmuotoinen*, *omannäköinen*, *minkänäköinen*, *minkävärinen*, *kauniinnäköinen* kuin *hassunoloinen*kin voidaan kirjoittaa joko yhteen tai erilleen. *Kahden kolikon kokoinen* kirjoitetaan erilleen, koska alkuosa koostuu useasta sanasta.

Näiden ilmausten kirjoittamiseen liittyvät ohjeet eivät ole mielestäni kovinkaan selkeät, ja niiden soveltaminen vaatiikin melkoisen hyvää kielioppitietämystä sekä tarkkaa kielikorvaa. Kehittyntykään kielikorva ei silti tunnu aina tavoittavan yhteen tai erikseen kirjoittamisen tuottamaa merkityseroa. Jos kielen ammattilainenkin joutuu kamppailemaan tämän-tyyppisten sanayhtymien oikeinkirjoituksen kanssa, ei ole ihme, jos ne herättävät kysymyksiä tavallisessa kielenkäytössä.

3.1.1.5 Loppuosana verbikantainen substantiivijohdos

Oman ryhmänsä aineistossa muodostavat kysymykset, jotka koskevat verbikantaisten substantiivien yhteen ja erilleen kirjoittamista.

Verbikantaiset substantiivijohdokset eli deverbaalisubstantiivit sisältävät kantasanaan verbin. Tällaisia substantiiveja ovat teonnimet (*juokseminen*) ja teon tuloksen nimet (*kolhu*), tekijännimet (*vetäjä*), välineennimet (*puristin*) sekä tekopaikan (*kutomo*) ja tekotilaisuuden nimet (*avajaiset*). Verbikantaiset substantiivit saavat usein myös laajennuksen, joka voidaan palauttaa vastaavan kantaverbin sisältävään lauseeseen. Laajennus voi olla objekti- tai subjektigenetiivi (*kahvin juonti*, *auringon paiste*), adverbiaali (*lomasta nauttiminen*), infinitiivi (*lupaus tulla*) tai *että*-lause (*arvelusi, että olen väärässä*). (VISK § 221.)

Ison suomen kieliopin mukaan tällainen laajennus esiintyy usein myös yhdyssanan määriteosana, kun se on yksisanainen. *minen*-johdoksien yhteydessä yhdyssanaistuminen ei ole yhtä tavallista kuin muunjohtimisten teonnimien. Yhdyssana on yleensä merkitykseltään kiteytyneempi kuin vastaava kaksisanainen ilmaus. (VISK § 221.)

Aineistostani on luettavissa, että käytännön kirjoitustyössä kaivataan usein tietoa tämänkaltaisten ilmausten yhteen ja erilleen kirjoittamisesta. *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan* ohjeet verbikantaisten substantiivien yhteen ja erilleen kirjoittamisesta ovat samansuuntaiset edellisessä kappaleessa kuvattujen periaatteiden kanssa. Niissä maalataan enemmänkin suhteellisen laveita suuntaviivoja kuin annetaan tarkkoja ohjeita.

”Verbistä voi muodostaa teonnimisubstantiiveja eri tavoin, esim. *muuttaa* > *muutto*, *muuttaminen*, *palata* > *paluu*, *palaaminen*. – – Kun tällaisella substantiivilla on edellään määritteenä adverbi (kuten *ulos*, *perille*) tai paikallissijainen substantiivi (esim. *koulussa*, *alueelle*), kokonaisuus voidaan merkityksestä riippuen hahmottaa yhdyssanaksi tai sanojen liitoksi: mitä kiteytyneempi tai vakiintuneempi merkitys, sitä selvempi yhdyssana. Sanakohtainen vaihtelukin on mahdollista. Sama pätee tekijännimiin.” (KO 2009: 260.)

”Kun sanajonon ensimmäisenä osana on verbistä muodostettu *minen*-loppuinen substantiivi, sanat kirjoitetaan tavallisesti erilleen. Termin muodostavat sanat kirjoitetaan kuitenkin yhteen.” (Mts. 260.)

Sellaiset verbikantaiset substantiivijohdokset, jotka esiintyvät genetiivisijaisen sanan kanssa, käsitellään oikeinkirjoitusoppaassa yleisesti genetiivialkuisten ilmausten yhteydessä:

”Kun sanajonon ensimmäinen sana on *n*-loppuisessa muodossa eli genetiivissä ja kokonaisuudessa on kiteytynyt tai erikoistunut merkitys, kyseessä on yhdyssana – –.” (KO 2009: 257.)

”Usein sekä yhteen että erilleen kirjoittaminen on periaatteessa mahdollista. Ratkaisu voi riippua siitä, hahmottuuko sanojen kokonaisuus termimäiseksi kokonaisuudeksi vai luonnehditaanko ilmiötä tekstiyhteydessä väljemmin.” (Mts. 257.)

Kuten mainittu, verbikantaisten substantiivijohdosten yhteen kirjoittamiseen liittyviä kysymyksiä on aineistossani huomattavan runsaasti. Joistakin kysymyksistä näkyy, että kysyjä hahmottaa yhtäältä johdoksen tyyppin ja toisaalta käyttöyhteyden vaikuttavan kirjoittamiseen, mutta ei kuitenkaan aina ole aivan selvillä siitä, miten.

- (26) *Kirjoitetaanko erikseen vai yhteen abessiivi + tekijänimi (-tta/-ttä + -ja/-jä), esim. kutsutta+tulija'. Eikös 'kutsuttatuleminen' kirjoiteta kuitenkin yhteen, kun jälkimmäinen sana on -inen-päätteinen.*

Kun teon- tai tekijännimisubstantiivilla on määritteenä adverbi tai paikallissijainen substantiivi, kokonaisuus voidaan merkityksestä riippuen hahmottaa joko yhdyssanaksi tai sanaliitoksi sen mukaan, miten kiteytynyt tai vakiintunut kokonaisuus on (KO 2009: 260). *Uudessa kielioppaassa* mainitaan yhteen tai erilleen kirjoittamista määrittäväksi kriteeriksi myös yhtymän hahmo: erilleen kirjoittamisen todennäköisyys korostuu erityisesti raskaammissa tai vaikeasti hahmotuvissa yhtymissä (Itkonen–Maamies 2007). Abessiivin (*kutsutta*) sisältävän ilmauksen voinee jo harvinaisen sijansa vuoksi tulkita kohtalaisen tilapäiseksi yhtymäksi, millä perusteella sen voi kirjoittaa sanaliitoksi: *kutsutta tulija*. Kuten aiemmin mainittiin, *minen*-päätteiset teonnimijohdokset kirjoitetaan useimmiten erikseen määritteestään, ja niin on myös tässä: *kutsutta tuleminen* (tulkinta *inen*-päätteiseksi on virhe).

- (27) *Toivoisin apua seuraavissa palaute-pulmissa. Pitäisikö kirjoittaa palautteensaaja vai palautteen saaja? Käsittääkseni palautteenanto on yhdyssana, olenko oikeassa? Ja*

kirjoitetaanko palautteen saaminen puolestaan erikseen? Olen nähnyt edellisistä eri versioita jopa saman tekstin sisällä.

- (28) – – *kirjoitetaanko hinnannousu, hinnankorotus ynnä muut vastaavat sanat yhteen mutta kuitenkin hinnan nouseminen, hinnan korottaminen ja niin edelleen?*
- (29) *Yhteen vai erikseen vesilaitoksen termi. Vedenkäsittely vai veden käsittely?*
- (30) *Miten kirjoitetaan sana "uudelleen suuntautuminen", yhteen vai erikseen? (esim. lauseessa "Rakenteellinen työttömyys edellyttää ammatillista uudelleen suuntautumista").*

Palautteensaajan ja palautteenannon voinee kirjoittaa joko erikseen tai yhteen sen mukaan, onko määriteosa referentiaalinen vai ei, samaten hinnannousun ja hinnankorotuksen. Vedenkäsittely erityisesti nimetään termiksi, joten se kirjoitetaan yhteen. Palautteen saaminen, hinnan nouseminen ja hinnan korottaminen kirjoitetaan erilleen minen-päätteisiä johdoksia koskevan yleissäännön mukaan. Sen sijaan uudelleensuuntautuminen vaikuttaa kysymyksen kontekstissa termiltä, joten se kirjoitetaan yhteen (ammatillinen uudelleensuuntautuminen).

Epätietoisuutta yhteen kirjoittamisen suhteen esiintyy myös silloin, kun substantiivijohdoksia käytetään vielä pidemmän ilmauksen osana.

- (31) *Metsäteollisuus puhuu usein puustamaksukyvyistä. Olen nähnyt sanan kirjoitettavan joko kaikki yhteen tai muodossa puusta maksukyky. Kumpi on oikein?*
- (32) *Kumpi on oikea kirjoitusasu: huoltoon noutopalvelu, huoltoonnoutopalvelu*
- (33) *Miten kirjoitetaan oikeaoppisesti tuotenimi, kun kyseessä on puhdistusgeeli käsille: käsienpuhdistusgeeli vai käsien puhdistusgeeli?*

Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan mukaan niistäkin substantiivijohdoksen sisältävistä ilmauksista, jotka kirjoitetaan erilleen, tulee yhdyssanoja, kun kokonaisuuteen lisätään molemmille yhteinen jälkiosa: päiväkodissa olo mutta päiväkodissaoloaika (KO 2009: 261). Kaikki esimerkki-ilmaukset hahmottuvat sanarakenteeltaan yhdyssanoiksi: puustamaksukyky, huoltoonnoutopalvelu, käsienpuhdistusgeeli.

3.1.1.6 Loppuosana verbin nominaalimuoto

Aineistossa on runsaasti kysymyksiä myös sellaisten ilmausten kirjoittamisesta, jotka sisältävät verbin nominaalimuodon.

- (34) *Jälkeen jäänyt vai jälkeenjäänyt lauseessa: Pitivät häntä ajastaan jälkeen jääneenä / jälkeenjääneenä.*
- (35) *Asiani koskee yhteenkirjoitusta sanastaa kantaa ottava/kantaaottava - kumpaa suosittelet käytettäväksi.*
- (36) *Kumpi on oikein, 'eteenpäin pyrkivä' vai 'eteenpäinpyrkivä'?*

(37) *Kumpi oikein poissuljettu vai pois suljettu? – Kun kyseessä on se, että jokin asian mahdollisuus on xxx*

(38) *Onko hyvinistuva adjektiivi, vai onko oikea muoto hyvin istuva? Esimerkiksi vaatetta kuvaillessa tämä ongelma nousee esiin.*

Verbien partisiippi- ja infinitiivimuodot kirjoitetaan yleisohjeen mukaan erilleen määritteistään, paitsi silloin kun kokonaisuuden merkitys kiteytyy tai muuttuu kuvalliseksi (KO 2009: 261). *Ison suomen kieliopin* mukaan täydennyksineen leksikaalistunut partisiippi on usein yhdyssana (VISK § 631).

Vaikka merkityksen kiteytyminen ohjeiden mukaan indikoi partisiipin ja sen määritteen kirjoittamista yhteen, ainakin *Kielitoimiston sanakirjan* sekä kielenoppaiden hakusanoja ja esimerkkejä tarkasteltaessa vaikuttaa siltä, että yhteen kirjoittaminen on melko harvinaista. Esimerkkikysymysten tapauksista niissä kirjoitetaan yhteen ainoastaan *jälkeenjäänyt* kuvallisessa merkityksessään (KS s.v. *jälkeenjäänyt*). Vaikka esimerkiksi ilmaukset *eteenpäin pyrkivä* ja *kantaa ottava* ovat paitsi vakiintuneita myös selkeän kuvallisia, niiden ainoaksi kirjoitustavaksi esitetään sanaliitto (KS s.v. *pyrkiä*, s.v. *kanta*). Myös *pois suljettu* esitetään sanaliitoksi (Itkonen–Maamies 2007: 296), samoin *hyvin istuva* (KS s.v. *puku*).

(39) *Kirjoitetaanko yhteen vai erikseen sanat hyväksi käyttäen. Esim. "viestintämuotoja hyväksi käyttäen..."*

(40) *Kirjoitetaanko: huomioon ottaen vai huomioonottaen*

Infinitiivimuodon sisältävien ilmausten norminmukainen kirjoitustapa on lähes poikkeuksetta sanaliitto: *hyväksi käyttäen, huomioon ottaen* (KS s.v. *huomioon ottaen*).

Tässä kohden käytäntö kuitenkin poikkeaa suuresti teoriasta – myös varsin kokeneiden kirjoittajien teksteissä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien toimittajien oikeinkirjoitusta tutkinut Ville Eloranta toteaa pro gradu -tutkielmassaan, että partisiippeja kirjoitetaan määritteensä kanssa huomattavan usein yhteen huolimatta siitä, että ohjeistus on päinvastainen (Eloranta 2013: 11). Itse olen tehnyt saman havainnon partisiippi- ja infinitiivimuodoista tarkistaessani ammattikäytäntöjen suomennoksia. Ilmeisesti esimerkiksi sellaisten ilmausten kuin *olemassa oleva, edellä mainittu, lukuun ottamatta, pois lukien, mukaan lukien* ym. yleisyys ja vakiintuneisuus johtavat niiden tulkintaan yhdyssanaksi.

3.1.1.7 Sopimuksen mukaan erilleen kirjoitettavat

On myös kokonaisia ryhmiä, joiden erilleen kirjoittaminen perustuu täysin sopimukseen.

(41) *Torniojokilaaksossa käytettävän kielen oikeink[i]rjoitusmuoto. Kirjoitetaanko se meänkieli vai meän kieli?*

- (42) *Haluaisin tietää "itse asiassa" sanonnan oikean kirjoitustavan*
- (43) *Kirjoitetaanko sana(t) totta kai yhteen vai erikseen???*
- (44) *Miten kirjoitetaan aniharvoin?*

Sopimuksen mukaan erilleen kirjoitettavia ryhmiä ovat aiemmin esimerkiksi kielten nimet ja useimmat partikkelin sisältävät ilmaukset (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996). Erilleen kirjoitetaankin siis myös *meän kieli, itse asiassa, totta kai, ani harvoin*.

Tällaisten ilmausten erilleen kirjoittamista on perusteltu sillä, että vaikka näissä tapauksissa sanarakenteen kriteerit eivät selkeästi tue jompaakumpaa kirjoitustapaa, kirjoitustapojen vakiinnuttamiseksi on kuitenkin haluttu pyrkiä yhtenäiseen käytäntöön. Valintatilanteessa vaa’ankieli on kääntynyt erilleen kirjoittamisen puolelle, koska on haluttu välttää tarpeetonta pitkien sanojen muodostusta – suomen sanat taivutusmuotoineen kun ovat jo muutenkin varsin pitkiä. (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996.) Kuitenkin tähän ryhmään kuuluu ilmaistyyppejä, jotka vaikuttavat varsin vakiintuneilta käsitteiltä (esimerkiksi kielten nimet) tai vähintäänkin ovat usein yhdessä esiintyviä kiinteitä kokonaisuuksia (monet partikkeli-ilmaukset). Jos kirjoitustavasta päätettäessä olisi päädytty yhteen kirjoittamiseen, sillä olisi kenties voitu vahvistaa kielenkäyttäjien kokemusta oikeinkirjoituskäytäntöjen sisäisestä logiikasta.

Arkielämässä törmää monesti käsitykseen, jonka mukaan kyky erottaa yhdyssanat sanaliitoista on jonkinlainen kirjoitustaidon mittari. Kielitieteessä koko yhdyssanan käsite on kuitenkin toisinaan kyseenalaistettu. Esimerkiksi Tommi Nieminen ja Anna Lantee toteavat Kielitieteen päivillä 2010 pitämässään esitelmässä, että puhutusta kielestä yhdyssanoja ei oikeastaan voida tunnistaa ja sääntö yhteen kirjoittamisesta onkin lähinnä ”ortografinen knoppi”, jolla erotetaan sivistynyt kirjoittaja muista (Nieminen–Lantee 2010).

Ovatko yhdyssanat siis triviaali knoppi vai maailman hahmottamisen väline? Molempia näkemyksiä voi perustella. Joka tapauksessa yhdyssanojen oikein kirjoittamiselle annettu merkitys on suuri, siitä kertoo niitä käsittelevien kysymysten valtava määrä. Yhdyssanojen helppous on silti mielestäni myytti, eikä näennäisen yksinkertaisen tapauksen ratkaiseminen välttämättä onnistu kokeneeltakaan kirjoittajalta ilman useiden eri lähteiden käyttämistä.

3.1.2 Väliimerkit

Väliimerkkiaiheisista kysymyksistä yleisimpiä aineistossani ovat yhdysmerkkiin liittyvät. Myös Kielitoimistosta yhdysmerkeistä kysyttiin väliimerkeistä eniten (Räsänen 2001).

Huomattavan yleisiä ovat yhdysmerkkikysymykset, jotka liittyvät vierassanan sisältäviin yhdyssanoihin.

(45) Kirjoitetaanko golfiin liittyvät yhdyssanat aina yhteen, esim. golfvamma, golftapaturma, golfauto?

(46) Kirjoitetaanko cashew-pähkinä väliviivalla cashew-pähkinä vai yhteen cashewpähkinä
Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan mukaan yhdysmerkkiä kannattaa käyttää selvyysyistä, jos yhdyssanassa oleva vierassana on outo tai hankalasti hahmottuva. Muussa tapauksessa vierassanaa ei tarvitse erottaa yhdysmerkillä. (KO 2009: 247.) *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan sekä *cashewpähkinä* että *golf*-alkuiset yhdyssanat kirjoitetaan ilman yhdysmerkkiä (s.v. *cashewpähkinä*, *golfrata*, *golfpallo*).

Yleisesti ottaen outous ja hahmottuvuus ovat kuitenkin subjektiivisia kokemuksia. Omien havaintojeni mukaan kielenhuolto kannustaa rohkeampaan yhdysmerkin pois jättämiseen kuin mitä käytännön kirjoitustyössä toteutuu. On todettu, että vierassanan sisältävät nominatiivialkuiset yhdyssanat kirjoitetaan helposti virheellisesti erilleen (Eronen–Maamies–Räikkälä 1996; Ylikulju 2004). Arvaukseni on, että sama vaikutin, joka saa toiset jättämään tällaiset yhdyssanat sanaliitoiksi, saa oikeinkirjoitusohjeita paremmin tuntevat kirjoittajat epäilemään, että yhdysmerkki on näissä ilmauksissa tarpeen. Tämä tarve nousee sanan koetusta vieraudesta – kun jokin kielenaines koetaan vieraaksi, sitä ei uskalleta sulauttaa osaksi suomen kieltä ilman että tämä vieraus merkitään ortografisesti. Toisaalta kielenoppaiden sananvalinnat kenties saavat aikaan sen, että ohje tuntuu väljemmältä kuin se todellisuudessa onkaan. Jos sanotaan, että vierassanaa ei *tarvitse* erottaa yhdysmerkillä, tarkoittaako se, että yhdysmerkkiä kuitenkin *voi* aina halutessaan käyttää? Käytännössä ei, jos esimerkiksi *Kielitoimiston sanakirjan* sana-artikkeleita pitää normittavina.

Kielenhuollon omissakin käytännöissä on kuitenkin hajontaa. Esimerkiksi *internet*-alkuisista yhdyssanoista todetaan *Kielikellossa* (Kolehmainen 2007), että yhdysmerkki on hahmotuksen helpottamiseksi tarpeen esimerkiksi sanassa *internet-asetus* – siis ilmeisesti vokaalialkuisen perusosansa vuoksi. Kuitenkaan yhdysmerkkiä ei ole käytetty *Kielitoimiston sanakirjan* sana-artikkelissa *internetosoite*.

Ei siis olekaan yllättävää, että yhdysmerkin käyttö aiheuttaa epätietoisuutta silloinkin, kun ohjeet ja niiden taustalla olevat periaatteet tunnetaan:

(47) Monissa kielioppaissa sanotaan, että vierasperäisen sanan sisältävästä yhdyssanasta voi jättää väliviivan pois siinä vaiheessa, kun vieraasta kielestä tullut sana on suomalaistunut. Olen nähnyt sekä version *cashew-pähkinä* että *cashewpähkinä*, sama juttu *macadamia-*

pähkinöiden ja goji-marjojen kohdalla. Onko olemassa selkeää sääntöä sille, milloin käytetään väliviivaa ja milloin ei?

Edellä mainittuja selkeämpiä yleissääntöjä ei kielenhuollolla eikä yksittäisellä kielenhuoltajalla kuitenkaan ole antaa. Asia jääkin useimmiten kirjoittajan oman harkinnan varaan lukuun ottamatta niitä tapauksia, joissa ilmaus löytyy esimerkiksi sanakirjasta, kielenoppaasta, Kotimaisten kielen keskuksen verkkosivuilta tai *Kielikello*-lehdestä.

Tuttuuden ja outouden teema kytkeytyy myös eris- ja yleisnimen rajankäyntiin yhdys-sanojen kirjoitustapaa määritettäessä:

(48) *Kirjoitetaanko 'Casanova-kompleksi', 'casanovakompleksi' vai 'kasanovakompleksi'?*

Yleisesti ottaen ilmauksen kehittyminen vakiintuneeksi käsitteeksi helposti irrottaa sen erisnimialkuperästään. Tällöin ei isoa alkukirjainta eikä yhdysmerkkiä käytetä, vaikka yhdyssanan alkuosana olisi alun perin nimi, kuten sanoissa *röntgenlaite*, *dieselmoottori*, *celciusaste*. (Närhi 1995.) Tähän tapaan kirjoitetaan myös *casanovakompleksi* (vrt. KS s.v. *oidipuskompleksi*).

(49) *Onko voimakas sveitsiläinen juusto Appenzeller-juusto, appenzeller-juusto vai appenzellerjuusto? Saman kysymyksen herättää Muscatel-viini.*

Myöskään ruokalajien nimityksissä olevia erisnimiä ei yleensä käsitellä erisniminä, vaan niiden katsotaan kalvenneen yleisnimiksi, jolloin ne kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella ja yhteen ilman yhdysmerkkiä. Näin on myös juustojen nimissä: *edamjuusto*, *briejuusto*. Viinien tuotenimet kirjoitetaan isolla alkukirjaimella, mutta jos puhutaan tietystä rypäleestä tehdystä viinistä, alkukirjain on pieni. (Eronen–Maamies 2007.) Kirjoitetaan siis *appenzellerjuusto* (KS s.v. *appenzellerjuusto*) ja *muscatviini* (tai vain *muscat*).

Erisnimen sisältävissä ilmauksissa käytännön vaikeudeksi tulee jälleen vakiintuneisuuden tai vierauden määrittäminen. *Kielikellossa* todetaankin, että erisnimen ja yleisnimen rajankäynti – toisin sanoen tuttuuden ja outouden arvioiminen – on toisinaan vaikeaa ja että tällöin molempia kirjoitusasuja on pidettävä hyväksyttävänä (Eronen–Maamies 2007). Myös *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* päättää ohjeistuksensa mainintaan, että tällaiset sanat voidaan joskus hahmottaa ja kirjoittaa useammalla eri tavalla (KO 2009: 248).

Vierassanan sisältävien ilmausten ohella epätietoisuutta oikeanlaisesta yhdysmerkin käytöstä vallitsee erityisesti elliptisten ilmausten osalta. Niissä rinnastetaan vähintään kaksi yhdyssanaa, joiden yhteinen perus- tai määriteosa jätetään toistamatta.

(50) *Kun halutaan onnitella kahta pappaa, miten se kirjoitetaan, siis välilyönnit, tavuviivat jne mihin kohtaan. Esim. Onnittelut Pentti ja Jukka papalle, papoille?*

(51) *Miten kirjoitetaan oikein Silver-markkinointi- ja -viestintämateriaali, kun tarkoitetaan Silver-markkinointimateriaalia ja Silver-viestintämateriaalia.*

Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan mukaan yhdyssanojen yhteistä, toistamatta jätettyä osaa merkitään yhdysmerkillä (KO 2009: 249). *Pentti-pappa* ja *Jukka-pappa* ovat yhdyssanoja siitä huolimatta, että ne sisältävät erisnimen. Kirjoitetaan siis *Pentti- ja Jukka-papoille*. Jälkimmäisessä esimerkissä toistamatta jää sekä alkuosa (*Silver-*) että loppuosa (*-materiaali*), mikä osoitetaan kahdella yhdysmerkillä, aivan kuin kysyjä on tehnytkin. Tämä ei nähdäkseni ole erityisen harvinaista, joten on harmillista, ettei *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa* eikä toisaalta *Kielikellon* yhdysmerkkiä käsittelevässä artikkelissa kummassakaan ole käyttö-esimerkkiä tällaisesta tapauksesta (KO 2009: 249; Kielikello 2006).

Samoin kysyttää yhdysmerkin käyttö pitkissä yhdyssanoissa, joiden osana on sanaliitto.

(52) *Miten kirjoitetaan? Oppiva yrittäjä stipendi*

(53) *Miten viiva ja välit, yksi yhdyssana? OneWay-sähköinen sanomanvälitys, OneWay - sähköinen sanomanvälitys, OneWay- sähköinen sanomanvälitys?*

Sanaliitto voi sijoittua yhdyssanan alkuun tai loppuun. Kun sanaliitto on yhdyssanan alkuosana, se liitetään jälkiosaan yhdysmerkillä, jonka edessä on välilyönti. (KO 2009: 250.) Tämän mukaisesti kirjoitetaan siis *Oppiva yrittäjä -stipendi*. Jos taas sanaliitto on yhdyssanan jälkiosana, välilyönti tulee yhdysmerkin jälkeen. (KO 2009: 250.) Näiden ohjeiden mukaan kirjoitetaan *OneWay- sähköinen sanomanvälitys*.

Elliptisiä rinnastuksia ja yhdyssanan osana olevan sanaliiton merkitsemistä koskevat yhdysmerkkisäännöt ovat varsin yksiselitteiset ja loogiset, eikä niihin liity samanlaista tulkinanvaraisuutta kuin moneen muuhun kielenhuollon kysymykseen.

Osa kysymyksistä liittyy yhdyssanoihin, joiden määriteosan muodostaa keskenään rinnasteinen kahden tai useamman sanan yhtymä. Näihin kysymyksiin linkittyy yhdysmerkin lisäksi myös ajatusviivan käyttö.

(54) *Miten kirjoitetaan syy-seuraus-suhde? Ovatko väliviivat ja välilyönnit kohdallaan? Entä tyttö-poika-pari?*

(55) *Minkä pituinen viiva tulee liittää ilmaisuun kuten "syy-seuraussuhde"? Entä miten tulisi menetellä ilmaisun kuten "vasemmisto-oikeisto-vastakkainasettelu" suhteen: kuuluuko toinen viiva sanaan vai tulisiko loppuosa kirjoittaa yhteen? Mistä tietää, milloin tämänkaltaisissa kolmiosaisissa yhdyssanoissa tarvitaan kahta ja milloin yhtä viivaa?*

- (56) *Kumpi on oikein: Kemi-Tornio-alue (yhdysviiva) vai Kemi–Tornio-alue (ajatusviiva)? Vai olisiko joku muu ilmaisu parempi? "Kemin–Tornion alue" -ilmaisua ei ainakaan kukaan käytä.*

Ohjeen mukaan keskenään rinnasteiset yhdyssanan alkuosat liitetään toisiinsa yhdysmerkillä. Niiden ja jälkiosan väliin ei yleensä tule yhdysmerkkiä. Erikoistapauksena mainitaan ilmaukset, joissa rinnasteiset alkuosat tarkoittavat nimenomaan suhteen osapuolia. Näissä voidaan osien välissä käyttää paitsi yhdysmerkkiä myös ajatusviivaa. Ajatusviivallinen sanapari liitetään jälkiosaansa yhdysmerkillä. (KO 2009: 248.) Ääripääilmaukset vaativat sen sijaan aina ajatusviivan (KO 2009: 39).

Tämän perusteella kirjoitettaisiin siis yksinomaan *syy-seuraussuhde*, mutta sekä *tyttö-poikapari* että *tyttö–poika-pari* olisivat mahdollisia (kyseessä suhteen osapuolet). *Vasemmisto–oikeisto-vastakkainasettelu* (jälleen suhteen osapuolet) voitaisiin kai periaatteessa kirjoittaa myös *vasemmisto-oikeistovastakkainasettelu*, mutta hahmotusongelma on ilmeinen. Viimeisessä esimerkissä mielestäni luontevin olisi kysyjän jo hylkäämä genetiivi-ilmaus *Kemin–Tornion alue*, mutta yhdyssanana kirjoitustapa olisi muotoa *Kemi–Tornio-alue* (ääripääilmaus).

Mielestäni on melko mutkikasta, että viivojen lukumäärän ja laadun selvittämiseksi joutuu ensin määrittämään, ovatko yhdyssanan alkuosat ”suhteen osapuolia” vai eivät. Lisäksi kokemuksen mukaan tällaisten ilmausten todennäköisin kirjoitustapa käytännössä on mallia *hinta-laatu-suhde*, jossa jälkimmäinen yhdysmerkki on mielestäni perusteltavissa hahmotussyistä. Tällainen kirjoitustapa on kuitenkin periaatteessa ohjeiden vastainen.

Välimerkeistä toistuvasti kysytään myös pilkuista. Pilkutusta koskevat kysymykset muodostavat muutoin melko hajanaisen ryhmän, mutta hieman selvemmin esiin nousee yksi teema: kirjeen alku- ja lopputervehdysten pilkuttaminen.

- (57) *Tuleeko kirjeen lopussa olevan toivotuksen jälkeen pilkku vai ei (esim. Ystävällisin terveisin)? Minulle on opetettu joskus, että suomessa ei tule pilkkua vaan tapa on amerikkalainen. Pilkun käytön yleisyys kuitenkin pistää miettimään, kannattaisiko minunkin ryhtyä pilkuttamaan lopputervehdys.*

- (58) *Kysyn sinulta tervehdyksistä esim. tällaisissa sähköposteissa. Nykyään liki kaikki panevat tervehdysten jälkeen pilkun. Minua opetettiin koulussa käyttämään huutomerkkiä. Mikä on suositeltava käytäntö?*

Kirjeen alkutervehdyksessä (puhuttelussa) voi käyttää huutomerkkiä tai pilkkua tai olla käyttämättä mitään välimerkkiä. (Varsinaisen tekstin ensimmäinen rivi aloitetaan isolla alkukirjaimella, jos tervehdysten lopussa on huutomerkki tai ei välimerkkiä lainkaan; jos tervehdyk-

sen lopussa on pilkku, seuraava rivi jatkuu pienellä alkukirjaimella.) Lopputervehdyksen jälkeen ei käytetä mitään välimerkkiä. (KO 2009: 77–79.)

Kuten eräs kysyjistä on havainnut, lopputervehdysten pilkuttaminen on yleistä, ja vaikutte on ilmeisesti todella peräisin englannin kielestä. Opiskelijoiden pilkunkäyttöä kartoittanut suomen kielen lehtori Raija Lehtinen kirjoittaa *Kielikellossa* (2008) näin:

”Englannin pilkutus on hiipinyt myös kirjeiden – paperisten ja sähköisten – alku- ja lopputervehdyksiin; muuta ei juuri näe kuin tätä tapaa (jossa kumpikin pilkku on tarpeeton):

Hei,
Lähetän ohessa – –.
Ystävällisin terveisin,
Olivia Opiskelija”

Tällainen pilkutus on omienkin kokemusteni mukaan äärimmäisen yleistä jopa kielen ammattilaisten keskuudessa, eikä edes asiasta huomauttaminen välttämättä saa kirjoittajaa muuttamaan käytäntöään.

Virketason pilkutukseen vaikuttavat muun muassa virkkeen lauseiden suhteet toisiinsa sekä lauseiden osien jäsentyminen. Oikea pilkutus siis vaatii jonkin verran kieliopin tunteista. Joistakin kysymyksistä kuultaakin toive pelkistää pilkkusääntöjä yksinkertaisemmiksi kyllä–ei-kysymyksiksi:

(59) *Tuleeko kun -sanana eteen pilkku vai ei?*

(60) *Tuleeko alistuskonjunktion eteen aina laittaa pilkku, tai voiko alistuskonjunktion eteen aina laittaa pilkun?*

Näihin kysymyksiin ei kuitenkaan voi vastata joko myöntävästi tai kieltävästi, vaan oikea pilkutus riippuu siitä, missä asemassa alistuskonjunktio (esimerkiksi *kun*) virkkeessä on. Jos se esiintyy päälauseen ja sivulauseen rajalla, pilkkua käytetään, samoin jos se esiintyy alisteisessa suhteessa olevien sivulauseiden rajalla. Jos alistuskonjunktio taas esiintyy kahden rinnasteisen sivulauseen rajalla, pilkkua ei käytetä. (KO 2009: 181–183.)

Kotimaisten kielten keskuksen vuonna 2013 teettämän verkkokyselyn perusteella pilkutus on yhdyssanojen ohella eniten askarruttavia oikeinkirjoitus- ja kielioppiasioita (Lappalainen–Korhonen 2013). Pilkkukysymyksillä ei kuitenkaan ole aineistossani ollenkaan niin suurta edustusta kuin tätä vasten voisi kuvitella. Syitä voi vain arvailla: ehkä pilkutusasioihin liittyvä tiedon tarve on niin sidoksissa tiettyyn tekstiin ja hetkeen, ettei ole aikaa jäädä odottelemaan vastausta verkossa lähetettävään kysymykseen. Synkronista viestintäkanavaa hyödyntävä Kielitoimiston puhelinneuvonta kenties vastaa tähän tarpeeseen paremmin. Toisaalta saman voisi olettaa koskevan muitakin oikeinkirjoituskysymyksiä.

Pistettä koskevat kysymykset liittyvät enimmäkseen siihen, miten toimitaan kahden välimerkin sattuessa tekstiin peräkkäin.

- (61) *Jos lauseen lopussa on lyhenne, joka päättyy pisteeseen (esimerkiksi jne.), tuleeko lauseen loppuun kaksi pistettä?*
- (62) *Mikä seuraavista olisi oikein, vai onko mikään: Inc.:in, Inc.:n, Inc:in, Inc:n?*
- (63) *Kun luetellaan päivämääriä lauseessa, tuleeko päivämäärän perään piste ja pilkku peräkkäin vai jätetäänkö piste pois? Esimerkiksi 22.1., 5.2., 19.2. vai 22.1, 5.2, 19.2.*

Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan mukaan muutoin pisteellisessä lyhenteessä ei käytetä pistettä silloin, kun lyhenne on virkkeen lopussa; tällöin virkkeen loppupiste korvaa lyhenteen pisteen. Lyhenteen piste jää samaten pois, kun lyhenteeseen liitetään sijapäätte kaksoispisteen välityksellä. (KO 2009: 145.) Virkkeen loppuun sijoittuvan lyhenteen *jne.* piste jää siis pois virkkeen loppupisteen edeltä, ja lyhenteen *Inc.* genetiivimuoto merkitään *Inc:n*.

Päivämäärän pisteen säilymisestä pilkun edellä ei ole erityistä mainintaa tavallisimmissa kielenhuollon lähteissä (*Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*, *Kielikello*, *Uusi kieliopas*, *Kielenhuollon käsikirja*, Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivut). Syynä on kenties se, että pisteen säilymisen on uskottu olevan kielenkäyttäjille itsestään selvää. Näin ei kuitenkaan ole päätellen siitä, että aineistossa on tämänaiheisia kysymyksiä useampi kuin yksi.

Vinoviivan käytössä kysyjää askarruttaa mahdollinen tarve käyttää sanavälejä.

- (64) *Kuuluuko kauttamerkki kirjoittaa aina yhteen edeltävän ja seuraavan sanan kanssa?*

Vaihtoehtoja erottavan vinoviivan (epävirallisemmin kauttaviiva) ympärille ei merkitä sanavälejä, jos viiva erottaa yksisanaisia ilmauksia. Jos taas vinoviiva erottaa jaksoja, joista yksi tai useampi koostuu vähintään kahdesta sanasta, vinoviivan molemmin puolin käytetään sanavälejä. (KO 2009: 242.)

3.1.3 Vierassanat

Vierassanat jaetaan kolmeen ryhmään: kotoistuneihin vierassanoihin (yleislainat), varsinaisiin vierassanoihin (erikoislainat) ja vieraskielisiin sanoihin (sitaattilainat). Yleislainat ovat mukautuneet suomen kieleen, ja ne vastaavat äänteiltään suomen kieleen äännerakennetta. Erikoislainalle ovat ominaisia vieraat äänteet ja äänneyhtymät. Sitaattilainat ovat kokonaan vieraskielisiä sanoja, jotka kirjoitetaan ja periaatteessa myös äännetään lähtökielen mukaisesti.

Edellä kuvatusta periaatteellisesta jaosta huolimatta vieraat sanat sijoittuvat käytännössä jatkumolle, jossa on eri-ikäisiä ja eriasteisesti kotoistuneita sanoja. (Räsänen 2002.)

Periaatteena on, että vierassanat kirjoitettaisiin suomen omien sanojen tapaan ääntämyksen mukaisesti. Suomen alkuperäiseen äännejärjestelmään kuuluu 8 vokaalia (a e i o u y ä ö) ja 13 konsonanttia (p t k d m n ŋ r l s h v j). Kirjoitetun yleiskielen perustan puolestaan muodostavat kirjainmerkit *a d e g h i j k l m n o p r s t u v y ä ö*. Kirjaimia *x, z* ja *c* on vältetty ja niiden sijasta on kirjoitettu *ks, ts* ja *s*. (Räsänen 2002.)

Ongelmia vierassanojen kirjoittamisessa aiheuttaa muun muassa juuri kirjainmerkkien valinta. Osan kysymyksistä voi tulkita heijastavan epätietoisuutta siitä, mikä on vierassanan kotoutumisen aste ja siten soveltuva kirjainmerkki.

(65) *Pesco-vejetaari vai pesko-vejetaari, eli c:llä vai k:lla?*

(66) *macadamiapähkinä vai makadamiapähkinä ?*

Kalaa syövän kasvisyöjän nimitys on *pesco-vegetaristi*, eli käsitteen alkuosa on jäänyt sitaattilainan asteelle (Hyvärinen 2007). Toisessa kysymyksessä mainitun pähkinän suomenkielinen nimi on *australianpähkinä* (KS s.v. *australianpähkinä*), mutta myös sitaattilainan sisältävää nimitystä *macadamiapähkinä* tapaa.

Toisaalta myös joidenkin hyvin tuttujenkin käsitteiden nimet aiheuttavat edelleen epätietoisuutta.

(67) *Kirjoitetaanko pizza vai pitsa?*

Tämän ruokalajin nimeä on ohjattu jo ainakin 70-luvulta lähtien kirjoittamaan yleislainana eli muodossa *pitsa* (Koivusalo 1979) – mutta kuten tästäkin kysymyksestä näkee, sitaattimuotoinen *pizza* on sitkeästi pysytellyt kielenkäytössä mukana.

Äänteistä ongelmallinen on myös suhu-*s*, jonka kirjainmerkki on *š* (Räsänen 2002).

(68) *Mikä on Mantsuria-maan ja mantsu-kansan oikea kirjoitusasu suomeksi? Käytetäänkö hattu-s:ää vai ei?*

(69) *Oikeinkirjoitus: sampanja? sokki?*

Suomen kielen oikeinkirjoitusjärjestelmän lähtökohtana on se, että yhtä äännettä merkitään yhdellä kirjaimella. Siksi suhu-*s*:n merkkinä käytetään hatullista *š*:ää sen sijaan, että käytettäisiin konsonanttiyhtymää *sh*. (Räsänen 2002.) Esimerkiksi *Mantšuria* ja *mantšut* kirjoitetaan suhu-*š*:ää käyttäen. Koska *š* kuitenkin ei ole aito suomen äänne, se pyrkii suomalaistumaan tavallisen *s*:n kaltaiseksi (Räsänen 2002). Niinpä sanakirjakin antaa vaihtoehtoja, ja esimer-

kiksi *šokki* voidaan kirjoittaa myös *sokki*. *Samppanja* taas kirjoitetaan yksinomaan tavallisella *s*:llä. (KS s.v. *sokki*, *samppanja*.)

Kirjoituksessa esiintyy paljon virheellistä *sh*-yhdistelmää suhu-*s*:n merkkinä (Räsänen 2002). Myös suhu-*s*:n kirjoittamiseen liittyvissä suosituksissa on havaittavissa jonkinlaista ristivetoa. Vaikka *sh*:ta lausuntojen mukaan kartetaan, se on kuitenkin kirjattu uudempien lainasanojen sanakirja-artikkeleihin (esim. KS s.v. *shoppailla*, *shotti*). Toisaalta *Kielitoimiston sanakirjan* vuonna 2012 julkaistussa versiossa *sampoon* rinnalla esitellään myös kirjoitustapa *shampoo*, kun edeltävissä versioissa ainoana vaihtoehtona on ollut *sampoo* (s.v. *shampoo*).

Aineistossa vierassanojen kirjainmerkkivalintoja toisinaan myös eritellään ja kyseenalaistetaan.

- (70) *Onko totta, että Suomen kielitoimisto suosittelee jugurtista joko epäsuomalaisinta muotoa jogurtti tai äärisuomalaista versiota jukurtti, mutta omaan korvaani parhaalta kuulostava jugurtti olisi huonoin vaihtoehto? Mikä on tämän suosituksen logiikka?*

Aiempi suositus oli kirjoittaa *jugurtin* sijaan joko *jogurtti* tai *jukurtti*. Suositusta kuitenkin muutettiin, ja uusimman, vuonna 2012 ilmestyneen *Kielitoimiston sanakirjan* version mukaan kaikki kolme vaihtoehtoa ovat mahdollisia (s.v. *jogurtti*). Sanakirjan päätoimittaja Eijariitta Grönros kuvaa muutosta *Kielikellossa* 1/2012 näin:

”*Jogurtti* on aikoinaan mukautettu suomeen yleisten periaatteiden mukaan. Sana sekä kirjoitetaan että äännetään muissa kielissä *o*:llisena (enimmäkseen myös ruotsissa, vaikka jonkin verran ruotsin puhekielessä esiintyy myös *u*:llista ääntämystä). Tässä suomalaiset ovat kuitenkin sitkeästi valinneet oman tien. Jostain syystä tässä ei englannin ja muiden kielten malli olekaan ollut ohjaavana, vaan läpi vuosien sana on ääntynyt puheessa ’jugurtina’, ja kirjoitettunakin *u*:llinen asu on elänyt *jogurtin* rinnalla ainakin epävirallisemmissa yhteyksissä. Siksi *jugurtti* on nyt otettu sanakirjaan *jogurtin* rinnakkaisasuksi.”

Sinänsä mielenkiintoista on, että muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin *jugurtin* kartettavuutta perusteltiin nimenomaan sillä, että se olisi ruotsin ääntämyksen mukainen muoto (Kolehmainen 1983). Yhtä kaikki uusin, *jogurtti*-kirjoitustavan salliva suositus on nähdäkseni tervetullut, koska kielenkäyttäjien kielitajussa se tuntuu vastaavan ääntämystä parhaiten.

Ristiriitaisuutta tunnistetaan myös niissä periaatteissa, joiden mukaan suomenkielissä sanoissa merkitään lainanantajakielen sanojen soinnillisia klusiileja.

- (71) *Ilmeisesti merikarhu lukee kuitenkin lokeja eikä logeja, vaikka englannin kielen kantasana on log? Miksi sitten blogi kirjoitetaan blogi eikä bloki, vaikka kantasana on blog?*

Tämä koettu epäjohdonmukaisuus johtuu siitä, että kyseessä ovat eri-ikäiset lainat. Äänteet *b*, *g* ja *f* eivät kuulu suomen kielen alkuperäiseen äännejärjestelmään, vaan ne ovat lainaa muista kielistä (Jarva 1998). Sana *loki* on siis lainautunut suomen kieleen aikana, jolloin *g* ei vielä

ole ollut yhtä kiinteä osa suomalaista äänne maailmaa kuin nykyään. Nykylainojen kirjoitusasussa *g* useimmiten säilyy (Jarva 1998).

Kirjainmerkin valintaa koskevan vaikeuden ohella toinen yleinen vierassanojen kirjoittamista koskeva ongelma on äänteen kesto ja sen merkitseminen.

(72) Käytetäänkö yleisesti lehtimaailmassa ilmoitustilasta termiä "moduli" vai "moduuli"?

(73) Kumpi on oikein: *kollega* vai *kolleega*?

(74) Mikä olikaan sääntö koskien oni-päätteisiä sanoja. Esim. onko *makaroni* vai *makarooni jne.*

Vokaalin keston merkitseminen sanan viimeistä edellisessä tavussa on tuottanut kirjoituspuhlia erityisesti sanoissa, joiden ruotsinkielisessä vastineessa on pitkä painollinen vokaali. Näiden suomenkieliseen kirjoitusasuun on yleisimmin vakiintunut pitkä vokaali. (Räsänen 2002.) Näin on laita esimerkin 69 *moduuli*-sanassa (KS s.v. *moduuli*). Sen sijaan esimerkkien 70 ja 71 sanoissa käytetään lyhyttä vokaalia (KS s.v. *kollega*, *makaroni*). Lyhyt vokaali on vakiinnutettu kahdenlaisiin tapauksiin: konsonanttien *b*, *d*, *f* ja *g* edelle sekä sanoihin, joiden loppuissa on *-oli*, *-omi*, *-oni*, *-ori* (Räsänen 2002).

Ongelmia aiheuttavat myös sanat, joissa on vokaali kolmannessa tavussa sanan lopusta laskien.

(75) Mikä seuraavista on ns. oikea muoto *kaliiperi*, *kaliperi*, *kaliberi*?

Tietyissä sanoissa kirjoitetaan ja äännetään pitkä vokaali *b:n* ja *d:n* edellä ruotsin painollisen pitkän vokaalin mukaisesti (Räsänen 2002). Näihin kuuluu myös sana *kaliiperi* (niin ikään kirjoitustapa *kaliiberi* on mahdollinen; KS s.v. *kaliiperi*).

Ristiriitoja aiheuttaa myös konsonantin pituuden valinta.

(76) Miksi hierarkkinen kirjoitetaan kahdella *k:lla*?

Vierassanojen kirjoitusasuja vakiinnutettaessa soinnittomien konsonanttien *k*, *p*, *t*, *k* ja *s* kesto vokaalin ja soinnillisen konsonantin (*l*, *m*, *n*, *r*) perässä oli pitkään horjuva, mutta käyttöön vakiintui yksittäiskonsonantti, esim. *hierarkkia*. Kaksoiskonsonanttia käytetään kuitenkin kahdenlaisissa tapauksissa: sananloppujen *-eli*, *-eri* ja *-ori* edellä ja toisekseen silloin, kun suomen sanan loppuvokaali on *-i* tai *-a* taikka sana on *-inen*-johdos (*hierarkkinen*). (Räsänen 2002.) Kirjoitustavan perusteena ovat siis lähinnä vakiintuneisuus ja sopimus.

Päänvaivaa aiheuttaa myös vierassanojen taivutus – muun muassa se, tulisiko taivutuspääte valita etu- vai takavokaalisena.

(77) *Perussana on neurolepti. Mikä on monikkomuodon taivutus: neuroleptejä vai neurolepteja? Onko tähän olemassa jokin sääntö taipumisen suhteen?*

(78) *Miten taivutetaan sana "adhessiivinen"? Adhessiivista vai adhessiivistä?*

(79) *Miten taivutetaan aktiviteetti-sana - aktiviteetteja vai aktiviteettejä?*

Omaperäisissä suomenkielisissä sanoissa vallitsee vokaaliharmonia, mikä tarkoittaa, että yhdistämättömässä sanassa voi olla vain joko etuvokaaleja (*ä, ö, y*) tai takavokaaleja (*a, o, u*) sekä näiden lisäksi vokaalisoinnun kannalta neutraaleja vokaaleja (*e, i*). Vierassanojen taivutuksesta on annettu ohjeeksi, että jos yhdistämättömässä sanassa on takavokaali *a, o* tai *u* ja sellaisen jälkeen *e* tai *i*, taivutusvokaali on *a*. (Eronen 2000.) Taivutetaan siis *neuroleptia, adhesiivista, aktiviteettia*.

Yleisesti eniten taivutusvirheitä tehdään juuri tämänkaltaisissa sanoissa. Tämä johtuu siitä, että sanojen yhdistämätön luonne ei ole selvä. Helposti ne hahmottuvat yhdyssanoiksi, jolloin niihin liitetään pääte, jonka loppuosa saisi ollessaan itsenäinen sana. (Eronen 2000.)

Kuten edeltä voi huomata, vierassanojen kirjoittaminen taivutusvokaalin valintoineen on konstikasta, eikä kohtalaisen kehittyneestäkään kielikorvasta välttämättä ole apua. Asian myöntää hankalaksi myös virallinen kielenhuolto. Vierassanojen kirjoituspuomia *Kielikellossa* esitellyt Matti Räsänen toteaa, että vierassanojen ortografiaan liittyy historiaan takautuvia kompromisseja ja epätäydellisyyttä ja että usein kirjoitustavan ainoaksi perusteeksi voidaan osoittaa sen vakiintuneisuus (Räsänen 2001). Niin ikään *Kielikellossa* taivutusneuvoja antava Riitta Eronen päättää ohjeistuksensa mainintaan, että usein ohjeiden tuntemisesta huolimatta on vaikea päätellä, taipuuko jokin tietty sana etu- vai takavokaalisena. Perimmäiseksi ohjeeksi hän antaakin oikean muodon etsimisen kielenoppaasta tai sanakirjasta. (Eronen 2000.)

Kaikessa epätäydellisyydessään ja mahdollisessa epäjohdonmukaisuudessaankin nykyinen järjestelmä on omankin näkemykseni mukaan säilyttämisen arvoinen, koska laajamittaiset uudistukset olisivat lähinnä omiaan hämmentämään tilannetta entisestään. (Taivutusvokaalin valintaan on tosin suunnitteilla normin väljennys [Eloranta 2013: 80], mikä on varmaankin paikallaan.) Toisaalta jos oikean kirjoitustavan valintaa haluttaisiin edistää, se voitaisiin tehdä kohtalaisen helposti verkossa julkaistavilla kattavilla hakusanaluetteloilla oikeine taivutuksineen.

3.1.4 Alkukirjain

Aineistossa esiintyy runsaasti myös alkukirjainta koskevia kysymyksiä. Alkukirjaimen koon vaihtelulla on useita eri tehtäviä. Ison ja pienen alkukirjaimen avulla erotetaan erisnimet

muista sanoista. Toisaalta sitä käytetään tekstin jäsentämiseen. Lisäksi isoa alkukirjainta käytetään tyyllillisenä tehokeinona. (KO 2009: 42.)

Yleisohjeena on, että erisnimet kirjoitetaan isolla alkukirjaimella, yleisnimet pienellä. Jako ei kuitenkaan ole ongelmaton: se, milloin sana viittaa yksilötarkoitteeseen, on kielellis-filosofinen ongelma, joka ei aina ratkea luonnostaan. Suuri osa pulmatapauksista onkin eris- ja yleisnimen rajankäyntiongelmia, joiden ratkaisu perustuu usein yksinomaan sopimukseen eikä siten ole erityisen luonnollinen. (Räsänen 2001.)

Eräs aineistoni alkukirjainkysymys koskee sanaa *Internet*.

- (80) *Mikäs mahtaa olla virallinen kirjoitusasu ilmaukselle: Internet-TV, internet-tv, internet-TV, internetTV vai InternetTV?*

Internet-sanana kirjoittaminen toimii hyvänä esimerkkinä eris- ja yleisnimen rajan häilyvyydestä, ja kysymykset sanan alkukirjaimesta ovatkin jo vuosia kuormittaneet Kielitoimiston neuvontapuhelinta. Alkuperäisen suosituksen mukaan *Internet* kirjoitettiin yksinomaan isolla alkukirjaimella, koska se katsottiin tietyn, joskin maailmanlaajuisen, verkon nimeksi. Internetin nopean yleistymisen myötä se kuitenkin alkoi monien mielessä rinnastua muihin viestintävälineisiin, kuten radioon ja televisioon, mikä aiheutti vetoa pientä alkukirjainta kohti. Toisaalta mallina on toiminut Helsingin Sanomat, joka on johdonmukaisesti kirjoittanut sanan pienellä alkukirjaimella. Niinpä suomen kielen lautakunta muutti suositusta vuonna 2007, mistä lähtien sanan on voinut kirjoittaa joko pienellä tai isolla alkukirjaimella. (Kolehmainen 2007.)

Alkukirjainongelmaa esiintyy muun muassa tuotenimien kirjoittamisessa.

- (81) *Kirjoitetaanko tuotemerkit pienellä alkukirjaimella?*
- (82) *Kirjoitetaanko koskenkorva vai Koskenkorva ym. vastaavat alkoholinit?*
- (83) *Miten iPad kirjoitetaan lauseen alussa?*

Tuotenimet kirjoitetaan isolla alkukirjaimella (KO 2009: 47); esimerkiksi *Koskenkorva* kirjoitetaan isolla paitsi paikannimenä myös tuotenimenä.

Kaikki tuotenimet eivät kuitenkaan ole oikeinkirjoitusohjeiden mukaisia rekisteröidyssä asussaan, ja näiden kirjoittamiseen liittyy kokemukseni mukaan erityisen suurta epä-tietoisuutta. Tällaisia ovat esimerkiksi *iPad* ja *iPhone*, joiden alussa on pieni alkukirjain ja keskellä iso kirjain. Suomen lautakunnan kannanoton mukaan suorasanaaisessa tekstissä yritysten nimiin sovelletaan yleisohjeiden mukaisia kirjoitustapoja, ja esimerkiksi nimen keskellä oleva iso kirjain vaihdetaan pieneksi, jos kyseessä on yhdyssanan tyyppinen ilmaus

(Kielikello 2001). Tuotenimestä *iPhone* annettujen ohjeiden mukaan nimen loppuosa *phone* (engl. 'puhelin') voidaan katsoa pienellä kirjoitettavaksi yleisanaksi. *I* on iso, koska kyse on tuotenimestä. Näin nimi voidaan hahmotustavasta riippuen kirjoittaa joko *Iphone* tai *I-phone*. Jos kuitenkin halutaan pitää kiinni alkuperäisestä kirjoitustavasta, mietittäväksi tulee alkukirjaimen muoto virkkeen alussa. Tällöin yksi keino on yrittää muokata sanajärjestystä, jottei virkettä tarvitse aloittaa pienellä alkukirjaimella. (Moilanen 2013.) Myös nimi *iPad* voidaan kirjoittaa näiden ohjeiden mukaisesti (*pad* engl. 'lehtiö, kirjoitusalus'). Vaihtoehtoina on siis *Ipad* tai *I-pad*, jolloin ei tarvitse pohtia alkukirjaimen kokoa myöskään virkettä aloitettaessa, tai *iPad*, jolloin joudutaan välttelemään nimen sijoittamista virkkeen alkuun.

- (84) *Pohdin kirjoittaessani kouluainetta aiheesta mariskooli, että kirjoitetaanko mariskooli virallisesti isolla vai pienellä alkukirjaimella?*

Toisinaan käy niin, että alun perin selviä erisnimiä aletaan käyttää lähes yleisnimen luonteisesti. Esimerkiksi tuotenimiä käytetään joskus yleisnimen tapaan kuvaamaan tuotteiden luokkaa, vrt. "burana" tai "sinitarra". (Kankaanpää 2003.) Tällainen kehitys saattaa olla taustalla myös edellä olevassa kysymyksessä: vaikka *Mariskooli* onkin Marimekon ja Iittalan tuotenimi, samantyyppisiä jalallisia lasimaljoja myydään myös muiden valmistajien tekeminä. Niinpä jotkut kirjoittavatkin sanan *mariskooli* pienellä yleisnimen tapaan (käytössä myös pelkkä *skooli* [ruots. *skål* 'malja, kulho']). Tavaramerkkisuojan takia tuotenimillä tulisi kuitenkin viitata ainoastaan rekisteröityihin tuotteisiin, ja tältä kannalta vain iso alkukirjain on mahdollinen (Kankaanpää 2003).

Mielenkiintoista on se, että vaikka nimimerkit ja taiteilijanimet viittaavat tiettyyn henkilöön ja siten ovat selvästi erisnimiä, niitä ei aina yksiselitteisesti sellaisiksi mielletä:

- (85) *Nimimerkillä kirjoittaminen on lisääntynyt netin myötä huikeasti ja sen myötä nimimerkkejä on valtavasti. Onkin heränn[nyt mielenkiintoa siitä, että kumpi on oikea tapa kirjoittaa nimimerkki, isolla vai pienellä alkukirjaimella?*

- (86) *Kirjoitetaanko taiteilijanimi isolla vai pienellä. Esimerkiksi käyttämäni spartacus, se ei siis ole kuuluisa sävelteos tässä yhteydessä,[j]vaan taiteilijanimeni eräässä harrastuksessa. Spartacus lauseen alussa on mielestäni eri asia kuin lauseessa sisällä. Kysyy spartacus.*

Verkkoyhteisöjen käyttäjänimien kirjoittamista tutkittaessa on todettu, että jopa puolet alkaa pienellä kirjaimella. Pienen alkukirjaimen yleisyys lieneekin tärkeimpiä syitä siihen, miksi käyttäjänimiä ei koeta yhtä vahvasti erisnimiksi kuin henkilön- tai paikannimiä. On mahdollista, että tällainen oikeinkirjoitusnormien rikkominen verkkoyhteisöjen kielenkäytössä on tietoista ja ilmaisee osaltaan käyttäjien suhdetta kieleen ja sen perinteisiin. (Hämäläinen 2012.)

- (87) *Jos tarkoitetaan juhlaa, kirjoitetaan vappu. Entäpä joulun jälkeinen päivä tapaninpäivä?*
- (88) *Onko oikein tekstin keskellä: "II Maaailmansota", "Toinen maailmansota". Vai pitääkö molemmissa tapauksissa käyttää pientä alkukirjainta.*
- (89) *Kirjoitetaanko tutkinnot, esim. lämmityslaitesantajan ammattitutkinto, isolla vai pienellä alkukirjaimella keskellä lausetta?*
- (90) *Missä tapauksissa Suomeen liittyvät sanat kirjoitetaan isolla ja missä pienillä? (Suomi, suomalainen, suomenkielinen, suomen kieli, Suomessa, suomalaisessa...jne.)*
- (91) *Kirjoitetaanko Sosiaali- ja terveysministeriö isolla vai pienellä alkukirjaimella lauseen keskellä?*

Osa alkukirjaimen valintaan liittyvistä käytännöistä on puhtaasti sopimuksenvaraisia. Yllä esiteltyjen tapaan monet aineiston kysymyksistä liittyvätkin tämän luokittelun perustapauksiin. Suomen kielessä pienellä alkukirjaimella on sovittu kirjoitettavan muiden muassa juhlapäivien nimet, sotien nimitykset, tutkintonimikkeet, kielten nimitykset ja niistä muodostetut johdokset sekä ministeriöiden ja oikeusistuinten nimet (KO 2009: 51–52). Kirjoitetaan siis pienellä *vappu, toinen maailmansota, suomalainen, suomen kieli, sosiaali- ja terveysministeriö* jne.

Nämä ovat siis perustapauksia, joiden oikeinkirjoitus on melko helposti selvitettävissä kielenoppaita tutkimalla. On kuitenkin sanaryhmiä, joissa tilanne on toinen.

- (92) *Kirjoitetaanko drinkkien nimet isolla vai pienellä? Olen nähnyt, että kossuvissy kirjoitetaan usein pienellä, mutta Pina Colada tai Caipiroska isolla. Mistä tietää, onko drinkin nimi erisnimeksi muuttunut käsite?*

Alkoholijuomien nimien osalta on mietittävä, milloin nimi katsotaan juomalaadun yleisnimeksi, milloin taas on kyse yksilöivästä erisnimestä. Esimerkiksi erilaisten drinkkien ja cocktailien nimissä raja on häilyvä. Yleisnimeksi esitetään muun muassa ginistä ja tonikista valmistettu *gin tonic* sekä *martini*. Monilla juomasekoituksilla on kuitenkin selkeästi oma nimi, kuten *Bloody Mary, Cuba Libre, Lumipallo*. (Eronen–Maamies 2007.) Ohjeeseen on peräänkuuluttanut tarkennusta esimerkiksi tietokirjailija Jukka K. Korpela. Hänen ehdotuksensa mukaan juoman nimitys olisi erisnimi ainoastaan siinä tapauksessa, että kyseessä on aineksiltaan ja sekoitussuhteiltaan täysin määrätty juoma. (Korpela 2014.)

Joskus samakin sana voi toimia joko eris- tai yleisnimenä tarkoitteesta riippuen.

- (93) *Voidaanko sana seurantalo kirjoittaa erisnimenä isolla alkukirjaimella, kun tarkoitetaan tiettyä seurantaloa? Esimerkiksi: "Uusi nimi valittiin nimikilpailulla, mutta monet vanhemman polven edustajat puhuvat edelleen Seurantalosta." Entä käyttäytyykö sana nuorisoseurantalo samalla tavalla?*

Yleisohjeena on kirjoittaa rakennusten nimitykset pienellä, poikkeuksena selvät erisnimet. Monista julkisista rakennuksista tai paikoista puhuttaessa on kuitenkin vaikea tietää, milloin on kyse nimityksestä, milloin nimestä. Muun muassa sanat *jäähalli*, *postitalo*, *kauppatori*, *keskussairaala*, *rautatieasema*, *olympiastadion* ovat luokittelevia ilmauksia, mutta ne ovat voineet siirtyä paikkojen tai rakennusten nimiksi. Tietyissä käyttöyhteyksissä luetellut sanat ovat isolla alkukirjaimella kirjoitettavia propreja. Esimerkiksi Helsingissä on vain yksi jäähalli, jota sanotaan Jäähalliksi; toinen jäähalli on nimeltään Hartwall Areena. (Mikkonen 2003.) Näin myös kysymyksen *Seurantalo* on mahdollista kirjoittaa isolla alkukirjaimella tarkoitettaessa tiettyä rakennusta.

(94) *Suomenmestaruuskilpailut kirjoitetaan pienellä ja yhteen, mutta entä kisat, joissa on kyse Pohjois-Suomen mestaruudesta?*

(95) *Mikä on oikea kirjoitusmuoto sanalle 'Euroopanmestari', esimerkkinä Euroopanmestari Amin Asikainen?*

Mestaruus-sanojen kirjoittamisesta on kysytty toistuvasti, ja ilmaustyyppi vaikuttaakin olevan hankalasti hahmottuva. Syynä lienee jälleen eris- ja yleisnimen rajan häilyvyys, jonka takia myös alkukirjaimen käyttö vaihtelee. Jotkin erisnimen sisältävät ilmaukset, joista erisnimitys ei ole kokonaan kadonnut, on mahdollista kirjoittaa joko isolla tai pienellä alkukirjaimella (KO 2009: 56). Tähän ryhmään kuuluvat muun muassa *mestari*- ja *mestaruus*-sanat yhdistettynä tiettyihin erisnimiin. Kun kyse on Euroopan tai Suomen mestaruudesta, sanat voidaan kirjoittaa joko isolla tai pienellä alkukirjaimella ja joko yhdyssanaksi tai erilleen: *Suomen mestaruus*, *Suomen-mestaruus* tai *suomenmestaruus*; *Euroopan mestari*, *Euroopanmestari* tai *euroopanmestari*. Jos kuitenkin puhutaan muista kuin Suomen tai Euroopan mestarista tai mestaruudesta, ilmaukset kirjoitetaan isolla kirjaimella, joko yhdysmerkillä tai kahdeksi eri sanaksi: *USA:n mestaruus* tai *USA:n-mestaruus*, *Kenian mestaruus* tai *Kenianmestaruus*. (Kotimaisten kielten keskus 2011.)

Ison ja pienen alkukirjaimen vaihtelua käytetään myös tekstin jäsentämiseen.

(96) *Kysymys kaksoispisteen käytöstä. Pisteen jälkeen on ai[n]a iso alkukirja[i]n ja eikös kaksoispiste ole samanvertainen, mutta joskus näkee kaksoispisteen jälkeen käytettävän pientä kirjai[n]ta. Käytetäänkö pientä alkukirjainta esim. luetteloissa? Mistä sen erottaa käytetäänkö isoa vai pientä alkukirjainta kaksoispisteen jälkeen?*

Kaksoispisteen jälkeinen selittävä teksti aloitetaan pienellä alkukirjaimella silloin, kun kaksoispisteen vaikutuspiiriin kuuluva kokonaisuus rajoittuu yhteen virkkeeseen. Jos taas kokonaisuuteen kuuluu useampia virkkeitä, kaksoispisteen jälkeen käytetään isoa alkukirjainta.

(KO 2009: 43.) Jos kaksoispisteen jälkeinen luettelo siis koostuu kokonaisista virkkeistä, se aloitetaan isolla alkukirjaimella, muutoin ei.

- (97) *Minua kiinnostaa tietää kun käytän ranskalaisia viivoja aloitanko sanat/lauseet isolla vai pienellä alkukirjaimella? Entä lopetanko sanat pisteeseen?*

Jos luettelamakohdat eivät ole itsenäisiä virkkeitä vaan johdantolauseen osia tai sen sivulauseita, ne aloitetaan pienellä alkukirjaimella ja piste tulee vain viimeisen kohdan loppuun. Jos taas jokainen luettelakohta on täydellinen itsenäinen virke, kukin kohta aloitetaan isolla alkukirjaimella ja päätetään pisteeseen. (KO 2009: 98.)

Isoa alkukirjainta voidaan joissakin tapauksissa käyttää myös tyyli- ja kohteliaisuuskeinona.

- (98) *Minulle opetettiin aikoinaan koulussa, että käytettäessä teitittelymuotoa, kirjoitetaan alkukirjain isolla. Esim. Teille, Teidän, jne. Pitääkö tämä edelleen paikkansa vai onko suositus muuttunut?*

Tittelin tai muun puhuttelusanan ohella myös toisen persoonan pronomini voidaan kohteliaisuuden tai kunnioituksen osoitukseksi kirjoittaa isolla alkukirjaimella esimerkiksi kirjeen puhuttelussa. Myös pienen alkukirjaimen käyttö on näissäkin tapauksissa aina mahdollista, eikä se ole epäkohteliaisuuden osoitus. (KO 2009: 50.) Ei siis voida sanoa, että teitittelymuodot tulisi kategorisesti kirjoittaa isolla alkukirjaimella. Oma näkemykseni on, että jollei tekstilaji ole erityisen juhlallinen, ison alkukirjaimen käyttö voi jopa kääntyä tarkoitustaan vastaan (esimerkiksi mainoskirjeet ym. persoonaton viestintä).

3.1.5 Lyhenteet

Lyhenteistä kysyttävät muun muassa lyhenteen kirjainkoko ja pisteellisyys sekä taivuttaminen. Vaikka taivutus ilmiönä kuuluukin muoto-opin piiriin, lyhenteiden taivutuksessa on kyse lähinnä ortografisista käytännöistä, joten käsittelen senkin oikeinkirjoituksen yhteydessä.

- (99) *Kuuluuko www-lyhenne kirjoittaa tekstissä isoilla vai pienillä kirjaimilla? Esim. www-portaali vai WWW-portaali?*

- (100) *Kumpi on oikea muoto lyhennettäessä informaatioteknologia: it vai IT? esim. IT-palvelut vai it-palvelut?*

Monet lyhenteet voidaan nykysuositusten mukaan kirjoittaa joko isoin tai pienin kirjaimin. Tällaisia ovat muun muassa muiden kuin erisnimien tai valtion elinten nimien kirjaimittain luettavat pisteettömät koostelyhenteet. (KO 2009: 146.) Koostelyhenteellä tarkoitetaan lyhennettä, jossa on kirjaimia sanan, yhdyssanan tai sanaliiton osista (KO 2009: 143). Joko isoin tai

pienin kirjaimin voidaan kirjoittaa myös kysymysten lyhenteet *WWW ~ www* ja *IT ~ it* (Kotimaisten kielten keskus 2014f).

Lyhenteiden kirjoittamista isoin kirjaimin on vanhastaan perusteltu sillä, että näin ne hahmottuvat muun tekstin keskeltä paremmin (Lehtinen 1989). Tyypillisesti uudet ja muuten tuntemattomat lyhenteet kirjoitetaankin isoin kirjaimin, mutta mitä tutummaksi ne tulevat, sitä tavallisempaa niiden muuttuminen pienikirjaimisiksi on (Iisa–Oittinen–Piehl 2006). Pienikirjaimisten lyhenteiden suosion on katsottu johtuvan muun muassa siitä, että tiuhaan toistuvat isokirjainlyhenteet tekevät tekstistä levottoman näköistä (Heikkilä 2009). Näiden alkuaan isokirjaimisten ja siksi pisteettömien lyhenteiden kirjoittaminen pienikirjaimisina oli aiemmin suositusten vastaista, mutta vuonna 2006 suomen kielen lautakunta muutti suositusta vastaamaan paremmin käytäntöä ja siis salli tämän kahtalaisen käytännön (Eronen 2006).

(101) *Kun kyseessä on kansaneläkelaitos, kirjoitetaanko kela vai Kela?*

(102) *Milloin lyhenteet kirjoitetaan isolla? Esimerkkeinä opo (opintojenohjaaja) ja TET-harjoittelu (työelämään tutustumisharjoittelu). Itse kirjoittaisin näin kuten tässä.*

Oma ryhmänsä ovat lyhennesanat, jotka ovat syntyjään koostelyhenteitä, mutta sikäli omanlaisiaan, että ne luetaan sanoina, ei kirjaimittain eikä edustaminaan sanoina (Heikkilä 2009). Kansaneläkelaitoksen lyhenne *Kela* edustaa lyhennesanoja. Koska se on nimi, se kirjoitetaan isolla alkukirjaimella. On olemassa myös yleisnimen luonteisia, pienellä kirjaimella alkavia lyhennesanoja, kuten *tupo*, *sotu* ja *luki* (sanoista *tulopoliittinen*, *sosiaaliturva*, *luku- ja kirjoitustaito*) (Itkonen–Maamies 2007: 34). Tällaiseksi voidaan lukea opintojenohjaajaa merkitsevä lyhenne, jota myös taivutetaan sanamaisesti: *opo* : *opon* : *opoa* (KS s.v. *opo*). Tulkin-tani mukaan yleisnimen luonteinen lyhennesana on myös työelämään tutustumista merkitsevä lyhenne *tet*.

Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas (2009: 146) laskee lyhennesanat niiden lyhenteiden joukkoon, joita voidaan kirjoittaa joko isoin tai pienin kirjaimin. Myös Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivujen lyhenneluettelo ilmoittaa molemmat kirjoitustavat mahdollisiksi: *Kela ~ KELA*, *opo ~ OPO*, *tet ~ TET* (Kotimaisten kielten keskus 2014f). Jotkin muut lähteet sitä vastoin suosittelevat tavallisten sanojen kirjoitusasua noudattelevaa pienikirjaimista kirjoitustapaa (Heikkilä 2009; Itkonen–Maamies 2007: 34).

Kirjainkoon lisäksi lyhenteissä pohdituttaa pisteen käyttö.

(103) *Kun aukioloaikoja ilmoitellaan, niin onko oikea lyhenne ark. Eli arkisin pienellä alkukirjaimella ja piste perässä. Viikonpäivää ilmoitettaessa pieni alkukirjain ja ei pistettä.*

Perussäännön mukaan lyhenteiden loppuun merkitään piste ilmaisemaan, että niistä on jätetty jotakin pois. Piste jää pois ainoastaan niissä tapauksissa, joissa lyhenne kuuluu johonkin seuraavista ryhmistä: 1) mittayksiköiden lyhenteet, 2) kirjaimittain luettavat isokirjainlyhenteet tai niiden pienin kirjaimin kirjoitettavat rinnakkaismuodot, 3) lyhenteet, joissa sanan loppu on mukana, 4) lyhennesanat, 5) lyhenteet, joissa on sekä pieniä että isoja kirjaimia, 6) alkuaineiden ja viikonpäivien lyhenteet. (KO 2009: 144–145.)

Sana *arkisin* lyhenne on perussäännön mukaisesti pisteellinen: *ark*. Kyseessä on ns. loppulyhenne, jossa sana on katkaistu ennen sen loppua (KO 2009: 143). Jos lyhenne kirjoitettaisiin ilman pistettä, sen merkitys olisi 'arkki(a)' (Kotimaisten kielten keskus 2014f). Pisteettömiin lyhenteisiin kuuluviin mittayksiköiden lyhenteisiin nimittäin sisältyy myös tällaisia epätäsmällistenkin mittojen lyhenteitä, kuten *ltk* 'laatikko(a)' ja *tl* 'teelusikka(a)' (Kolehmainen 2009). Edellä mainittujen poikkeusten mukaisesti viikonpäivien lyhenteet ovat pisteettömiä, joten *ma*, *ti*, *ke* jne. kirjoitetaan ilman pistettä.

- (104) *Jos ihmisellä on useampi kuin yksi etunimi, pitääkö niiden väliin laittaa pisteet jos nimet ilmoitetaan vai[n] alkukirjaimella? Esim. Anna-Kaisa Maria Vilhelmiina Virtanen kirjoitetaan Anna K.M.V. Virtanen?*

Aiemmin mainitun mukaisesti kirjaimittain luettavissa isokirjainlyhenteissä ei käytetä pistettä. Poikkeuksena tähän käytäntöön ovat kuitenkin etunimien alkukirjainlyhenteet, jotka ovat pisteellisiä. Pisteiden jälkeen tulee sanaväli lukuun ottamatta yhdysnimiä, joiden lyhenteissä ei käytetä sanaväliä. (KO 2009: 144.) Hyvänä ohjenuorana toimii *Kielikellossa* annettu ohje, jonka mukaan sanavälejä käytetään lyhenteiden yhteydessä samalla tavoin kuin niitä käytettäisiin lyhenteitä vastaavien auki kirjoitettujen sanojen yhteydessä (Lehtinen 2009). Tämän ohjeen mukaan kirjoitetaan siis *A.-K. M. V. Virtanen*.

- (105) *Lyhennetäänkö valtatie ja maantie vt. ja mt. vai ilman pistettä vt ja mt?*

Omia tai tilapäisiä lyhenteitä muodostettaessa on otettava huomioon, että ne eivät välttämättä ole tarkoitettujen sanojen vakiintuneita tai virallisia lyhenteitä, jotka olisivat yleisesti tunnettuja tai löytyisivät esimerkiksi Kotuksen lyhenneluettelosta. Muodosteilla saattaa myös jo olla jokin muu, vakiintunut merkitys. *Valtatie*- ja *maantie*-sanoille kysymyksessä ehdotetut lyhenteet *vt.* ja *mt.* ovat sinänsä loogisesti ja oikein muodostettuja koostelyhenteitä, ja niidenkin loppuun tulee perussäännön mukaisesti piste. Tekstiyhteydessään ne myös todennäköisesti tulevat tulkituksi oikein. Esimerkiksi lyhenteellä *vt.* on kuitenkin myös merkitys 'virkaa toimittava' ja lyhenne *mt.* tarkoittaa myös 'mainittu teos' (Kotimaisten kielten keskus 2014f).

Taivuttamisen käytännöt rinnakkaisine muotoineen (esim. sekä iso- että pienikirjain-lyhenne sallittu) ovat mitä ilmeisimmin melko hämmästyttäviä. Onkin vaikea kuvitella, että kukaan pystyisi tuottamaan oikeat muodot pelkästään muistinvaraisesti. Siksi lyhenneluetteloilla, etenkin Kotuksen verkkosivuillaan julkaisemalla päivittyvällä luettelolla (Kotimaisten kielten keskus 2014f), on tärkeä merkitys lyhenteiden oikein kirjoittamisen kannalta.

Aineistossa esiintyy myös lyhenteiden taivuttamisen merkitsemiseen liittyviä kysymyksiä, ja tämä aihe herättää kokemukseni mukaan helposti kysymyksiä myös käytännön kirjoitustyössä.

- (106) *Tahtoisin tietää, miten akronymeja taivutetaan. Jos laitetaan esimerkiksi UNICEF genetiiviin, niin onko se "UNICE[F]:n", "UNICEF:in" vai kenties jotakin ihan muuta?*

Yleensä taivutuspääte liitetään lyhenteeseen kaksoispisteen avulla. Ilman kaksoispistettä pääte liitetään kuitenkin lyhennettävän sanan loppukirjaimet sisältäviin sisälyhenteisiin ja lyhenne-sanoihin. Jos lyhenne loppuu konsonanttiiin, päätteeseen edelle tarvitaan vielä sidevokaali *i*. (KO 2009: 148.)

Esimerkiksi lyhenne (akronyymi) *UNICEF* taivutetaan siis genetiivissä *UNICEFin* (myös kirjoitusasussa *Unicef* : *Unicefin*). Kysymyksessä ehdotetut merkintätavat ovat kuitenkin havaintojeni mukaan hyvin yleisiä: ilmeisesti kaksoispiste koetaan välttämättömäksi osaksi lyhenteen taivuttamista sen lukutavasta riippumatta. Saman on todennut myös Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan suomen kielen lehtori Raija Lehtinen, joka on tarkastellut opiskelijoiden kirjoittamista:

”Lyhenteiden taivutuksessa he käyttävät paljon *i*:tä, mutta hyvin paljon *i*:n lisänä myös turhaa kaksoispistettä, näin: ’ETYJ:istä’, ’NED:in’ jne. Muistisääntönä voisi pitää sitä, että kaksoispiste ja *i* mahtuvat samaan lyhenteeseen vain, jos *i* on monikon tunnus; esimerkiksi: musiikki on *cd:illä*, *PC:iden* suosio, näitä *WC:itä* siivotaan.” (Lehtinen 2009.)

Myös taivutuspäätteen muoto kysyttiin.

- (107) *Miten kirjoitetaan osakeyhtiön lyhennyksen kaksoispisteen jälkeinen lyhenne? Esim. jos koko sana on osakeyhtiöön eli onko lyhenne Oy:n vai Oy:ön vai Oy:hyn?*

Jos lyhenne voidaan lukea sekä kokonaisina sanoina että luettelemalla lyhenteen kirjaimet, taivutuspääte voidaan lisätä kumman tahansa lukutavan mukaan (KO 2009: 149). Kysymyksen lyhenne voidaan taivuttaa joko *oy:hyn*, jolloin lyhenne luetaan kirjaimittain ”oo-yy-hyn”, tai *oy:öön*, jolloin se luetaan auki eli *osakeyhtiöön*. Illatiivin päätteet ovat pitkävokaalisia (KO 2009: 149). (Lyhenne *oy* kirjoitetaan pienikirjaimisena [Kotimaisten kielten keskus 2014f]).

Lyhenteitä taivutettaessa törmää joskus myös tapauksiin, joihin ei ole tarjolla ohjeita ainakaan tavallisimmissa lähteissä.

- (108) *Miten taivutetaan partitiivissa konsonanttiloppuiset lyhenteet? Esimerkkitapauksena on televisiosarja Big Brother, jonka akronyymilyhenne lieenee mahdollista taivuttaa kirjainlyhenne lausuttaessa BB:tä (beebeetä), mutta miten on, jos lausutaan koko nimi (Big Brotheria)? Merkitäänkö taivutuspäätteeseen i-vartalon kaltainen "lisäys" (BB:ia) vai jääkö lyhenteeseen - i-vartaloisten sanojen tavoin - pelkkä -a (BB:a)?*

Kun vieraskielisiä konsonanttiloppuisia sanoja taivutetaan, apuna käytetään sidevokaalia *i* (KN 2008: 249), aivan kuten kysymyksessäkin on mainittu. Siihen, miten tätä sidevokaalia käsitellään kirjainlyhenteitä taivutettaessa, ei ole eksplisiittistä ohjetta. Nähdäkseni tähänkin kuitenkin pätee jo aiemmin lyhennesanojen taivutuksen yhteydessä lainaamani ohje: *i*-vokaalia käytetään kaksoispisteen jälkeen vain, jos *i* on monikon tunnus (Lehtinen 2009). Tämän perusteella auki luettavaksi tarkoitettun kirjainlyhenteen *BB* partitiivitaivutus merkittäisiin *BB:a* [bigbratøria].

3.1.6 Numerot ja ajanilmaukset

- (109) *Ikää ilmaistaessa onko oikein kirjoittaa 5-kymppinen, 4-kymppinen jne? Omaan silmään tämä osuu ikävästi, ja nyt jäänyt mietityttämään kun lehdetkin tätä käyttävät.*
- (110) *Entä vielä: ...yli sataakin -> 100:aakin (silloin, kun on ilmaistava numerona). Onko edelleenkin sääntö, että sata, tuhat yms. kirjoitetaan kirjaimin?*

Numeroiden kirjoittamisen yleisohjeena on, että numerot yhdestä kymmeneen kirjoitetaan juoksevassa tekstissä kirjoitettuina sanoina. Samoin kirjaimin kirjoitetaan vakiintuneissa sanonnoissa esiintyvät luvut suuruudesta riippumatta sekä tasaluvut sata, tuhat jne., kun luvun tarkkuus ei ole olennaista. Jos taas tasaluvut ovat täsmällisiä lukuja, ne kirjoitetaan numeroin, samaten pienemmätkin luvut kuin 11, jos kyse on keskinäisestä vertailusta. (KO 2009: 99–100.)

Pääsääntöisesti *sata* ja muut tasaluvut kirjoitetaan siis kirjaimin myös nykyisten ohjeiden mukaisesti. Kysyjä on taivuttanut esimerkkilukua aivan oikein, mutta huomionarvoista on, että numeroin kirjoitettuna se vie ainakin merkkimääräisesti enemmän tilaa kuin kirjaimin kirjoitettuna. Ikää kuvaavista ilmauksista *5-kymppinen*, *4-kymppinen* jne. ei ole annettu spesifistä ohjetta, mutta nähdäkseni niihin voi soveltaa ohjetta, jonka mukaan pienet numerot yhdestä kymmeneen kirjoitetaan kirjaimin. Kirjoitetaan siis mieluummin *viisikymppinen*, *nelikymppinen*.

Empiiristen havaintojeni mukaan myös pienten lukujen ja tasalukujen kirjoittaminen numeroin on kuitenkin varsin yleistä, etenkin verkkoteksteissä. Numeroilmaukset ovat ly-

hyitä, selkeitä ja helposti hahmottuvia. Uskonkin, että yhtenä syynä numeroiden käyttöön on verkkoteksteiltä vaadittava lyhyt ja tiivis ilmaisu sekä helposti silmäiltävissä oleva muotoilu. Kiteyttämisen vaatimus on yhteistä kaikille verkkokirjoittamisen lajeille, mutta etenkin mobiililaitteista luettavaksi tarkoitetuissa teksteissä tämä vaatimus korostuu entisestään. Niiden tulee aina olla lyhyitä ja helposti ymmärrettäviä, koska valikoihin, otsikoihin ja muuttaman rivin teksteihin ei mahdu mukaan mitään turhaa. (Alasilta 2002: 45, 341.) Toisaalta esimerkiksi iltapäivälehtien verkkoartikkeleista monet ovat käännöksiä englanninkielisistä lähteistä, joten merkintätapa saattaa siirtyä myös suoraan alkutekstistä.

Tyypillisiä ovat myös lukuilmausten taivuttamiseen liittyvät kysymykset.

(111) *Miten ilmaisen oikein tervetuloivotuksen. 2) Tervetuloa avajaiskahville Satamakatu 15. Vai, b) Tervetuloa avajaiskahville Satamakatu 15:sta.*

(112) *Luen uutissivustojen uutisoinneissa outoja otsikointeja. Ovatko nämä uutisissa esiintyneet lyhennykset kieliopillisesti oikein? 23 kerralla (kahdellakymmenelläkollmella kerralla), 14 tunnissa (neljässätoista tunnissa) ja 100 miljoonan (sadan miljoonan)*

Yleisesti ottaen numeroita tulee taivuttaa lauseyhteyden vaatimalla tavalla. Sijapäätte merkitään numeron ja kaksoispisteen jälkeen. Koska luvuissa 11–19 jälkiosa *toista* on taipumaton, sijapäätte otetaan taipuvasta alkuosasta. (KO 2009: 102.) Ensimmäisessä kysymyksessä on osattu epäillä numeroilmauksen vaativan taivuttamista, mutta ehdotettu taivutuspäätte on otettu virheellisesti taipumattomasta jälkiosasta. Esimerkki-ilmauksessa oikea merkintätapa on siis *Satamakatu 15:een*.

Sijapäätettä ei kuitenkaan merkitä näkyviin, jos numerolla ilmaistun luvun sijamuoto ilmenee seuraavasta, samassa sijassa olevasta sanasta (KO 2009: 104). Niinpä kysymyksessä kyseenalaistetut muodot *23 kerralla, 14 tunnissa ja 100 miljoonaa* ovatkin moitteettomia.

(113) *Miten lukusanat taipuvat alla olevassa tapauksessa? Vai taipuivatko ollenkaan? Yritys B:n henkilöstökonsultti ehdottaa Yritys A:lle yleensä noin 10–12 hakijaa, joista Yritys A:n rekrytiimi valitsee noin 5–8 ehdokasta haastatteluun.*

(114) *Onko nämä molemmat vaihtoehdot oikein ja jos on niin kumpi vaihtoehto on suositeltavampi: 26:tta kertaa, 26. kertaa?*

Edellä sanotusta poiketen partitiivin päätte tulee merkitä numeroon näkyviin siitä huolimatta, että sitä seuraava substantiivi on myös partitiivissa. Substantiivi on nimittäin partitiivissa myös perusmuotoisen luvun yhteydessä, mistä johtuen partitiivimuoto ei erotu vastaavasta perusmuotoisesta ilmauksesta ilman sijapäätteen merkitsemistä. (KO 2009: 105.)

Kokemukseni mukaan kielen ammattilaisetkin haparoivat usein numeroilmausten sijapäätteen merkitsemisessä, joten ei ole ihme, että se aiheuttaa epävarmuutta myös muissa

kielenkäyttäjissä. Esimerkkikysymyksen rajakohtailmaus *10–12 hakijaa* on vieläpä poikkeuksellisen hankala erityistapaus, josta ei löydy esimerkkitapausta ohjeista. Lauseyhteyden perusteella kyseessä on nimittäin selvästi partitiivimuoto, joten taivutuspäätte on merkittävä näkyviin. Mutta merkitäänkö se molempiin rajakohtailmauksen numeroihin vai vain toiseen? Ensimmäistä vaihtoehtoa voidaan perustella symmetrialla (*10:tä–12:ta hakijaa*), jälkimmäistä ilmaisun ekonomisuudella (*10–12:ta hakijaa*). Jälkimmäinen rajakohtailmaus taas on helppo tapa, koska nominatiivimuotoisena se ei kaipaakaan päätettä: *5–8 ehdokasta*.

Tilanne muuttuu partitiivinkin osalta jälleen, kun kyse on peruslukujen sijaan järjestysluvuista. Järjestyslukua seuraava substantiivi on nimittäin partitiivissa ainoastaan silloin, kun järjestyslukukin on partitiivissa. Niinpä pääsanana muoto riittää ilmaisemaan koko lukusanailmauksen partitiivisuutta: *26. kertaa*.

Numeroteemaan liittyy myös ajanilmausten merkitseminen. Toistuvasti kysytään muun muassa päivämäärän kuukautta seuraavan pisteen tarpeellisuudesta:

- (115) *Pitääkö paikkansa, että nykyisin ei enää käytetä pistettä päivämäärämerkinnässä kuukauden perässä (lauseen keskellä) silloin, kun vuotta ei ilmoiteta. Esim. ei 31.10., vaan 31.10*

Päivämäärien merkitsemiseen liittyviä suosituksia ei kuitenkaan ole muutettu eikä muutosta käsittääkseni ole näköpiirissäkään: pistettä käytetään niin päivän kuin kuukaudenkin numeron jälkeen, koska kyseessä ovat järjestysluvut (KO 2009: 32).

- (116) *Kun lääkäri sanelee "kymmenenteen yhdettätoista, silloin uusi arvio", kuinka ajankohta kirjoitetaan numeroin.*

Numeroin kirjoitettaisiin *10:nteen 11:ttä*, mutta koska kyseessä on selvästi päivämäärä, tämä tapa ei ole tarkoituksenmukainen. Nähdäkseni havainnollisin merkintätapa olisikin *10.11. saakka*. Päivämääriin ei yleensä merkitä taivutuspäätteitä, eikä etenään vakiintuneissa päivämäärämerkinnöissä, joissa numeron lukutapa on yhteyden perusteella selvä (KO 2009: 33).

3.2 Muotorakenne

Muoto-oppi jaetaan taivutukseen ja sananmuodostukseen. Yleisesti ottaen taivuttaminen on suomenkieliselle kohtalaisen ongelmallista – vaikeudet syntyvät poikkeustapauksista. Taivutusvirheitä voi sattua esimerkiksi nimien taivutuksessa, koska se poikkeaa usein yleissanojen taivutuksesta eikä sitä siten voi aina tehdä ns. korvakuulolta, tai sanoissa, jotka pinnalta katsoen vaikuttavat kuuluvan johonkin taivutustyyppiin mutta todellisuudessa taipuvat toisin. Sananmuodostuksessa oikeinkirjoitusvirheitä voi esiintyä esimerkiksi vertailumuotojen muodostamisessa, tietyissä johdostyypeissä tai yksittäisissä johdoksissa.

Myös yhdyssanojen muodostaminen on yksi sananmuodostuksen keinoista, ja yhteen vai erilleen -kysymys onkin yleinen kirjoittamisen ongelmakohta. Koska yhdyssanoihin liittyvät ongelmat kuitenkin laajenevat yli sananmuodostuksen, olen käsitellyt ne tästä erillään oikeinkirjoituksen ilmiöiden yhteydessä.

3.2.1 Taivutus

3.2.1.1 Vapaa vaihtelu

Yleiseksi ongelmaksi koetaan taivutusmuotojen runsas variaatio. Eniten aineistossani kysytään *palvelu*-sanana taivutusta, mutta myös muiden monitavuisien nominien monikon genetiivistä ja partitiivista kysytään usein (esimerkiksi sanojen *kulttuuri*, *bakteeri*, *kilpailija*, *venttiili*, *oppilas* osalta). Samaten yksi- ja kaksitavuisien sanojen genetiivin päätevaihtelu kysytään (esimerkiksi sanojen *työ*, *suuri*, *pieni*, *vene*, *lääke*, *hanke*, *päätös*, *kierros*, *hammas* osalta).

Valtaosa päätevaihtelua koskevista kysymyksistä esitetään muodossa, jossa esitetään vähintään kaksi taivutusvaihtoehtoa ja halutaan tietää, mikä niistä on oikea.

(117) *Upseerien, upseereiden vai upseereitten, mikä näistä on oikea muoto?*

(118) *Kumpi on oikein oppilaiden vai oppilaitten? entäpä muiden vai muitten?*

(119) *Mikä olisi oikea monikon partitiivin muoto sanasta peruna? Ovatko muodot "perunia" ja "perunoja" oikeita?*

Etenkin monikon partitiivin ja genetiivin taivutusmuodoissa esiintyy vapaata vaihtelua, jonka kielenhuoltokin siis sallii (*lääkärejä ~ lääkäreitä, lääkärien ~ lääkäreiden ~ lääkäreitten, Simpsonien ~ Simpsonien, palveluja ~ palveluita, palvelujen ~ palveluiden ~ palveluitten*). Suurin osa kysymyksissä ehdotetuista taivutusmuodoista onkin kielenmukaisia ja siis keskenään vapaassa vaihtelussa – esimerkiksi kaikki ehdotetut *upseeri*-, *oppilas*- ja *muu*-sanojen taivutusmuodot ovat hyväksyttäviä (KS s.v. *upseeri*, *oppilas*, *muu*). Käytännöllisin tapa taivutusmuotojen oikeellisuuden varmistamiseen on tarkistaa ne sanakirjasta, kuten *Kielitoimiston sanakirjasta* tai sen edeltäjästä *Nykysuomen perussanakirjasta*.

On merkillepantavaa, miten yleistä on ajatella, että kielenhuolto määritteli myös taivutusmuotojen keskinäisen paremmuuden tällaisissa tapauksissa, joissa yleiskieli (ja kieli-korva) selvästi hyväksyy useita eri taivutusvariantteja. Tämä ilmentääkin hyvin johdannossa esiteltyä maallikoiden keskuudessa vallitsevaa kielikäsitystä, jonka mukaan virallisella kielenhuollolla on kanta lähes kaikkiin mahdollisiin kieliasioihin (Hiidenmaa 2004: 44) ja joka ei tunne variaation mahdollisuutta, vaan kahdesta tai useammasta vaihtoehdosta jonkin on oltava ”oikein” (Koivusalo 1985).

On kuitenkin yksittäisiä tapauksia, joissa jokin ehdotetuista taivutusmuodoista poikkeaa suositelluista. Tällainen on *peruna*-sanon monikon partitiivi *perunia*. Vaikka esimerkiksi samanhahmoinen, kolmitavuinen *a*-loppuinen sana *omena* voidaan taivuttaa monikon partitiivissa myös *omenia*, katsotaan muoto *perunia* murteelliseksi ja yleiskieleen suositellaan ai-noastaan muotoa *perunoita* (Kankaanpää 2004).

Vastaavia huomioita on tehty Kielitoimiston neuvontapuhelimeen tulleita puheluita analysoitaessa. Räsänen kommentoi aihetta näin:

”Muoto-opillinen vaihtelu on kysymystyyppinä kiintoisa. Kysyjä nimittäin yleensä luettelee neuvojalle aivan kielenmukaisia taivutusmuotoja, joiden keskinäinen oikeellisuus askarruttaa häntä. Ani harvoin esitetään vaihtoehdoksi väärää taivutusmuotoa (*liitäntä* : ”liitäntiin” ~ *liitäntöihin*).” (Räsänen 2001.)

Joskus kysyjät kaipaavat vahvistusta omalle käsitykselleen jonkin tietyn taivutusmuodon oikeellisuudesta:

- (120) *Monikon genetiivi sanasta kilpailija? Onko se kilpailijoiden (kuten uskon) vai kilpailijoitten?*
- (121) *Minulle on opetettu monikkomuodon taivutus esim hampaat, hampaiden tai oppilaat, oppilaiden. Onko oikein myös muoto oppilaitten tai hampaitten, johon törmään jatkuvasti*
- (122) *Kumpi on oikein: Asiakkaiden vai asiakkaitten. Minun mielestäni asiakkaiden on oikein, mutta hyväksytäänkö jo molemmat muodot?*

Jos kysymyksessä esitetään jokin taivutusvariantti ensisijaiseksi, se on useimmiten monikon genetiivin *-den*-päätevariantti. Se käsitetään paremmaksi tai oikeammaksi kuin *-tten*-variantti. *-tten* jää myös huomattavan usein kysymyksissä mainitsematta yhtenä taivutusvaihtoehtona.

Kieliopillisesti variantit *-den* ja *-ten* ovat vapaassa vaihtelussa, mutta käytännössä niiden esiintyvyydessä on suuria eroja. Asiaproosassa *-den* on selvästi yleisempi kuin *-tten*; ai-noastaan possessiivisuffiksin edellä *-tten*-päätetty esiintyy enemmän kuin muuten. Esimerkiksi tutkitussa sanomalehtiaineistossa ensiksi mainittua käytettiin 97,2 %:ssa tapauksista. Puhutussa kielessä *-tten*-variantti on sitä vastoin yleisempi – esiintymistään vaihtelee murteittain ja puhujittain. (VISK § 83.)

-tten-päätevarianttia esiintyy siis enemmän puhutussa kuin kirjoitetussa kielessä ja todennäköisemmin murteessa kuin yleispuhekielessä. Onko siis niin, että jos kirjoitettu yleis-kieli suosii vahvasti yhtä varianttia, se voi saavuttaa ihmisten mielissä jonkinlaisen käytännön normin aseman – tai mielletäänkö tyypillisesti puheessa esiintyvä muoto automaattisesti puhekieliseksi?

Tulevat kielenkäyttäjät eivät tosin ehkä enää vaivaa päätään *-den ~ -tten*-vaihtelulla, sillä jälkimmäisen on povattu hiljalleen häviävän. Koska variantit liitetään samaan sanavartaloon, ne ovat muoto-opillisesti toistensa kilpailijoita, ja tällaisessa tilanteessa toinen muoto herkästi yleistyy toisen kustannuksella (Räsänen 2004).

Monikon genetiivi- ja partitiivimuotojen ohella toinen ongelmaryhmä ovat yksikön partitiivin päätevariantit.

(123) *Kumpi on oikein tai parempi versio? "Käytä tunnelin oikeaa reunaa" vai "Käytä tunnelin oikeata reunaa"*

(124) *Tapio, Lapio. Tapioa vai Tapiota. Lapiota vai lapiota? Voiko k[ä]ytt[ä] molempia sanontoja?*

Ison suomen kieliopin mukaan partitiivin päätteet *-A* ja *-tA* ovat lähes täydennysjakaumassa eli vain jompikumpi on mahdollinen. Vain lyhyen sivupainollisen tavun jäljessä on kumpikin variantti mahdollinen: *tärkeää ~ tärkeätä*. Tämä deskriptiivinen kielioppi esittää mahdolliseksi, vaikkakin harvinaiseksi, myös sellaiset muodot kuin *kuvioa*. (VISK § 87.) *Kielitoimiston sanakirjan* perusteella kuitenkin partitiivin *-A*-päätevariantti on norminmukainen kuitenkin vain sellaisissa sanoissa, jotka loppuvat vokaaliin *-A*: *oikeaa, tärkeää, ainoaa* jne.; *-O*-vokaaliin loppuville sanoille annetaan vain *-tA*-päätteinen taivutusvaihtoehto (*kuviota, radiota, kaakaota, häviötä*). Kirjoitetussa yleiskielessä hyväksytään siis vain *lapiota* ja *Tapiota*, mutta sekä *oikeaa* että *oikeata* ovat mahdollisia (KS s.v. *oikea, tärkeä, ainoa, kuvio, radio, kaakao, häviö, lapio*). Tosin *Uuden kielioppaan* mukaan edellä kuvatuissa tapauksissa *-tA*-päätevariantilla alkaa olla vanhahtava tai ainakin hiukan tyyllittelevä sävy (Itkonen–Maamies 2007: 55).

3.2.1.2 *i*-loppuiset sanat

(125) *Ilmoitus lehdessä: I erityislastentarhanopettajan toimi sekä kolme lastentarhanopettajan toimea. [] Mielestäni pitäisi olla tointa, olenko väärässä.*

(126) *Laitumella kävelee kaksi vuohta vai vuohea?*

Joillakin kaksivartalosisilla ns. *i* : *e*-nomineilla voi partitiivin pääte liittyä sekä konsonantti-että vokaalivartaloon. Esimerkiksi kysymyksen *toimi*-sana voidaan taivuttaa sekä *tointa* että *toimea*. Konsonanttivartaloinen variantti (*tointa*) on kuitenkin huomattavasti tavallisempi. (VISK § 87; KS s.v. *toimi*.) Sen sijaan sana *vuohi* taivutetaan sanakirjan mukaan yksinomaan *vuohta* (KS s.v. *vuohi*).

Epävarmuutta aiheuttaa myös muutaman muun *i*-loppuisen substantiivin partitiivitaivutus.

(127) [K]umpi oikein: kaalia vai kaalta?

(128) Onko "viintä" oikein sanottu sanottaessa esim. juon viintä tai ostan viintä?

Suurimmalla osalla suomen *i*-loppuisista sanoista on vain vokaalivartalo, eli ne käyttäytyvät taivutettaessa niin, että nominatiivin *i* säilyy myös taivutusmuodoissa. Yleiskielessä *kaali* ja *viini* (juoman nimityksenä) taipuvat tällä tavoin: *kaalia*, *viiniä*. Jostakin syystä näiden sanojen partitiiveina käytetään toisinaan myös konsonanttivartaloisia muotoja *kaalta* ja *viintä*. Murteessa *kaali*-sana voi taipua myös *kaali* : *kaalen* : *kaalta*, ja nuolikoteloä tarkoittava *viini*-sana taipuu *viini* : *viinen* : *viintä*. Aiheesta kirjoittanut Maija Länsimäki ei kuitenkaan usko, että sanojen poikkeava partitiivitaivutus pohjautuu edellä mainittuihin, koska partitiivin lisäksi paradigman muita muotoja (esimerkiksi ”viinen”, ”kaalet”) ei juuri kuule käytettävän. Hän uskookin, että kyse on ainakin alun perin ollut leikkipuheesta ja arkaistisen sävyn tavoittelusta (suomen konsonanttivartaloiset substantiivit ovat kaikki vanhoja sanoja). Tietoisuus tyyllisävystä on sittemmin kadonnut, ja tilalle on tullut epätietoisuus oikeasta taivutusmuodosta. (Länsimäki 1988.)

Aihetta sivuaa myös johdosten yhteydessä kysytyn *vuori*-sanan käyttäytyminen (*vuorillinen* vai *vuorellinen*). Kyse on periaatteesta samasta asiasta. Vaateterminä *vuori* taipuu *vuori* : *vuorin* : *vuorta* ja sen johdot ovat *i*-llisiä (*vuorillinen*). Käytännössä sanaa on kuitenkin taivutettu ja johdettu hyvin usein samoin kuin vanhempaa konsonanttivartaloista *vuori*-sanaa (’korkea kallioperän kohouma’): *vuori* : *vuoren* : *vuorta*; *vuorellinen*. Erona *kaalta*- ja *viintä*-ilmiöihin on se, että poikkeavaa taivutusta käytetään johdonmukaisesti kaikissa sijoissa. (Länsimäki 1988.)

Kielenhuolto piti pukineen sisäverhousta merkitsevän *vuori*-sanan taivuttamista konsonanttivartaloisena pitkään kielivirheenä. Vuoden 2014 alussa suomen kielen lautakunta kuitenkin ilmoitti normin väljentämisestä todeten, ettei kahtalaisesta taivutus- ja johtamistavasta ole yleiskielessä haittaa. Norminmuutosta taustoitettiin mainitsemalla käytännön yleisyys sekä se, että yleiskielessä on jo ennestään muitakin vastaavia, kahtalaisesti taipuvia sanoja. (Maamies 2014.) Vaikka *vuori*-sanan poikkeava taivutus siis näin sai Kielitoimiston siunauksen, sama kuitenkin tuskin lienee tarpeen luonteeltaan hieman erilaisten, vähemmän systemaattisten *kaalta*- ja *viintä*-poikkeusten osalta.

3.2.1.3 *Askel*-tyyppiset sanat

Kysymyksiä herättää myös toisenlainen kielen vaihteluilmiö: *askel*-tyyppisten sanojen taivutus.

(129) *Onko oikein: askel askelelta vai askel askeleelta?*

(130) *Kuinka taivutetaan sana "taival" eri sijamuodoissa?*

Askel-tyyppisillä sanoilla tarkoitetaan *l*- ja *r*-loppuisia sanoja, joiden kaikilla taivutusmuodoilla on kaksi rinnakkaisasua: *askel* ja *askele*, *askelella* ja *askeleella*, *askelia* ja *askeleita*. Nämä sanat ovat sekaparadigmaisia, eli samasta sanasta käytetään sekä lyhyemmän että pidemmän tyyppin taivutusmuotoja. Muotoja ei kuitenkaan käytetä mielivaltaisesti vaan tietyn järjestelmän mukaan. Lyhyempi tyyppi on tavallisempi yksikön nominatiivissa (*askel*, *taival*) ja partitiivissa (*askelta*, *taivalta*) sekä ns. monikon 2. genetiivissä (*askelten*), pitempi taas muissa taivutusmuodoissa (*askeleella*, *taipaleella*). (Hurtta 2001.)

Kielitoimiston sanakirjassa on *askel*-hakusanan kohdalla maininta ”taivutusmuodot usein rinnakkaismuodosta *askele*”; *taival*-sanan osalta ”usein” on vaihtunut ”tavallisesti”-sanaan (KS s.v. *askel*, *taival*). Sanakirjaan edellä kuvattua taivutusmuotojen tarkempaa valintalogiikkaa ei siis ole kirjattu; sen sijaan *Uudessa kielioppaassa* näiden sanojen vaihtelukasta taivutusta on kuvattu kunkin hakusanan kohdalla (Itkonen–Maamies 2007: 110, 367). Taivutusta ei kielenhuollossa ole haluttu liiaksi normittaa, vaan ohjeeksi on annettu noudattaa omaa kielikorvaa (Hurtta 2001).

3.2.1.4 Astevaihtelu

Epävarmuutta aiheuttaa myös astevaihtelu ja sen tuottamat vieraiksi koetut taivutusmuodot.

(131) *Mikä mahtaa olla kirkua verbitaivutukset preesensissä kaikissa persoonissa (yksiköissä ja monikoissa)?*

(132) *Miten sana sikiäminen ("sikisi pyhästä hengestä") taipuu kaikissa aikamuodoissa?*

(133) *Rykiä-verbin taivuttaminen preesensissä?*

(134) *Kuinka sana "ikä" taipuu? Miten esim. seuraava lause kääntyisi monikoksi: 'Oli puhe henkilön iästä.'?*

(135) *Kumpi on oikein, [Juhkan vai uhan? Esimerkki sanelusta: Mitään uhkan tuntua ei tilanteesta välity. Milloin kirjoitetaan uhan tai uhkan, onko mitään sääntöä?*

Eniten kysymyksiä aiheuttavat *k*:n heikkoasteiset vastineet. Joitakin verbejä taivutettaessa astevaihtelu synnyttää muotoja, joita käytetään vain harvoin ja jotka voivat jo senkin takia tuntua oudoilta (Eronen 1990). Tällaisia ovat esimerkiksi *kirkua*- ja *siitä*-verbien heikkoastei-

set muodot (*kirun, älä kiru; on sinnyt, siittiin*). Toisaalta toisinaan kysytään myös kohtalaisen tavanomaisilta tuntuvia muotoja, kuten *rykiä*-verbin taivutusta (*ryin, ryittiin*). (KS s.v. *kirkua, siitä, rykiä*.)

Hyvin tavallisia ovat kysymykset, jotka liittyvät tapauksiin, joissa *k:n* kadon takia kaksi eri tavuun kuuluvaa samaa vokaalia joutuu vierekkäin. Edellä esitetyn *ikä*-sanän lisäksi kysytään tyypillisesti myös *koko*- ja *vaaka*-sanojen taivutusta. Näiden heikkoasteisissa muodoissa tarvitaan kirjoitukseen tavurajalle heittomerkki: *i'istä, ko'oista, vaa'an* (KO 2009: 61). Epätietoisuus liittyy näissä enemmänkin kirjoitustapaan ja ortografiseen käytäntöön kuin varsinaisesti taivutukseen.

Äänneyhtymässä *hk* esiintyy sekä vaihtelua että vaihtelemattomuutta. (Eronen 1990.) Vaihtelua esiintyy sanoissa *nahka, tuhka, uhka* ja *vihko*, eli sana *uhka* voidaan taivuttaa joko *uhan* tai *uhkan*. (Taivutus *tuhka* : *tuhan* kuulostaa tosin ainakin omaan korvaani melko harvinaiselta.) Muissa *hk*-yhtymän sisältävissä sanoissa vaihtelua ei ole, vaan niissä *k* säilyy taivutettaessa, esimerkiksi *vehka* : *vehkan*. (Kotimaisten kielten keskus 2010.)

Yksittäisistä sanoista eniten kysytään *ruoka*-sanän taivutusta.

(136) *Kysyisin taipuuko sana ruoka genetiivissä ruuan vai ruoan.*

(137) *Kysymys tulee vuoka-sanasta. Ruoka monikossa kirjoitetaan usein ruuat vaikka oikea muoto lienee ruoat. Voiko kirjoittaa samalla periaatteella myös vuuat vai onko vuoat ainoa oikea vaihtoehto?*

Säännöllisen taivutuksen *ruoan, ruoassa* jne. rinnalla ovat mahdollisia myös ääntämykseen perustuvat kirjoitusasut *ruuan, ruuassa*. Tässä vaihtelussa kyse on tehdystä normista, kirjoitusohjeesta, siinä missä aiemmin kuvattu variaatio perustui kieleen itseensä. Sana *vuoka* puolestaan taivutetaan vain säännönmukaisesti *vuoan, vuoassa* jne. (siis ei ”vuuassa”). (Eronen–Maamies 2007.) *Ruuan*-kirjoitusasu hyväksyttiin jo 1950-luvulla (Kolehmainen 1983), mutta sitä koskevien kysymysten lukumäärästä päätellen asia ei vielä kukaan ole kovin laajalti kielenkäyttäjien tiedossa.

3.2.1.5 Suomenkieliset nimet

Erityisen runsaasti kysytään myös erisnimien taivutusta.

(138) *Voiko Martti-nimen genetiivimuoto olla Martin, vai onko Martin oikea muoto?*

(139) *Miten erittelen kahden henkilön omaisuutta. Toisen nimi on Anita, ja toisen Anitta. Nyt molemmat kirjoittavat astioiden pohjaan Anitan. Haluaisin kieliopillisesti oikean vastauksen pulmaani.*

(140) *Miten taivutetaan nimeä Mette? Metelle vai Mettelle?*

Nimien taivutukseen annetaan ohjeita muun muassa *Kielitoimiston nimioppaassa*. Sekä etuettä sukunimien taivutuksessa ohjeistetaan noudattamaan suomen kielen sanojen äännevaihteluja, kuten konsonanttien astevaihtelua. (KN 2008: 59.)

Etunimien taivutuksessa noudatetaan siis suomen kielen astevaihtelusääntöä: kaksoiskonsonantit *kk*, *pp* ja *tt* vaihtelevat yksinäiskonsonanttien *k*, *p* ja *t* kanssa (KN 2008: 59). Yleiskielessä siis taivutetaan *Martti* : *Martin*; vaihtoehtoja ei anneta. Useassa kysymyksessä kuitenkin ehdotetaan tällaisille nimille astevaihtelutonta taivutustapaa. Syynä saattaa olla kysyjän murretausta: länsimurteissa geminaattaklusiililliset erisnimet voivat jäädä astevaihtelun ulkopuolelle (*Sakken*, *Reettalle*) (VISK § 44).

Joissakin tapauksissa kysyjää häiritsee se, että kaksoiskonsonantillisen nimen astevaihtelun takia taivutusmuodoista tulee samanasuisia yksinäiskonsonantillisen rinnakkaisnimen kanssa: *Anita* : *Anitan*, *Anitta* : *Anitan*. Suomen kielessä esiintyy jonkin verran tämänkaltaista astevaihtelun aiheuttamaa monitulkintaisuutta, joka syntyy siitä, että eri lekseemien keskenään samat muodot lankeavat yhteen, kuten *turpa* : *turvassa* ja *turva* : *turvassa* (Laalo 1990: 48–49). *Kielitoimiston nimiopas* mainitsee, että halu pitää helposti sekoittuvat nimet erossa toisistaan on yksi syy äännevaihtelusta luopumiseen nimiä taivutettaessa, esimerkiksi *Virpi* : *Virpin* erotukseksi nimestä *Virve* : *Virven*. Kaksoiskonsonantillisia nimiä tähän ryhmään ei kuitenkaan kuulu, vaan niiden taivutukseksi esitetään säännönmukainen *Anitta* : *Anitan*, *Mikko* : *Mikon*, *Mirkka* : *Mirkan*. (KN 2008: 59, 66.)

Epävarmuutta geminaattaklusiilillisten nimien osallistumisesta astevaihteluun esiintyy myös silloin, kun nimi on selvästi vierasperäinen. Näissä nimissä käytäntö joko vaihtelee tai kaksoiskonsonantti säilyy aina riippuen nimen tuttuudesta ja yleisyydestä suomalaisessa ympäristössä: *Janette* : *Janetelle* tai *Janettelle*, mutta yksinomaan *Merette* : *Merettelle* (Mikkonen 2003). Myös *Mette* voi taipua joko *Metten* tai *Meten* (Kotimaisten kielten keskus 2014b).

(141) *Sukunimi on Aartti. Kumpi genetiivimuoto on oikea: Aartin vai Aarttin?*

(142) *Miten taipuu suomalainen sukunimi Jalvanti omistusmuodossa? Onko se siis Jalvantin vai Jalvannin? Kiperä kiista asiasta.*

Geminaattaklusiilien astevaihtelu koskee myös sukunimiä, ja sukunimien taivutuksessa äännevaihteluista pidetään kiinni tarkemmin kuin etunimien taivutuksessa (KN 2008: 59). Jotkin keksityt uudisnimet taipuvat vaihteluttomana (esim. *Erti* : *Ertin*), mutta kaksoiskonsonantit *kk*, *pp* ja *tt* ovat astevaihtelussa keksityissäkin nimissä (Salonen 2009). Taivutetaan siis *Aartti* : *Aartin*.

Normaalit äännevaihtelut koskevat myös sellaisten sukunimien taivutusta, jotka ovat keksittyjä mutta joissa on suomenkielinen johdin. Ne taipuvat siis samoin kuin muut samalla johtimella muodostetut sanat (KN 2008: 199). Tällainen on *Jalvanti* : *Jalvannin* (Kotimaisten kielten keskus 2014g).

Oman ongelmaryhmänsä muodostaa sellaisten nimien taivutus, joista on olemassa vastaava appellatiivi.

(143) *Saako Satu itse päättää taivutetaanko hänen nimensä Satun vai Sadun? Kumpi muoto on oikein? Miksi?*

(144) *Kysymykseni koskee Sampo nimeä. Miten Sampo nimi (kyse on siis ihmisen nimestä) taipuu? Sammolle vai Sampolle?*

Jos etunimen rinnalla on vastaava appellatiivi, nimi taipuu samoin kuin tuo sana: *Satu* : *Sadulle*, *Sampo* : *Sammolle* (käytössä kuitenkin myös *Sampolle*). (Mikkonen 2003.)

Käytännössä useat etunimet eivät kuitenkaan noudata rinnalla olevan yleisnimen taivutusta. Siihen, miksi osa nimistä taipuu vastaavan yleissan mukaisesti ja osa ei, on monia syitä, joita on eritelty *Kielikellon* artikkelissa *Pilvin vai Pilven – etunimien ja appellatiivien ristivetoa*. Syyt ovat useimmiten nimikohtaisia, mutta niiden taustalla vaikuttaa tyypillisesti kolme pyrkimystä. Kauniiden ja mieluisten sanojen merkitys halutaan säilyttää tunnistettavana myös taivutetuissa muodoissa, esimerkiksi *Kulta* : *Kullan*, *Satu* : *Sadun*. Vaihteluttoman taivutuksen takana taas saattaa olla halu pitää erossa helposti sekoittuvat nimet, esimerkiksi *Virpi* : *Virpin* eikä *Virven*, *Tyyni* : *Tyynin* eikä *Tyynen*. Vaihteluttomalla, yleissanasta poikkeavalla taivutuksella voidaan myös etäännyttää etunimet vastaavista appellatiiveista. (Mikkonen 2002.)

(145) *Millä tavoin taivutetaan sukunimet, jotka sinänsä ovat yleiskielisiä termejä. Saako nimen perusmuotoa taivuttaa yleiskielisen taivutuksen mukaisesti vai pitääkö erisnimen kyseessä ollessa perusmuoto jättää rauhaan ja lisätä vain genetiivin päätte? Esimerkkinä voi mainita vaikkapa tuoreen uutisoinnin jääkiekkoilijasta nimeltä Jarkko Ruutu. Helsingin Sanomat uutisoi "Jarkko Ruutun tehneen sopimuksen Jokereiden kanssa". Perussubstantiivi ruutu taipuu kuitenkin ruudun. "Hauskan" asiasta tekee se, että on olemassa myöskin jääkiekkoilija Alexander Ruuttu, jonka taivutus on yhtä ongelmallinen (Ruutun vaiko Ruuttun). Vastaavantyyppisiä sukunimiä ovat myös Susi, Kurki, Seppo jne., ongelmallisimpia lienee esim. sukunimi Teräs. Lisäksi myös tietenkin etunimet ovat oma ongelmansa, kuten Satu ja jo mainittu Seppo. Onko tähän siis olemassa jokin yleinen sääntö, vai millä tavoin asiaa pitäisi lähestyä?*

(146) *Helsingin Sanomat käyttää sukunimestä Auer partitiivissa muotoa "Aueria". Eikö "Auerta" olisi oikein? Miten nimi taipuu muissa sijamuodoissa?*

Suomalaisille sukunimille on tyypillistä, että niillä on appellatiivinen vastine. Yleissääntö on, että sukunimet taipuvat kuten vastaavat yleisnimet. (Mikkonen 2003.) Taivutetaan siis *Ruutu* :

Ruudun, Susi : Suden, Kurki : Kurjen, Teräs : Teräksen. (Astevaihtelun sääntöjen mukaisesti taivutetaan *Ruuttu : Ruutun ja Seppo : Sepon.*)

Kuten etunimissäkin, osaa sukunimistä taivutetaan kuitenkin toisin kuin vastaavaa yleisnimeä. Syynä voi olla muun muassa se, että nimen hahmon ei haluta muuttuvan liikaa eri taivutusmuodoissa. Tällainen on sukunimi *Auer : Auerin*, joka yleissanana taipuisi *auer : auter(e)en*. Samalla on haluttu tehdä ero toiseen samankaltaiseen nimeen *Autere*, jonka geneetiivi on *Autereen*. Myös murre voi vaikuttaa: sellaiset nimet kuin *Närhi* ja *Teeri* voivat nimenhaltijan murretaustan mukaan taipua myös vaihteluttomasti *Närhin* ja *Teerin*. (Salonen 2009.) Muuna syynä voi olla esimerkiksi se, että nimen pohjana oleva sana on niin harvinainen, että sitä ja sen taivutusta ei enää tunneta (KN 2008: 199).

Myöskään yritys- ja yhtiönimien osana esiintyvien appellatiivisten sanojen taivutus ei ole kysyjille itsestään selvää.

(147) *Olen menossa urheilukauppaan, jonka nimi on Pyörä-Nurmi. Kumpi on oikea tapa sanoa, että menen Pyörä-Nurmelle vai Pyörä-Nurmille?*

(148) *Onko oikein taivuttaa asunto-osakeyhtiön nimi As Oy Kaura-Halmen .. vai As Oy Kaura-Halmeen*

(149) *Kuinka sanotaan: Hotelli Urku--- Hotelli Urussa, vai Hotelli Urkussa.*

Suomen kielen lautakunnan vuonna 2000 laatiman kannanoton mukaan myös yritysnimiä taivutetaan normaalien kielenkäytösääntöjen mukaisesti; sijamuotojen liittäminen suoraan nimen perusmuotoon on ohjeiden vastaista (Kielikello 2001). Kirjoitetaan siis *Pyörä-Nurmelle, Kaura-Halmeen, Hotelli Urussa*.

Taivutuksen kannalta pulmallisia ovat myös s-loppuiset nimet.

(150) *Entä kuinka taivutetaan erisnimi Klaus geneetiivi muodossa. Onko se esim. Klausin kirja vai Klaun kirja.*

(151) *Miten nimeä Elias kuuluu taivuttaa? Onko esim. geneetiivi Eliaksen vai Eliaan vai käyvätkö molemmat?*

(152) *Nimi Luukas voidaan taivuttaa: Luukkaan ja Luukaksen. Voidaanko samaan tapaan taivuttaa Joonas: Joonaan, Joonaksen?*

Suomalaiset s-loppuiset etunimet taivutetaan useimmiten -ks:llisinä (Uusitalo 2013). Näin voidaan taivuttaa myös *Klaus, Elias, Luukas* ja *Joonas*: *Klauksen, Eliaksen, Luukaksen, Joonaksen*. *Klaus* voidaan taivuttaa myös vierasnimien tapaan sidevokaalilla: *Klausin*. (KN 2008: 63–65.)

Kaikista edellä mainituista nimistä on olemassa myös vokaalillinen taivutus: *Klaun*, *Eliaan*, *Luukkaan*, *Joonaan*. Tällainen taivutus on kuitenkin käynyt tyyliltään vanhahtavaksi, ja käytännössä sitä käytetään lähinnä joissakin vakiintuneissa ilmauksissa: *Tuomaan päivä*, *Luukkaan evankeliumi*. (KN 2008: 60, 63–65.)

(153) *Taipuuko sukunimi Kangas genetiivimuodossa Kangaksen vai kuten yleisnimi kangas eli kankaan?*

(154) *[M]ikä on oikein? Nousin Raittiin autoon vai nousin Raitiksen autoon?*

(155) *Sihteeri- ja assistenttimessuilla kävijä kyseli, onko olemassa virallista kantaa sukunimen 'Kiukas' taivuttamiseen. Sanotaanko siis Kiukkaan vai Kiukaan vai Kiukaksen?*

-as, -es, -is, -os, -us, -ys, -äs ja -ös-loppuiset sukunimet taipuvat vastaavien appellatiivien mukaan. Niiden joukossa on sekä pitkävokaalisia että -ks:llisiä taivutusvartaloita; joistakin nimistä esiintyy molempia taivutuksia. Ensiksi mainitut ovat vanhempia ja harvinaisempia. Kaikki uudisnimet kuuluvat -ks-ryhmään. (KN 2008: 197.) Liike näyttää siis olevan kohti -ks:llistä taivutusta.

Nimet *Kangas* ja *Raitis* taipuvat yksinomaan vastaavan yleissanan mukaan: *Kankaan*, *Raittiin* (Kotimaisten kielten keskus 2014g). Nimi *Kiukas* voidaan taivuttaa joko *Kiukkaan* tai *Kiukaksen*. Tällaisissa tapauksissa nimenhaltijat usein itse toivovat jompaakumpaa taivutus-tapaa. Jollei toivetta ole tiedossa, voidaan käyttää -ks:llistä taivutusta. (KN 2008: 198.)

Monesta kysymyksestä kuultaa ajatus, että nimen vartalon ei tulisi taivutettaessa muuttua – tai ainakin koetaan epävarmuutta siitä, saako niin käydä. Samansuuntaisesti kommentoi *Kielikellossa* nimistöntutkija ja *Kielitoimiston nimioppaan* päätoimittaja Pirjo Mikkonen:

”Melko sitkeästi on vallalla käsitys, ettei erisnimiä saa taivuttaa niin, että niiden sanavartalo muuttuu. Oletetaan, että etu- ja sukunimet ovat kivettyneitä äännejonoja, joiden perään voi korkeintaan liittää suomen kielen lauseissa tarvittavia taivutus-päätteitä. Tällainen käsitys pohjautuu ehkä niihin poikkeustapauksiin, joissa nimiä ei todellakaan mukauteta suomen kielen sanojen yleisiin taivutusmalleihin. Ne ovat siis poikkeuksia. Yleissääntö on, että nimiä taivutetaan niin kuin muitakin sanoja.” (Mikkonen 2003.)

Mikkosen mukaan pyrkimys erottaa erisnimi appellatiivista korostuu nuorten ja kaupunkilaisten kielenkäytössä: nykyihmiselle nimet ovat enemmän pelkkiä nimiä kuin merkityksiä sisältäviä sanoja, mikä lisää halua säilyttää nimien muoto mahdollisimman muuttumattomana (Mikkonen 2002).

Toinen kysymyksistä esiin nouseva käsitys koskee sitä, kuka nimen taivutuksesta saa määrätä. Usein ajatellaan, että nimenkantaja saa päättää taivutuksesta itse. Nimenkantaja ja

hänen lähipiirinsä voivatkin käyttää halutessaan yleisohjeesta poikkeavaa taivutusta, ja tähän liittyviä toivomuksia voivat myös muut harkitusti noudattaa. Kielenhuollon linjauksen mukaan nimet kuitenkin ovat kieliyhteisön, eivät yksilön omaisuutta, eikä kukaan voi hallita kaikkien nimenhaltijoiden erityistoivomuksia. Siksi yleisohjeiden mukainen taivutus on aina hyväksyttävä. (Mikkonen 2003.)

Erisnimien taivuttamisesta annettu yleisperiaate, jonka mukaan nimeä taivutetaan yleensä kuten vastaavaa yleissanaa, ei käytännössä kanna kovin pitkälle. Kuten Kotimaisten kielten keskuksen etunimien taipumista koskevan verkkoaineiston yhteydessä mainitaan, etenkin etunimien taivuttamiseen vaikuttaa moni seikka, joten suositukset on määritetty tapauskohtaisesti. Yhtä yleissääntöä ei ole mahdollista antaa. (Kotimaisten kielten keskus 2014b.)

Koska nimien taivuttamista ei voi hallita yleisohjeiden perusteella, kielenkäyttäjien kannalta onkin erityisen hyödyllistä, että Kotimaisten kielten keskus on laatinut vapaasti käytettävät verkkoaineistot niin etu- kuin sukunimienkin taivutuksesta. Aineistot on esitetty hakemistomuodossa, ja niistä voi myös hakea yksittäistä nimeä hakutoiminnolla. Etunimien taivutusta koskeva aineisto kattaa 95 % suomenkielisten naisten nimistä ja 97 % miesten nimistä. Sukunimien taivutusluettelossa oli sen julkaisuhetkellä 1 659 nimeä. (Kotimaisten kielten keskus 2014b, Kotimaisten kielten keskus 2014g.)

3.2.1.6 Vierasperäiset nimet

Oman tapausryhmänsä muodostavat vierasperäisten nimien taivuttamista koskevat kysymykset, joita on varsin runsaasti.

Eräiden nimien taivuttamisessa mietityttää loppukonsonantin mahdollinen kahdennus.

(156) *Facebookiin vai Facebookkiin?*

(157) *Miten kirjoitetaan S-marketien vai S-markettien?*

(158) *Taipuuko sukunimi Herkman Herkmannille vai Herkmanille?*

Joidenkin sitaattilainojen taivutusmuodoissa ääntyy vahvan asteen mukainen kaksoiskonsonantti, jota ei kuitenkaan merkitä kirjoitettaessa (*aerobiciin*, ei ”aerobicciin” (Nuutinen 2005). Vierasperäisiä nimiä käsitellään sitaattilainoina, eikä niiden loppukonsonantti mahdollisesta ääntämistavasta huolimatta kirjoitettaessa kahdennu (*Facebookiin*, *S-marketien*, *Herkmanille*). Olemassa on tosin suomalaistettu muoto *marketti*, joka taipuu *markettien*, mutta sillä ei tietenkään voi korvata erisnimen osana olevaa *market*-sanaa (KS s.v. *marketti*).

Jos edellisissä kysymyksissä näkyikin tarve kotouttaa vierasperäisten nimien taivutusta, seuraavissa esiintyy vastakkainen ilmiö:

- (159) *Jos yrityksen nimi olisi vaikkapa "Air" onko genetiivimuoto "Airin" vai "Air:n"?*
- (160) *Poikamme nimi on Lev Jakob. Haluaisimme tietää miten taivutetaan nimi esim kenelle Leville vai Lev:lle Lev Jakobille vai Lev Jakob:lle vai miten*
- (161) *Teidän sivuillanne on jo käsitelty iPadin kirjoitusasua ensimmäisen kirjaimen kohdalta, mutta entä taivutuksen suhteen. Voinko käyttää esimerkiksi suoraan muotoa iPadin vai tuleeko hyödyntää iPad:n tmv. tyylä, jossa taivutus tulee : jälkeen?*

Vieraita nimiä käsitellään suomen kielessä yleensä sitaattilainoina (KN 2008: 248). Vaikuttaa siltä, että joskus pyrkimys säilyttää alkuperäisen nimen koskemattomuus saa kielenkäyttäjän epäilemään, että vierasperäiseen nimeen ei voi liittää suomalaista taivutuspäätettä suoraan, vaan avuksi tarvitaan jokin välimerkki, kuten kaksoispiste. Tämänkaltaisen virheellinen kaksoispistetaivutus onkin havaintojeni mukaan arkisessa viestinnässä varsin yleistä. Uskon, että kyse on samasta ilmiöstä kuin silloin, kun käytetään tarpeettomasti yhdysmerkkiä erottamaan yhdyssanan osana olevaa vierassanaa (tarve merkitä vieras kielenaines ortografisesti). Lyhenteitä ja numeroita lukuun ottamatta kaksoispistettä ei kuitenkaan oikeaoppisessa taivutuksessa käytetä, vaan esimerkiksi edellä olevissa tapauksissa sijapääte liitetään nimiin ilman mitään välimerkkiä sidevokaalin *i* välityksellä.

- (162) *Miten taipuu kaupungin Chamonix nimi? Ääntäessä "Chamonii" eli x ei kuulu. Siispä miten kirjoitetaan; Chamonix'hin vai Chamonix'iin? Chamonix'sta vai Chamonix'ista, Chamonix'n vai Chamonix'in? Tuleehan se ylipäätään heittomerkin kanssa?*

Vierassanojen taivutus suomen kielessä perustuu ääntämykseen, ja taivutuspääte liitetään alkukielen ääntämyksen mukaiseen perusmuotoon. Sijapäätteet ovat yleensä samat kuin vastaavanlaisia suomen kielen sanoja taivutettaessa. Taivutustapa määräytyy sen mukaan, päättyvätkö kirjoitus- ja ääntöasu vokaaliin vai konsonanttiin. Jos sekä kirjoitus- että ääntöasu päättyvät vokaaliin, sijapääte liitetään nimeen suoraan. Jos kirjoitusasu päättyy vokaaliin mutta ääntöasu konsonanttiin, sijapääte liitetään nimeen niin ikään suoraan. Jos sekä kirjoitus- että ääntöasu päättyvät konsonanttiin, sijapääte liitetään nimeen *i*-sidevokaalin avulla. Jos kirjoitusasu päättyy konsonanttiin mutta ääntöasu vokaaliin, nimen ja päätteen väliin tulee heittomerkki. (KN 2008: 248–249.) *Chamonix* kuuluu viimeiseen ryhmään, eli sen taivutuksessa käytetään heittomerkkiä.

Kielikellossa 2/2005 silloinen suomen kielen lautakunnan puheenjohtaja Harri Mantila selvittää kielenhuollon periaatteita. Hän sivuaa myös vieraskielisten nimien taivuttamiseen liittyvää ohjeistusta, joka oli vuonna 2004 ollut lautakunnan käsittelyssä. Hän viittaa edellä

kuvattuun ohjeeseen, jonka mukaan ääntymättömään konsonanttiin päättyvien nimien perään liitetään taivutuspäätte heittomerkin avulla, ja sanoo siitä näin:

”Periaate on ollut, että ’kirjoitetaan korvalle’ eli ääntämyksen mukaan. Tämä on näihin aikoihin saakka ollut helppo opettaa, koska kyseeseen ovat tulleet lähinnä jotkin englannin- ja ranskankieliset nimet. Nytemmin kansainvälistymisen edetessä olemme tekemisissä yhä useammankielisten nimien kanssa, eikä kielenkäyttäjä voi mitenkään tietää monien meille suomalaisille eksoottisten kielten ääntämystä. Niinpä olisi varmasti helpompaa ’kirjoittaa silmälle’, eli ottaa käyttöön myös tyyppi Glasgowiin, Bordeauxiin. Ohjeita ei muutettu, mutta tulevaisuudessa on varmasti tarvetta palata vielä tähänkin yksityiskohtaan.”

Oma näkemykseni on samansuuntainen. Hakuteoksia voi tietenkin aina käyttää, ja Internet tarjoaa uudenlaisia mahdollisuuksia harvinaisempienkin kielten ääntämyksen selvittämiseen – itse olen kielenhuoltajan työssäni käyttänyt apuna esimerkiksi verkossa toimivaa ääntämisopasta Forvo.com. Ääntämisohjeita löytyy usein myös Wikipedia-artikkelien yhteydestä. Niiden luotettavuuden voi kuitenkin aina kyseenalaistaa.

Mielestäni ”silmälle kirjoittamisen” eli kirjoitusasun mukaan taivuttamisen salliminen olisi tarkoituksenmukaista ja vapauttaisi kirjoittajan keskittymään työläiden ääntämys-selvittelyiden sijaan muihin, kenties tähdellisempiin kielenhuollon ja kirjoittamisen kysymyksiin. Vielä kymmenen vuotta myöhemminkään ohjetta ei kuitenkaan ole muutettu.

Nimistä askarruttavat myös s-loppuiset nimet.

- (163) *Minua askarruttaa kreikkalaisten jumalien nimien taivutus (Artemis - Artemiin jne.)
Miksi jotkut nimet taivutetaan tuolla tavalla?*
- (164) *Technopolisissa vai Technopoliksessa? Mediapolisissa vai Mediapoliksessa?*
- (165) *Miten pitäisi taivuttaa yrityksen nimi Boskalis? Boskalisin vai Boskaliksen?*
- (166) *Kuinka suomen kielessä taivutetaan nimi Nicklas. Onko oikein Nicklasin vai Nicklaksen?*

Vieraita s-loppuisia nimiä taivutetaan useiden eri periaatteiden mukaisesti. Esimerkiksi antiikin ajoilta peräisin olevan kreikkalaiset s-loppuiset nimet taivutetaan usein pitkävokaalisina (Wihuri 2011). Näin taipuu myös *Artemis : Artemiin*. Pitkävokaalisina taivutetaan myös kreikkalaiset historialliset polis-loppuiset nimet, kuten *Akropolis : Akropoliin*.

Uudempiin polis-loppuisiin nimiin tätä ei kuitenkaan sovelleta, vaan niitä taivutetaan samojen sääntöjen mukaan kuin vieraita nimiä yleensä: sitaattilainoina eli i-sidevokaalin avulla. Esimerkiksi Internetistä löytyvän virtuaalikaupungin nimi *Rocktropolis* voidaan kuitenkin taivuttaa joko *Rocktropolisin* tai kotoisesti *Rocktropoliksen*. (Maamies 1996.) Myös *Kielitoimiston nimioppaan* mukaan kotimaisia sekakielisiä tuotenimiä voi taivuttaa suomalaisittain, esim. *Aviapolis : Aviapoliksen* (2008: 236).

Edellä sanotun perusteella lienee siis mahdollista taivuttaa joko *Technopolisissa* tai *Technopoliksessa*, *Mediapolisissa* tai *Mediapoliksessa*. Käytännössä suomenkielisessä ympäristössä käytetään useimmiten *ks:*llistä taivutusta. Samoin olen tulkinnut yritysnimen *Boskalis* taivutuksen: *Boskalisin* tai *Boskaliksen*.

Etunimi *Nicklas* taipuu muodossa *Nicklaksen*, jos nimenkantaja on suomalainen (vastaavasti kuin kotoisemmin kirjoitettu mutta samoin ääntyvä nimi *Niklas*, jonka taivutuksesta ks. *Kielitoimiston nimiopas* 2009: 67). Jos kyseessä on ulkomaalainen nimenkantaja, yleisohjeena on taivuttaa etunimi sitaattilainan tapaan eli tässä *Nicklasin*.

Jotkin *s*-loppuiset ulkomaalaiset etunimet voivat kuitenkin taipua myös *ks:*llisinä. *Kielitoimiston nimioppaan* mukaan esimerkiksi kreikkalaiset *as-*, *-es-* ja *is-*loppuiset nimet taipuvat enimmäkseen sitaattilainojen tapaan, mutta nimen tuttuus voi johtaa *ks:*lliseen taivutukseen. Etenkin etunimien käytön tuttavallinen sävy saa ohjeen mukaan näkyä myös taivutuksessa, esimerkiksi *Jannis* : *Janniksen*. (KN 2008: 117.) Tätä vasten voikin mielestäni pohtia, voiko vieraskielisenkään *Nicklas*-nimen taivuttamista *ks:*llisenä pitää virheenä, vaikka kyse ei olekaan kreikkalaisesta nimestä.

Kreikkalaiset *s*-loppuiset sukunimet suositetaan kuitenkin taivuttamaan sitaattilainoina, vaikka nimi olisi laajaltikin tunnettu. Perusteluna on tuttavallisuudellaan loukkaavan sävyn välttäminen. (KN 2008: 118.) Toisaalta latinan kielen mukaiset ja latinaa mukailevat *ius*-loppuiset etu- ja sukunimet taivutetaan ohjeen mukaan yksinomaan *ks:*llisinä; tähän ei liity edes mainintaa tuttuudesta tai suomalaisuudesta, vaan esimerkki koskee eteläafrikkalaisen pikajuoksijan Oscar Pistoriuksen sukunimeä (Kotimaisten kielten keskus 2013d). Ilmeisesti taivutusmalli tulee kotimaisista *-ius*-loppuisista sukunimistä (*Wegelius*, *Kunelius* ym.).

s-loppuisten kansainvälisten nimien taivuttamiseen toivoisikin selkeämpää tai ainakin kootumpaa ohjeistusta. On olemassa myös runsaasti yritys- ja tuotenimiä, jotka eivät ole suoraan lähtöisin mistään tietystä kielestä, vaikka vaikutteita esimerkiksi kreikasta tai latinasta olisikin havaittavissa. Yleisohjeena on taivuttaa tällaisia nimiä sitaattilainoina *i*-sidevokaalin avulla, mutta onko se useinkaan luontevin vaihtoehto? Omien havaintojeni mukaan nimen tuttuus ohjaa myös tutuksi koettuun taivutukseen: etenkin suomalaisessa vaikutuspiirissä vaikuttavien toimijoiden *s*-loppuiset nimet taivutetaan yleisimmin *ks:*llisinä, vaikka taivutus sitaattilainanakin olisi katsottava vähintäänkin yhtä oikeaksi.

3.2.2 Sananmuodostus

3.2.2.1 Vertailumuodot

Sananmuodostukseen liittyvistä teemoista kysyttää muun muassa vertailumuotojen muodostaminen.

(167) *Kumpi muoto on oikea? Pitävemmän vai pitävemmän otteen puolesta*

(168) *Miten taipuu sana pölyisä komparatiivissa ja superlatiivissa? Vai onko se edes kunnon sana? Oma ehdotus: pölyisä, pölyisämpi, pölyisin???*

(169) *Kumpi on oikein, pitempi vai pidempi?*

Kaksitavuisten adjektiivien loppu-A muuttuu komparatiivimuodoissa *e*:ksi (*sula* : *sulempi*), mutta useampitavuisissa se säilyy (Eronen 2002). Kirjoitetaan siis *pitävämpi*, ei ”pitävämpi”.

Pölyisä-adjektiivin komparaation ongelma liittyyne samakantaisen, mutta yleisemmän *pölyinen*-adjektiivin olemassaoloon. Joillakin adjektiiveilla on samakantaisia läheisiä synonyymeja, joiden johtimet ja siksi myös taivutus- ja vertailumuodot poikkeavat toisistaan. Esimerkiksi sanan *kotoisa* komparatiivi on *kotoisampi*, mutta sanan *kotoinen* komparatiivi *kotoisempi*. (Eronen 2002.) Vastaavasti *pölyisä*-sanon komparatiivi on *pölyisämpi*, kun taas *pölyinen*-sanon komparatiivi on *pölyisempi*. Jos ei rinnakkaismuodon olemassaoloa tiedosta, oikean komparatiivimuodon muodostaminen voi tuntua hankalalta siitäkin huolimatta, että aiemmin mainittu ohje loppu-A:n säilymisestä useampitavuisien adjektiivien komparatiivimuodoissa olisi muistissa: myös *pölyisempi* kuulostaa oikealta – siitä luonnollisesta syystä, että se on toisen, *-nen*-loppuisen adjektiivin komparatiivimuoto.

Sanalla *pitkä* on kaksi hyväksyttävää komparatiivimuotoa, *pitempi* ja *pidempi*. Aineiston ulkopuolelta mainittakoon niin ikään usein kysymyksiä herättävä adjektiivi *lyhyt*, jolla on sekä säännönmukaiset vertailumuodot *lyhyempi* ja *lyhyin* että vanhaan *lyhä*-sanaan perustuvat komparaatiomuodot *lyhempi* ja *lyhin*. (Eronen 2002.)

Komparatiivimuodoissa kysyjä mietityttää myös oikea kirjoitustapa.

(170) *Kumpi kirjoitustapa on oikein: etäänppää vai etäämpää?*

(171) *Onko oikein kirjoittaa ...parempaa ja tarkempaa vaiko parenpaa ja tarkenpaa?*

(172) *Kumpi on oikein vai molemmat: vanhenpainyhdistys vai vanhempainyhdistys*

Komparatiivin tunnus on *mpi*, taivutettaessa *mpa/mpä* : *mma /mmä* (Eronen 2002). Kirjoitetaan siis *etäämpää*, *parempaa*, *tarkempaa*, *vanhempain*.

Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaassa komparatiivimuotojen oikeinkirjoitus on huomioitu kirjoitus- ja ääntöasujen eroja käsittelevässä luvussa. Komparatiivimuotojen kirjoitusasuhan vastaa niiden ääntämystä, mutta mitä ilmeisimmin oikean kirjoitustavan valintaa vaikeuttaa se, että myös yhdistelmä *np* ääntyy *mp:nä*, kun *n*-loppuisen sananmuodon perässä on liitepartikkeli *-pA*. Kirjoituksessa siis liitepartikkeliä edeltävä *n* säilyy myös liitepartikkelin edellä (*onpa*). (KO 2009: 81–82.) Jos tätä rakenteellista eroa ei hahmota, voi olla vaikeaa mieltää, mikä kulloisessakin tapauksessa on oikea kirjoitustapa.

3.2.2.2 Johdokset

Toinen sananmuodostukseen liittyvä ilmiö on johtaminen. Johdoksiin liittyvistä kysymyksistä yleisiä ovat *-o(i)tta*-verbeihin liittyvät tiedustelut.

(173) *Haluaisin tietää, kumpi muoto on oikea: irrottaa vai irroittaa? Vai ovatko molemmat yhtä oikein?*

(174) *onko oikein sanoa iho kuumoittava vai iho kuumottava?*

(175) *Sopimuspapereissa puhutaan monesti veloitusperusteista ja velotusperusteista. Kumpi ilmaisuista on oikein.*

Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas antaa *-o(i)tta*-verbien kirjoittamisesta seuraavanlaiset ohjeet: *ottaa*-loppuisia ovat verbit, 1) jotka pohjautuvat kaksitavuiseen *o*-loppuiseen sanaan, 2) joiden voidaan katsoa perustuvan sekä *o*- että *a*-loppuiseen sanaan ja 3) joiden tausta on epäselvä tai jotka ovat kuvailevia. *oittaa*-loppuisia taas ovat verbit, joiden voidaan katsoa yksiselitteisesti pohjautuvan 1) kaksitavuiseen *a*-loppuiseen substantiiviin, 2) substantiivin *a*-loppuiseen taivutusvartaloon tai 3) kaksitavuiseen *a*-loppuiseen verbiin. Lisäksi mainitaan joitakin poikkeuksia, kuten *i*-aineksen vakiintuminen ylättylyisiin verbeihin. Kaksitavuisia pidemmät verbit ohjeistetaan kirjoittamaan *i*:llisinä. Kohdan lopussa on muutaman sivun pituinen luettelo, jossa on lueteltu yleisimpien *-o(i)tta*-verbien oikea kirjoitusasu. (KO 2009: 63–67.) Vastaava luettelo on julkaistu myös *Kielikellossa* (Maamies 2000). Ohjeiden perusteella kirjoitetaan siis *irrottaa* (*irro-ta, irra-llaan*), *kuumoittaa* (*kuuma*) ja *veloitus* (*velka*).

-o(i)tta-vartaloisten verbien oikeinkirjoitukseen liittyvää normistoa on kielenhuollon historiassa usein arvosteltu epäonnistuneeksi: on katsottu, että selkeyden vuoksi joko *i* kannattaisi kirjoittaa kaikkiin verbeihin tai sitten ei mihinkään. Tällaista uudistusta ei kuitenkaan aikoinaan omaksuttu käyttöön, ja nytemmin tilanne taas on katsottu niin vakiintuneeksi, että norminmuutoksesta olisi enemmän haittaa kuin hyötyä. (Rintala 1992: 59.) Aihe on kuitenkin hankala, sillä kuten *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopaskin* toteaa, valtaosa kirjoitetun yleiskielen *i*:llisistä muodoista on puhutussa kielessä *i*:ttömiä (KO 2009: 63). Kielikorvasta ei juuri

saa tukea kirjoittamiseen, joten jos kielenkäyttäjä haluaa noudattaa normeja, hän joko opettelee monimutkaisen ohjeiston tai tarkistaa jokaisen sanan erikseen. Tätä ajatellen olisi hyvä, jos *-o(i)tta*-verbien luettelo julkaistaisiin mahdollisimman laajana myös Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivuilla, vaikkakin myös *Kielikellon* artikkelit ovat nykyään vapaasti luettavissa.

Samantyyppinen ongelma liittyy myös *-ttAin*-johdoksiin ja niistä edelleen johdettuihin *-ttAinen*-johdoksiin.

(176) *Kumpi on oikein? Viikottainen käynti vai viikoittainen käynti.*

(177) *Olen käyttänyt sanaa laikuttainen, mutta pitäisikö käyttää muotoa laikuittainen.*

Nämä johdokset muodostetaan kantasanan monikkomuodosta, joten niihin tulee monikon tunnus *i* (KO 2009: 67–68). Kirjoitetaan siis *viikoittain* ja *viikoittainen*, *laikuittain* ja *laikuittainen*. Näissäkin tapauksissa *i* usein puuttuu puheesta, ja toisaalta muutamasta asentoa ilmaisevasta sanasta (*vinottain*, *sivuttain*) käytetään kirjoituksessakin tavallisemmin *i:töntä* kuin *i:llistä* muotoa (KO 2009: 68). Ei olekaan ihme, ettei *i:n* kirjoittaminen näihinkään sanoihin tule kielenkäyttäjiltä luonnostaan.

On myös joitakin yksittäisiä johdoksia, joiden kirjoittaminen aiheuttaa tyypillisesti ongelmia.

(178) *Onko oikein puhua ojien kaivusta vai kaivuusta, entä sitten genetiivimuoto: kaivamisen eli kaivun vai kaivuun jälkeen?*

(179) *Kumpi yleisesti käytetyistä sanoista on oikein? Autopurkamo vai autopurkaamo?*

(180) *Kumpi on oikein, sydänmellinen vai sydämmellinen?*

UU-johtaminen teonnimi on mahdollinen lähinnä joillekin *AA*-vartaloisille supistuma-verbille: *hakkuu*, *kaipuu*, *kehruu* jne. (VISK § 235). *A*-vartaloisen *kaivaa*-verbin säännönmukainen teonnimijohdos on *kaivu*. Johdos *kaivuu* on kuitenkin yleisesti käytössä. Aiemmin *Kielitoimiston sanakirjan* ohjeistus oli ehdoton (*kaivuu* pitää olla: *kaivu*), mutta vuoden 2012 versioon suositus lievennettiin muotoon ”paremmin”. (Joki 2012.)

Lyhytvokaalisen *purkaa*-verbin suorituspaikkaa kuvaava johdos on *purkamo*; ei siis *purkaamo*, joka edellyttäisi kantasanaa *purata* : *purkaan*. Yritysnimissäkin yleisen pitkävokaalisen *purkaamo*-muodon takana on arveltu olevan *korjaamo*-sanan antama malli (Kielikello 1986). *Purkamo*-sanaan liittyvää ohjeistusta ei ole väljennetty, vaan *purkaamo*-sanaa ei edelleenkään suositella lainkaan käytettäväksi (KS s.v. *purkaamo*). Ottaen huomioon, että *purata*-muotoa taivutuksineen tavataan murteissa, kahden *a:n* kirjoittaminen *purkaamo*-

sanaan on tuskin kielen järjestelmälle sen vahingollisempaa kuin kahden *u:n* kirjoittaminen *kaivuu*-sanaan. Vastaava norminväljennys on siis kenties odotettavissa.

Sydän-sana kuuluu nimityyppiin, jonka vartalossa tapahtuu taivutettaessa ja johdettaessa vastaavanlainen morfofonologinen vaihtelu kuin sanalla *avain* (nk. *in : ime* -vartalo). Vartalon *n* siis muuttuu *m*:ksi. (VISK § 44, § 66.) Johdoksessa *sydämellinen* sekä sanan taivutusmuodoissa (*sydämen*, *sydämessä*) käytetään kirjoitetussa yleiskielessä vain yhtä *m*-kirjainta. Puhutussa kielessä, etenkin murteissa, *m*-äänteen kahdentuminen on kuitenkin yleistä. Tämän ääntämyksen mukaista kirjoitustapaa näkeekin paljon – huolimatta siitä, että useimmat ovat koulussa kuulleet varsin pätevästä muistisäännöstä, jonka mukaan ”yhteen sydämeen mahtuu vain yksi ämmä”. (Länsimäki 1997.)

Eräs kysymys koskee vierasperäisessä adjektiivissa käytettyä johdinainesta.

- (181) — — voidaanko puhua niin kutsuttua peittyvää eli *resessiivistä ominaisuutta* koskien *resessiivisestä alleelistä sekä resessiivistä alleelistä*? Oma oppikirjani puhuu yksinomaan *resessiivisestä alleelistä*, mutta osana lausetta muoto ”...*resessiivi alleeli*...” tuntuu niin luonnolliselta, että minua on jäänyt ratkaisematon asia vaivaamaan.

Joistakin vierasperäisistä *inen*-loppuisista adjektiiveista käytetään myös rinnakkaismuotoa, jossa ei ole *nen*-johdinainesta. Nämä *i*-loppuiset sanat ovat vähintään kolmitavuisia, ja niiden ruotsin-, englannin- tai saksankielinen vastine on tyypillisesti päätteetön. *inen*-adjektiivien *nen*-aineksettomia variantteja esiintyy tavallista enemmän tieteellisissä teksteissä. (VISK § 268.)

Kielenhuolto on vanhastaan suositellut suhtautumaan lyhyisiin *i*-loppuisiin vierasperäisiin adjektiiveihin ”suurella varovaisuudella”. Vuonna 1967 kielilautakunta päätyi suositukseen, jonka mukaan lyhyemmät muodot ovat mahdollisia lähinnä sellaisista sanoista, joista käytetään lyhyttä muotoa myös muissa kielissä (esim. *sosiaali* – *social*, *sozial*) ja joita ei ole johdettu suomessa käytetyistä substantiiveista, kuten *materiaalinen* on johdettu substantiivista *materiaali*. Asiasta kerrotaan ensimmäisessä Kielikello-lehden numerossa. (Sadeniemi 1968.)

Tätä uudempaa virallisen kielenhuollon ohjetta asiasta ei juuri löydy, joten oletettavasti vanhat periaatteet ovat voimassa. Muista oppaista kantaa ottaa *Kielenhuollon käsikirja*, jonka ohjeistuksen mukaan *-nen*-loppua ei voi jättää pois niissä tapauksissa, joissa on olemassa samanasuinen substantiivi ja siten sekoittumisen vaara, vrt. *aktiivi* – *aktiivinen*. Opas toistaa myös v. 1967 kielilautakunnan ohjeen, jonka mukaan *-nen*-aines tulee säilyttää sanoissa, joissa vieraissa kielissä on selvä johdin, kuten *spesifinen*. (Iisa-Oittinen-Piehl 2006: 177.) Sanan *resessiivinen* vastine muissa kielissä on lyhyt (englannissa *recessive*, ruotsissa

recessiv, saksassa *rezessiv*, ranskassa *récessif*) eikä vastaavaa substantiivia suomen kielessä ole, joten sen perusteella myös *i*-loppuinen *resessiivi* olisi mahdollinen. *Kielitoimiston sanakirjassa* on kuitenkin vain *resessiivinen*, joten ilmeisesti tästä sanasta on vakiintunut käyttöön vain pidempi muoto (KS s.v. *resessiivinen*).

4 LOPUKSI

Kielitohtori.fi-sivustolle lähetetyistä kysymyksistä voi lukea monenlaisia asioita. Jotkin kysymykset vihjaavat, ettei kysyjä tunne kovin hyvin kirjoitetun suomen kielen ortografisia konventioita. Esimerkiksi nominatiivimuotoisella substantiivilla alkavat sanayhtymät ohjataan kirjoittamaan yhteen jo alakoulusta alkaen. Joissakin lähteissä tällaisissa perusasioissa haparoimisesta puhutaan sana- tai kielitajun puutteena. Koska tämä on kuitenkin puhtaasti kirjoitettuun kieleen liittyvä ongelma, etsisin syytä pikemminkin yleisestä tottumattomuudesta tekstien kirjoittamisessa – ja kenties myös lukemisessa, koska kun silmä harjaantuu näkemään oikeita muotoja, myös niiden tuottaminen helpottuu (passiivinen oppiminen). Nämäkin ihmiset ovat kuitenkin motivoituneet kysymään asiaa, joten oikeinkirjoitus ei liene heille täysin yhdentekevä asia.

Jatkumon toisessa päässä ovat valveutuneet kysyjät, jotka tuntevat kysymäänsä asiaan liittyvän Kielitoimiston ohjeen ja pyytävät apua sen soveltamiseen. Nämä kysymykset ovat usein sellaisia, joihin ei ole yksiselitteistä tai pelkistettyä vastausta ja joihin vastaaminen ei ole yksinkertaista kielenhuollon ammattilaisellekaan. Milloin esimerkiksi vierassanasta on tullut tarpeeksi tuttu, jotta yhdyssanan osana käytettäessä sitä ei tarvitse erottaa yhdysmerkillä? Jos se onkin tuttu minulle, mistä tiedän, miten muut sen hahmottavat? Näissä tapauksissa kyse on subjektiivisista ja suhteellisista tulkinnoista.

Näiden ääripäiden väliin jäävät ne kysyjät, jotka ovat jollakin tasolla tietoisia kielenhuoltoon ja kirjoittamiseen liittyvistä ohjeista ja suosituksista, mutta tiedot niistä eivät ole täsmällisiä tai ajantasaisia tai niitä on tulkittu väärin. Heidän kysymyksiinsä löytyy useimmiten vastaus kielenhuollon perustietolähteistä.

Työni alussa esittelin kirjakielen normien jaon kolmeen luokkaan: kirjakieleen vaikiintuneen käytännön perusteella otetut normit, kirjakielelle erikseen tehdyt normit sekä korrektiiviset, kielen parantamiseen tähtäävät normit (Rintala 1992: 55). Työni perusteella kielenkäyttäjille eniten ongelmia vaikuttavat aiheuttavan kirjakielelle tehtyjen normien tunteminen ja noudattaminen, mistä kertoo jo oikeinkirjoitusaiheisten kysymysten suuri määrä suhteessa koko aineistoon. Tämä on odotuksenmukaista, koska ortografia on luotu nimenomaan kirjakieltä varten eikä monille kirjoituksen käytännöille ole lainkaan vastinetta puheessa – tällaisia ovat muun muassa tiettyjen sanojen merkitseminen erisnimiksi isoja alkukirjaimia käyttäen tai lyhenteiden käyttö. Virheetön oikeinkirjoitus on vaativaa niiltäkin osin kuin ortografia periaatteessa on motivoitunut puheessa esiintyvistä piirteistä. Vaikka puheessa ilmene-

vän painotuksen on sanottu toimivan yhteen ja erikseen kirjoittamista määrittävänä tekijänä tai välimerkkien käytön motivaattorina, painotuksen kuulosteleminen on käytännössä varsin riittämätön keino oikeinkirjoituksen päättämiseen.

Joissakin tapauksissa puheen ja kirjoituksen käytännöt ovat jopa ristiriidassa keskenään, kuten *-o(i)tta*-verbien tapauksessa. Myös vieraslainojen ääntäminen poikkeaa edelleen joiltakin osin niiden kirjoittamisesta, tai ainakin esiintyy horjuntaa, mikä on omiaan aiheuttamaan kirjoitusongelmia ja epätietoisuutta.

Ongelmat, jotka liittyisivät vakiintuneeseen käytäntöön perustuviin normeihin, ovat todennäköisesti moninaisempia niissä kategorioissa, jotka olen jättänyt käsittelyni ulkopuolelle (kuten lauseoppiin liittyvissä kysymyksissä). Niitä kuitenkin esiintyy toisessa tutkielmanalyysini pääluokista eli muotorakenteeseen liittyvissä kysymyksissä erään toistuvan ilmiön muodossa: epävarmuutena siitä, mikä rinnakkaisista taivutusvarianteista (kuten *palvelujen ~ palveluiden ~ palveluitten*) on oikea ja kirjakieleen hyväksytty. Kuten todettua, näitä ei ole kuitenkaan useinkaan haluttu tiukasti normittaa, vaan todellisessa kielenkäytössä esiintyvä variaatio on haluttu sallia myös kirjoitetussa kielessä. Näissä tapauksissa ongelmia ei niinkään aiheuta normin noudattaminen kuin virheellinen oletus sen olemassaolosta.

Normeista, jotka pohjaavat todelliseen kielenkäyttöön, on kyse myös erisnimien taivutusta koskevissa kysymyksissä, joita onkin runsaasti. Suomalaisten erisnimien taivutus-suositukset perustuvat kieliyhteisön vallitsevaan käytäntöön. Kuten aineistonikin osoittaa, tämä käytäntö ei kuitenkaan aina ole itsestäänselvästi kaikkien tiedossa. Joskus esimerkiksi eri murrealueilla vallitsevat taivutustavat poikkeavat yleisistä, normin pohjaksi otetuista taivutuskäytännöistä (muun muassa etunimien kaksoisklusiilin astevaihtelun suhteen). Toisaalta jotkin henkilönnimet ovat niin harvinaisia, että suosituksen laatimista varten niiden taivutustapaa on täytynyt tiedustella nimenkantajilta itseltään (Kotimaisten kielten keskus 2014g).

Korrektiivisia normeja koskevia kysymyksiä en tämän työn rajauksen puitteissa tutkimastani aineistosta tunnistanut. Kielen parantamiseen tähtäävät normit ovat ortografian tapaan kirjakieltä varten tehtyjä, mutta toisin kuin puhtaasti oikeinkirjoitukseen keskittyvät suositukset ne eivät ole kirjoitetun kielen toimintakyvyn kannalta välttämättömiä, vaan niiden noudattaminen on ainakin osittain makuasia. Näiden normien tavoitteena on suosia ilmauksia, jotka ovat suomalaisempia, kauniimpia tai tarkoituksenmukaisempia kuin muut tarjolla olevat ilmaukset. (Rintala 1992: 55.) Tarkasteluni ulkopuolelle jäävissä kysymyksissä esiintyy myös korrektiivisten normien soveltamiseen liittyvää epävarmuutta, mikä ilmenee esimerkiksi kysymyksinä siitä, onko jokin tietty ilmaus nykykäsityksen mukaan hyvää suomea tai missä määrin kielen sanastoon ja rakenteisiin voidaan tai pitäisi hyväksyä laina-ainesta.

Siihen, miten toimivia virallisen kielenhuollon kielenkäyttäjien avuksi tuottamat ohjeistukset ovat, vaikuttaa luonnollisesti se, miten hyvin tietoa on saatavilla, ja toisaalta se, miten selkeästi tämä tieto on esitetty. Kuitenkin kaiken lähtökohtana on, että ohjeet ja suositukset – siis normit – itsessään ovat kielen ja sen käyttäjien kannalta tarkoituksenmukaisia ja mielekkäitä.

Suomen kielen käyttöön liittyvistä ohjeista ja suosituksista vastaava taho, Kotimaisten kielten keskuksen kielenhuolto-osasto eli Kielitoimisto, on viime vuosina tehnyt paljon hyvää työtä tiedottamisen ja viestinnän saralla. Vuonna 2007 julkaistiin *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*, johon koottiin ensimmäistä kertaa muun muassa *Kielikellon* ja *Kielitoimiston sanakirjan* oikeinkirjoitusohjeet yksien kansien väliin. Opas syntyi vastauksena tavallisimpiin oikeinkirjoituskysymyksiä koskeviin kysymyksiin, ja sen ohjeet on pyritty esittämään selkeästi ja välttämällä mahdollisuuksien mukaan kielioppitermien käyttöä. (KO 2009: 11, 14.) Vuonna 2008 oikeinkirjoitusoppaan rinnalle ilmestyi *Kielitoimiston nimiopas*, joka keskittyy erisnimien käyttöön koskeviin kysymyksiin. Sekin esittää kootusti tietoa, joka on ollut jo vuosikymmenten ajan sinänsä käytettävissä, mutta hajallaan ja hankalasti löydettävissä. (KN 2008: 4.) Nimiopas tosin on nykyisellään loppuunmyyty eikä siitä ole tulossa uutta painosta, koska Kotuksessa kaavaillaan niin rakenteeltaan kuin osin sisällöltäänkin uudistetun oppaan laatimista (kielenhuolto-osaston johtaja Salli Kankaanpää sähköpostitse 4.5.2010). Kenties siinä näemme kootumman esityksen myös vieraskielisten s-loppuisten nimien taivuttamisesta?

Kotuksessa on myös julkaistu useita tavallisten kielenkäyttäjien kannalta hyödyllisiä verkkoaineistoja, kuten jo aiemmin esitellyt sukunimien taivutusluettelo ja lyhenneluettelo sekä kuntien nimet taivutusohjeineen ja maiden nimet seitsemällä kielellä (Kotimaisten kielten keskus 2009, 2013b, 2014d, f).

Tätä tutkielmaa kirjoitettaessa tapahtui kolme uutta aineistojulkistusta. Ensimmäkin sukunimien taivutusluettelon rinnalle julkaistiin etunimien taivutusluettelo (Kotimaisten kielten keskus 2014b). Etunimien taipuminen on tutkimuksenikin perusteella paljon kysymyksiä herättävä asia, joten tällaiselle aineistolle on todella tarvetta. Tämän materiaalin laatimista varten Kotus keräsi tietoa verkkokyselyillä, jotka sisälsivät kielenkäyttäjien kokemuksia muun muassa vierasperäisten nimien taivutuksesta sekä s-loppuisten etunimien taivutuksesta, jotka ovat juuri niitä ongelmatapauksia, joita tämänkin työn puitteissa on käsitelty. Nämä kieliyhteisön käytännöt huomioitiin sitten annettavissa suosituksissa. (Kotimaisten kielten keskus 2013c.) Tässä näkyy vuorovaikutteisuus, joka on kirjattu myös nykykielenhuollon taustalla vaikuttaviin periaatteisiin (ks. johdanto). Samoin puheenvuoron antaminen tavallisille kielen-

käyttäjille Kotus-blogin kautta sekä Kotuksen Twitter-presenssi kertovat laitoksen pyrkimyksestä vuorovaikutteisuuteen.

Toinen julkistus koski kielenhuollon tiedotuslehti *Kielikelloa*, jonka sähköinen arkisto avautui vapaasti luettavaksi huhtikuussa 2014. Maksutta luettavissa ovat kuluvaan vuoteen edeltävän vuoden loppuun mennessä ilmestyneet artikkelit. (Kotimaisten kielten keskus 2014c.) Arkiston avaamisen voi katsoa edistävän demokratiaa, koska se saattaa vuosikymmenten aikana kertyneen kielitietouden tasavertaisesti kaikkien verkkokäyttäjien saataville. *Kielikellosta* löytyvät pääpiirtein samat tiedot ja ohjeet kuin Kielitoimiston julkaisemista oppaistakin. Tosin tieto on siellä hajanaisempaa ja osa siitä on jo vanhentunutta, joten haku- ja lukutaitoa vaaditaan.

Kielenkäyttäjien toiveissa on ollut, että myös *Kielitoimiston sanakirja* voitaisiin vapauttaa maksuttomaan käyttöön (Kielitoimiston sanakirja maksuttomaksi -Facebook-tapahtuma 2011). On katsottu, että ilmainen sanakirja lisäisi tietoa suomen kielestä ja loisi edellytyksiä kielelliselle tasa-arvolle, ja toivottu, että Kotukselle voitaisiin myöntää valtion varoista määräraha, joka mahdollistaisi sanakirjan käytön ilmaisipalveluna. Juuri ennen tämän tutkielman palauttamista syyskuun 2014 lopussa Kotus julkistikin tiedon, jonka mukaan Kielitoimiston sanakirja julkaistaan verkossa loppuvuoden 2014 aikana. Näin se on kaikkien verkon käyttäjien vapaasti luettavissa. (Kotimaisten kielten keskus 2014e.)

Verkkokäyttäjät ovat voineet hyötyä Kotuksen julkaisemista vapaasti käytettävistä aineistosta myös välikäden kautta. Tästä on esimerkkinä yksityisen toimijan luoma YVE.fi-verkkopalvelu, joka kertoo käyttäjän syötteen perusteella, miten yhdyssanat ja sanaliitot kirjoitetaan. Palvelu pohjautuu Kotimaisten kielten keskuksen Nykysuomen sanalistaan, joka sisältää 94 110 sanatietuetta. (YVE.fi.) Palvelun hyöty on rajallinen, koska se osaa kertoa vain joidenkin ilmausten yhteen tai erilleen kirjoittamisesta, mutta se on silti hyvä esimerkki avoimen datan käyttämisestä kansalaisten hyväksi.

Kotuksen vielä meneillään olevista hankkeista mainittakoon kielelliseen vaihteluun keskittyvän yleistajuisen hakuteoksen laatiminen (Kotimaisten kielten keskus 2013a). Yksi tutkielmani havainnoista on se, että esimerkiksi taivutusmuotoihin liittyvä vapaa vaihtelu hämmentää kielenkäyttäjää suuresti: *palvelujen vai palveluiden* -tyyppisiä kysymyksiä on tullut vuosien saatossa runsaasti. Laateilla olevan teoksen aihepiirinä ovat juuri vaihtelun alaiset kieliopilliset ilmiöt, joten uskoakseni sen tarkoitus on osaltaan vastata näiden kysymysten aiheuttamaan hämmennykseen.

Vaikka painetut teokset ovat tärkeitä, erityisen ilahduttavaa on se, että Kotuksessa on viime aikoina hyödynnetty verkkojulkaisemista. Tämä nimittäin palvelee kielenkäyttäjää laa-

jalti, ja mielestäni juuri tähän suuntaan Kotuksen on tarkoituksenmukaista viestinnässään edetä. Erityistä huomiota kannattanee kiinnittää verkkoaineistojen ja -ohjeiden käytettävyyteen ja löydettävyyteen. Kotuksen verkkosivusto www.kotus.fi on ainakin oman kokemukseni perusteella rakenteeltaan monipolvinen ja vaikeasti käytettävä, joten tietyn tiedon löytäminen sitä kautta on hankalaa. Siksi olisi järkevää panostaa siihen, että vastaus kysymyksiin löytyisi sivuilta verkon hakukoneita, kuten Googlea, käyttämällä. Tämä edellyttää tekstin jonkinasteista hakukoneoptimointia eli yksinkertaisuudessaan sen huomioimista, minkälaisia hakulausekkeita kielitiedon etsijät hauissaan tyypillisesti käyttävät. Jos siis esimerkiksi *-o(i)tta-*verbien kattava luettelo julkaistaisiin Kotuksen verkkosivuilla, kuten ehdotan, oikeiden muotojen rinnalla ehkä kannattaisi esittää myös virheellinen muoto (esimerkiksi muodossa (”ei: *punottaa* vaan: *punoittaa*”). Hakulausekkeet nimittäin ovat tyypillisesti muotoa ”punottaa (vai) punoittaa”, ja jotta sivu nousee hakutuloksiin, yleensä molempien haettujen sanojen on esiinnyttävä siinä.

Edellä mainittuun *-o(i)tta-*verbien kirjoittamiseen en ehdota norminmuutosta – vaikka niiden oikeinkirjoitus kieltämättä on epäintuitiivista, on epätodennäköistä, että tilalle kehitetty ratkaisukaan olisi sen parempi. (Ks. esim. Kolehmainen 2008.) Sitä vastoin yhteen ja erilleen kirjoittamista esimerkiksi verbin nominaalimuotojen ja teonnimijohdosten osalta kenties voitaisiin tarkastella. Kuten todettua, verbien partisiipit ja infinitiivit sekä *-minen*-loppuiset substantiivijohdokset (*olemassa oleva, lukuun ottamatta, kiinni jääminen*) suositellaan joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta kirjoittamaan erilleen määritteestään. Vaikka esimerkiksi ohje partisiippien kirjoittamisesta sanaliitoksi on ollut olemassa jo ainakin 1940-luvulta lähtien (tieto tarkistettu Kielitoimiston neuvontapuhelimesta 30.5.2014), asiasta kysytään Kieli-tohtori.fi:stä taajaan. Myös esimerkiksi Helsingin Sanomien toimittajien kieltä tutkinut Ville Eloranta on todennut, että ohjeista ja palautteesta huolimatta yhteen kirjoittaminen on jopa yleisempää kuin kirjoittaminen sanaliitoksi: ”Sekä partisiippien että *-minen*-loppuisten substantiivien muodostamia yhdyssanoja tuntuu olevan lähes mahdotonta estää. Vaikka niistä huomautetaan kielipalautteissa jatkuvasti, vanhat ovat voimissaan ja uusia syntyy koko ajan.” Erityiseksi esimerkiksi hän ottaa ilmauksen *ennalta ehkäisevä*, jonka osalta hän näkee pelin olevan lähestulkoon menetetty. (Eloranta 2013: 11.) Tämän normin noudattaminen vaikuttaa siis olevan vaikeaa jopa kokeneille kielen ammattilaisille.

Työni perusteella melkoinen vyyhti on myös yleisesti teon- ja tekijännimijohdosten yhteen ja erilleen kirjoittaminen, samoin genetiivimuotoisen alkuosan ja *-inen*-loppuisen adjektiivin kirjoittaminen. Näihin liittyviä oikeinkirjoitusohjeita on mielestäni todella vaikea laatia sellaiseen asuun, että erityisesti kielioppikäsitteitä tuntemattoman kielenkäyttäjän olisi

kohtalaisenkaan helppoa omaksua ja muistaa ne – tai edes yksittäisen ilmauksen osalta mieltää, mihin kulloinkin suositeltu kirjoitusasu perustuu. Lisäksi kehittyntykään kielikorva ei aina tunnu tavoittavan yhteen tai erikseen kirjoittamisen tuottamaa merkityseroa.

Mielestäni voisikin miettiä, kannattaako esimerkiksi tekstintarkistuksessa tällaisten ilmausten yhteen tai erikseen kirjoittamiseen edes kovin vahvasti ottaa kantaa, selkeät tapaukset tietysti pois lukien. Ihanteellista olisi, että yksittäistapausten ratkaisemisen tai yleisen ”molemmat käyvät” -vastauksen antamisen sijaan voitaisiin auttaa kielenkäyttäjää hahmottamaan laajemmaltikin yhteen ja erikseen kirjoittamisen periaatteita (esim. rakenteen vaikutus, kiteytyneisyys, referentiaalisuus). Käytännössä esimerkiksi genetiivi + *-inen* -ilmausten suhteen yksinkertaisinta voisi kuitenkin olla se, että ohjeistettaisiin kirjoittamaan aivan selvät kiteymät yhteen (*kansainvälinen, hyväntahtoinen, suomenkielinen* jne.), ja muut voisi kirjoittaa oman kielikorvan mukaan joko yhteen tai erilleen.

Näiden tiettyjen yhteen vai erilleen -tapauksen lisäksi mielestäni selkeyttämisen varaa olisi suosituksessa viivojen käytöstä sellaisissa yhdyssanoissa, joiden alkuosa muodostuu keskenään rinnasteisista sanoista – esimerkiksi kirjoitustavan määräytyminen sen mukaan, ovatko sanat suhteen osapuolia vai eivät, on nähdäkseni tarpeettoman mutkikasta. Myös sen salliminen, että vierasnimiä taivutettaisiin kirjoitusasunsa mukaan, olisi toivottu muutos, samoin kuin vierassanojen taivutukseen (etu- vai takavokaali) liittyvä norminväljennys.

Kielenhuoltonormien muuttaminen on kaksiteräinen miekka. Ikolan (1951: 287–288) sanoin jokainen normien muuttamisyritys saattaa kielen tilapäisesti häiriötilaan. Lisäksi normien muuttaminen tarkoittaa nykyään käytännössä niiden väljentämistä: vanhaa suositusta ei yleensä kokonaan hylätä, vaan vanhan vaihtoehdon rinnalle lisätään uusi (Kankaanpää 2013). Tämä vaihtoehtojen määrän lisääntyminen voi kuitenkin osaltaan lisätä hämmennystä: ainakin osa kielenkäyttäjistä pitää helpompana sitä, että olisi yksi selkeä sääntö, jota seurata. (Korhonen–Lappalainen 2013.) Tätä kommentoidaan myös *Kielitoimiston oikeinkirjoitusoppaan* johdannossa:

”Uusien vaihtoehtojen hyväksyminen voi olla vanhan suosituksen oppineesta vaikeaa. Saattaa syntyä tunne, että nyt voi kirjoittaa miten hyvänsä. Yleensä muutoksissa on kuitenkin kyse vain oikeinkirjoituksen yksityiskohdista, ei tärkeimpien periaatteiden kumoamisesta.” (KO 2009: 14.)

Niissä tapauksissa, joissa normi ei alun alkaenkaan ole ollut kovin hyvin suuren yleisön tiedossa, sen väljentäminen tuskin kuitenkaan aiheuttaa suurtakaan vastarintaa. Esimerkiksi vaikiintuneiden partisiippi- ja infinitiivi-ilmausten (*ennalta ehkäisevä, lukuun ottamatta* jne.) yhteenkirjoittamisen salliminen lähinnä legitimoisi vallitsevan käytännön.

LÄHTEET

- ALASILTA, ANJA 2002: *Verkkokirjoittajan käsikirja*. Tampere: Tammerpaino Oy.
- ELORANTA, VILLE 2013: *Helsingin sanomat kielenhuollon näkökulmasta*. Pro gradu - tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ERONEN, RIITTA 1990: Älä paru, älä kiru! – *Kielikello* 2/1990.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1151>. 28.5.2014.
- 2000: Pompöösistä vampyyrista – ensiapua vierassanojen taivutusongelmiin. – *Kielikello* 2/2000.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1180>. 28.5.2014.
- 2002: Komparaation keinot – voiko ruusukin olla ruusumpi? – *Kielikello* 1/2002. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1314>. 28.5.2014.
- 2006: Uusia ohjeita lyhenteiden käyttöön. – *Kielikello* 1/2006.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1632>. 28.5.2014.
- ERONEN, RIITTA – MAAMIES, SARI 2007: Ruoasta kirjoittavan oikeinkirjoitus- kysymyksiä. – *Kielikello* 1/2007.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1791>. 28.5.2014.
- ERONEN, RIITTA – MAAMIES, SARI – RÄIKKÄLÄ, ANNELI 1996: Yhdyssanat. – *Kielikello* 4/1996.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=397>. 28.5.2014.
- GRÖNROS, EIJA-RIITTA 2012: Mitä uutta Kielitoimiston sanakirjassa? – *Kielikello* 1/2012. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2456>. 28.5.2014.
- 2013: Sanakirjojen normatiivisuus ja deskriptiivisyys. – Lehtosalo, Kaisa – Tyysteri, Laura (toim.): *Hyvä sanakirja. Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan* s. 35–52. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 3. Turku: Painosalama Oy.
- HEIKKILÄ, ELINA 2009: Lyhenteet haltuun. – *Kielikello* 4/2009.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2060>. 28.5.2014.
- HIIDENMAA, PIRJO 2004: *Suomen kieli – who cares?* Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- HURTTA, HEIKKI 2001: Askel askeleelta. – *Kielikello* 4/2001.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1295>. 28.5.2014.
- HYVÄRINEN, RIITTA 2007: Lautasellinen etiikkaa. – *Kielikello* 1/2007.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1833>. 28.5.2014.
- HÄMÄLÄINEN, LASSE 2012: _AreX_ ja HYMYMIELI – Verkkoyleisöjen käyttäjänimet. – *Kielikello* 4/2012.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2543>. 28.5.2014.
- IISA, KATARIINA – OITTINEN, HANNU – PIEHL, AINO 2006: *Kielenhuollon käsikirja*. 6., laajennettu ja päivitetty painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- IKOLA, OSMO 1951: Kielenohjailu ja kieliyhteisö. – *Virittäjä* 55 s. 284–292.

- ITKONEN, TERHO – MAAMIES, SARI 2007: *Uusi keliopas*. 3., tarkistettu painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- JARVA, VESA 1998: Grapehedelmä vai kreippi? – b, d ja g suomen kielessä. – *Kielikello* 1/1998. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1116>. 28.5.2014.
- JOKI, LEENA 2012: Tiukkoja löysemmälle. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=4502>. 6.5.2014.
- KANKAANPÄÄ, SALLI 2003: Miksei sanakirjasta löydy Legoja? – *Kielikello* 3/2003. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1448>. 28.5.2014.
- 2004: Näkykö taivaalla salamia? – *Kielikello* 2004. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1510>. 28.5.2014.
- 2005: Mä mistä löytäisin sen ohjeen? Kirjoittajan oma-apuopas. – *Kielikello* 4/2005. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1602>. 28.5.2014.
- 2013: Kieliohjeiden kirjo. – *Kielikello* 4/2013. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2649>. 28.5.2014.
- Kielikello = Kielenhuollon tiedotuslehti, Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- KIELIKELLO 1986: Jälleen kerran purkamo. – *Kielikello* 1/1986. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=601>. 28.5.2014.
- 2001: Yritysnimien oikeinkirjoitus. – *Kielikello* 2/2001. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1270>. 28.5.2014.
- 2006: Yhdysmerkki. – *Kielikello* 2/2006. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1685>. 28.5.2014.
- Kielitoimiston sanakirja maksuttomaksi -Facebook-tapahtuma 2011. <https://www.facebook.com/events/140744539354133/>. 31.5.2014.
- KN = *Kielitoimiston nimiopas*. MIKKONEN, PIRJO – SALONEN, MINNA – MANNI-LINDQVIST, TIINA (toim.) 2008: *Kielitoimiston nimiopas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 148. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KO = *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*. KANKAANPÄÄ, SALLI – HEIKKILÄ, ELINA – KORHONEN, RIITTA – MAAMIES, SARI – PIEHL, AINO (toim.) 2009: *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*. 7., uudistettu ja korjattu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 147. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KOIVUSALO, ESKO 1979: pitsa. – *Kielikello* 1/1979. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=577>. 28.5.2014.
- 1985: Miten normikieltä varten annetut suositukset ja ohjeet on tulkittava? – *Kielikello* 1/1985. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=645>
- KOLEHMAINEN, TARU 1983: Ruoka-alan sanaongelmia. Ruokasanoja suomalaisemmin. – *Kielikello* 2/1983. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1129>. 28.5.2014.

- 2007: Internet suomen kielen lautakunnassa. – *Kielikello* 2/2007.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1801>. 28.5.2014.
- 2008: Kehottaa vai kehoittaa – vuosisatainen pulma. – *Kielikello* 1/2008.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1894>. 29.5.2014.
- 2009: Lyhenteiden loppupiste. – *Kielikello* 4/2009.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2058>. 28.5.2014.
- KORHONEN, RIITTA 2014: Keskustelua kielestä. Kotus-blogi.
<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=4882>. 20.4.2014.
- KORHONEN, RIITTA – LAPPALAINEN, HANNA 2013: Kieli muuttuu – rikkautta vai rappiota? – *Kielikello* 4/2013.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2651>. 28.5.2014.
- KORPELA, JUKKA 2014: Nykyajan kielenopas, luku 6 Sanojen asu: Gemena ja versaali (”pienet” ja ”isot” kirjaimet).
<http://www.cs.tut.fi/~jkorpela/kielenopas/6.2.html>. 1.4.2014.
- KOTIMAISTEN KIELTEN KESKUS 2009: Maiden nimet seitsemällä kielellä.
<http://kaino.kotus.fi/maidennimet/>. 30.5.2014.
- 2010: Miten taipuvat nahka, tuhka, uhka ja vihko?
<http://www.kotus.fi/index.phtml?i=636&s=2612>. 28.5.2014.
- 2011: Yhdyssana vai sanaliitto?
<http://www.kotus.fi/index.phtml?i=460&s=2608>. 4.4.2014.
- 2013a: Kielellistä vaihtelua. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2639>. 30.5.2014.
- 2013b: Kuntien nimet ja niiden taivutus.
<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=461>. 30.5.2014.
- 2013c: Miten etunimiä taivutetaan? Kyselyn yhteenveto.
http://www.kotus.fi/index.phtml?3039_m=10088&3039_o=6&s=2132. 30.5.2014.
- 2013d: Pistorius. http://www.kotus.fi/index.phtml?i=723&s=2761#faq_723. 5.3.2014.
- 2014a: Alkaa tehdä ja alkaa tekemään rinnakkain yleiskielessä.
<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=4882>. 20.4.2014.
- 2014b: Etunimien taivutus. <http://kaino.kotus.fi/etunimientaivutus/index.php>. 13.5.2014.
- 2014c: Kielikellon aarrearkku avautuu: Luotettavaa kielitietoa ilmaiseksi verkossa. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=4932>. 30.5.2014.
- 2014d: Kotimaisten kielten keskus Twitterissä.
<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=4935>. 20.4.2014.
- 2014e: Kotus julkaisee Kielitoimiston sanakirjan verkossa.
<http://www.kotus.fi/index.phtml?s=6842>. 23.9.2014.
- 2014f: Lyhenneluettelo. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=2149>. 6.4.2014.
- 2014g: Sukunimien taivutus.
<http://kaino.kotus.fi/sukunimientaivutus/index.php>. 10.5.2014.

- KS = *Kielitoimiston sanakirja* 2012. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone. Internetpalvelu.
- LAALO, KLAUS 1990: *Säkeistä patoihin. Suomen kielen monitulkintaiset sananmuodot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA – KORHONEN, RIITTA 2013: Toisaalta ja toisaalta – verkko-kyselyn mukaan suhtautuminen kielenkäyttöön on kaksijakoista. <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=4756>. 5.3.2014.
- LEHTINEN, RAIJA 1989: Sana lyhenee, kirjain suurenee. – *Kielikello* 1/1989. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=996>. 28.5.2014.
- 2008: Pilkkuja liikaa vai liian vähän? – *Kielikello* 3/2008. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1941>. 28.5.2014.
- 2009: Osaako opiskelija käyttää lyhenteitä? – *Kielikello* 4/2009. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2057>. 28.5.2014.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1988: Saako olla viintä? Eräitä sanantaivutuksen poikkeamia. – *Kielikello* 1/1988. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=750>. 28.5.2014.
- 1997: Mitä sydämeen mahtuu? <http://www.kotus.fi/index.phtml?s=3489>. 6.5.2014.
- MAAMIES, SARI 1996: Akropolis ja Rocktropolis. – *Kielikello* 4/1996. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=377>. 28.5.2014.
- 2000: Tiedotuksia ja ilmoituksia – eräs oikeinkirjoituksen ikuisuuskysymys. – *Kielikello* 1/2000. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1158>. 28.5.2014.
- 2014: Uusia taivutus- ja oikeinkirjoitussuosituksia. – *Kielikello* 1/2014. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2675>. 28.5.2014.
- MANTILA, HARRI 2005: Kielikäsituksesta kielenhuollon uusiin periaatteisiin. – *Kielikello* 2/2005. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1565>. 28.5.2014.
- MIKKONEN, PIRJO 2002: Pilvin vai Pilven – etunimien ja appellatiivien ristivetoa. – *Kielikello* 3/2002. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1358>. 28.5.2014.
- 2003: Erisnimen ja yleisnimen rajankäyntiä. – *Kielikello* 3/2003. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1441>. 28.5.2014.
- 2003: Erisnimiäkin taivutetaan. – *Kielikello* 2/2003. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1767>. 28.5.2014.
- MOILANEN, RAIJA 2013: Iphoneista. – *Kielikello* 4/2013. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2664>. 28.5.2014.
- NIEMINEN, TOMMI – LANTÉE, ANNA 2010: Yhdyssana suomen kielessä ja puheessa. <http://papers.legisign.org/presentations/nieminen-lantee2010.pdf>. 29.9.2014.
- NUUTINEN, LIISA 2005: Sitaattilainat sanakirjassa. – *Kielikello* 2/2005. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1571>. 28.5.2014.

- NÄRHI, EEVA MARIA 1995: Erikoisia erisnimiä ja erisnimiä yleisnimissä. – *Kielikello* 3/1995. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=277>
- RINTALA, PÄIVI 1992. Suomen kirjakielen normeista. – *Sananjalka* 34. *Suomen kielen vuosikirja* s. 47–68. Luettavissa myös verkossa: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3576/rintala47-68.pdf?sequence=1>
- 2000: Oikeakielisyydestä kielenhuoltoon. – *Kielikello* 1/2000. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1169>
- RÄSÄNEN, MATTI 2001: Mitä Kielitoimiston puhelinneuvonnasta kysytään? – *Kielikello* 3/2001. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1284>. 28.5.2014.
- 2002: Vierassanojen kirjoitusongelmat. – *Kielikello* 3/2002. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1357>. 28.5.2014.
- 2004: Palvelujen vai palveluiden? Monikon genetiivimuotojen vaihtelusta. – *Kielikello* 4/2004. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1534>. 28.5.2014.
- SADENIEMI, MATTI 1968: Vierasperäisten sanojen asu. – *Kielikello* 1. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=51>. 28.5.2014.
- SALONEN, MINNA 2009: Meren ja Merin – suku- ja etunimien taivutuksesta. – *Kielikello* 2/2009. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2013>. 28.5.2014.
- UUSITALO, HELINÄ 2013: Miten taipuvat Sade, Rae ja Dennis? – *Kielikello* 3/2013. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2626>. 28.5.2014.
- VISK = *Ison suomen kieliopin verkkoversio*. HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>. 28.9.2014
- WIHURI, ELINA 2011: Ramses ja Aristoteles. – *Kielikello* 2/2011. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=2393>. 28.5.2014.
- YLIKULJU, MARJA 2004: Helppoja ja vaikeita yhdyssanoja. – *Kielikello* 1/2004. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1477>. 28.5.2014.
- YVE.fi. Yhteen vai erikseen? <http://yve.fi/mika-yve.php>. 31.5.2014.

LIITTEET

LIITE 1.

Aineistoesimerkkejä erityyppisistä kielenhuoltokysymyksistä

Oikeinkirjoitusaiheet

Onko oikein kirjoittaa allakuvattu vai alla kuvattu?

Kuinka kirjoitan: on-off-suhde, on-off -suhde, on/off-suhde vai jokin muu??

Miten kirjoitetaan "cooperin testi" lauseen sisällä? Kirjoitetaanko "cooper" isolla vai pienellä alkukirjaimella?

Kumpi on oikea muoto lyhennettäessä informaatioteknologia: it vai IT? esim. IT-palvelut vai it-palvelut?

Muotorakenteeseen liittyvät

Monta vaakaa. Mitenkäs kirjoitusasu? - Vaa'at vai vaakat?

Kumpi on oikein: Asiakkaiden vai asiakkaitten. Minun mielestäni asiakkaiden on oikein, mutta hyväksytäänkö jo molemmat muodot?

Ilmoittautua vai ilmottautua

Miten kirjoitetaan kullankaivu? Tuleeko kaksi vai yksi u-kirjain?

Merkitykseen liittyvät

Mitä eroa on sanoilla "kostua" ja "kastua"?

Mitä tarkoittaa "suomettuminen"

Suunnilleen kuinka monesta kappaleesta puhutaan, kun käytetään ilmaisua "muutama"?

Puhuttaessa lasten tarkkaavaisuudesta (neurologisessa mielessä) näkee ja kuulee usein käytettävän muotoa TARKKAAVUUS. Onko tämä joku omavaltainen lyhenne sanasta TARKKAAVAISUUS, eli ovatko se synonyymeja? Mikä on niiden merkitysero mikäli tarkoittavat eri asiota?

Kaikki varmasti tietävät sanonnan 'myytiin maat ja mannut', mutta mitä tarkoittaa sana mannut ja mistä se on peräisin?

Lauserakenteeseen liittyvät

Kolme karhua menevät. Kolme karhua menee. Kumpi on oikein?

Kumpi on oikein: siellä sijaitsee muun muassa Tuomiokirkko ja Presidentinlinna vai siellä sijaitsevat muun muassa Tuomiokirkko ja Presidentinlinna?

Sähkö ei ole välttämätön, mutta se tekee asiat helpommiksi. helpommiksi VAI helpommaksi ??

Ruoka maistuu hyvälle / hyvältä. Tuo mekko näyttää päälläsi hyvälle / hyvältä. Omasta mielestäni jälkimmäinen on oikein, mutta mediasta lähtien käytetään melko usein ensimmäistä. Onhan ensimmäinen vaihtoehto yksiselitteisen väärin?

Vaihdetaanko vaipat lapselle vai lapselta?

Kasaamme uutta Pihapiiri-esitettä. Kysymys kuuluu: onko oikein sanoa, että seinät OVAT valmistettu... vai että seinät ON valmistettu?

Tyyliaiheet

Tiimi-sanaan törmää yhtenä. Onko se hyväksytty käytettäväksi virallisissa teksteissä ryhmän asemesta? Käsittääkseni tiimi on team-sanan väännös ja käytetään puhekielessä.

Kumpi on parempi "olot" vai "olosuhteet" yleensä ja esimerkiksi säädöksessä.

Onko suomenkieltä: "Kylmin talvi ikinä"? Eikö oikein olisi: "Kaikkien aikojen kylmin talvi" tms.?

Onko viisari sanana täysin kirjakielinen ja asianmukainen?

Onko tablettitietokone/tabletti "virallinen" nimitys?

Saanko virallisessa tekstissä esim. vuosikertomuksessa käyttää lyhenteitä esim. mm. jne.?

Äännerakennetta koskevat

Missä tapauksessa suomen kielen pääpainoton tavu voi olla ns. pitkä? Miten asian voi perustella?

Omaan korvaani särähtää kun sanat "media" ja "data" lausutaan pitkinä eli "meedia" ja "daatta". Mikä on oikea lausumistapa?

Kuinka tavutetaan sana "mangaani"? Man-gaani?

Tavutetaanko sana "tausta" oikeaoppisesti ta-us-ta vai taus-ta? Vai käyvätkö molemmat?

Voidaanko erisnimi Leo tavuttaa?

Pohdintatyypiset

Miksi sisäperämoottorin vedessä olevaa osaa kutsutaan vetolaitteeksi, vaikka se sijaitsee perässä ja työntää venettä? Sama koskee auton takaveto termiä, joka on samalla tavalla mahdoton.

Miksi sanotaan, että laitetaan housut jalkaan? Eikös se pitäisi toiminnallisesti olla toisinpäin, eli laitetaan jalat housuun. Lisäksi jalkaan on yksikössä vaikka jalkoja on kaksi ja vastaavasti housut monikossa? Vastaava toinen sanonta on, että laitetaan hattu päähän. Oikeastihan pää laitetaan hattuun.

Miksi ette ole ottaneet huoltoon nykyään yleistyvää verbien käytön perusvirhettä. Esimerkkilause: "Hän on tekee virheitä puhuessaan!" ON-sanan lisääminen epäoleellisiin paikkoihin on raivostuttavaa. Sitä esiintyy sekä puheessa että kirjoituksissa. Virheellinen käyttö on helsinkiläisten toimittajien kautta tullut puhekieleen ja leviää kulovalkean tavoin muualla Suomeen. MIKSI kukaan ei ole puuttunut tuohon ilmiselvään kielioppivirheeseen.

Sananvalintaa koskevat

Onko asiamies -sanalle naispuoliselle henkilölle paremmin sopivaa vastinetta?

Kysymys koskee tietojenkäsittelyä ja internetpalveluja. Työpaikalla on nettiliittymiä, joita työntekijät käyttävät työssään. He ovat siis "liittymien käyttäjiä". Lisäksi työpaikalla on intranet-palvelu, jossa hallinnoidaan em. nettiliittymiä, ja palveluun kirjautuvat administraattorit ovat titteliltään "käyttäjiä" (pääkäyttäjät ja muita käyttäjiä). Nyt palvelussa pitäisi suomentaa sekä palvelun käyttäjät (adminit ja muut palveluun kirjautuvat) sekä palvelussa listattujen liittymien käyttäjät eli työntekijät, joilla ei ole pääsyä itse intranetpalveluun. Kaikki työntekijät eivät käytä nettiliittymiä, joten termiä "työntekijä" ei voida käyttää. Miten erottelisimme "käyttäjät" "käyttäjistä"? Onko suomenkielessä jotain hyvää sanaa admin-tyyppiselle hallinnoivalle käyttäjälle suhteessa käyttäjälle siinä mielessä että hän käyttää jotain työkalua, jota admin sitten hallinnoi?

Mikä on termi, jota käytetään, kun joku biisi jää päähän soimamaan tahdostasi huolimatta

Törmäsin netissä erääseen mainokseen, jossa kaupiteltiin Yhdysvaltain tapaan valmistettuja savustuspönttöjä. USA:ssa tätä ruoanvalmistustekniikkaa kutsutaan barbequeksi tai bbq:ksi, joka on eri asia kuin suomalainen grillaaminen. Mainoksessa käytettiin mielestäni ontuvia "smoukkaaminen" ja "smokeri" -käsitteitä, jotka mainosmiehet olivat ilmeisesti itse kehitelleet. Mikä olisikaan sopiva verbi bbq:lle ja bbq-savustuspöntölle? Kotimaiseen savustuspönttöön tai -tekniikkaan niitä ei olisi kuitenkaan hyvä sekoittaa.